

University of Groningen

De sociale impact van de gaswinning in Groningen meting maart 2020

Stroebe, Katherine; Postmes, Tom; Richardson, Justin; Kanis, Babet; Jong, de, Marlon; Boendermaker, Marjolein; Schoutens, Lieke

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Publication date:
2020

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Stroebe, K., Postmes, T., Richardson, J., Kanis, B., Jong, de, M., Boendermaker, M., & Schoutens, L. (2020). *De sociale impact van de gaswinning in Groningen meting maart 2020*. Heymans Institute, University of Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De sociale impact van gaswinning in Groningen

Stand van zaken, meting maart 2020

Colofon

30 juni 2020

Onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen in samenwerking met Sociaal Planbureau Groningen en GGD Groningen. Dit onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van de Nationaal Coördinator Groningen.

Auteurs

Dr. Katherine Stroebe, Rijksuniversiteit Groningen
Prof. dr. Tom Postmes, Rijksuniversiteit Groningen
Drs. Justin Richardson, Rijksuniversiteit Groningen
Drs. Babet Kanis, Rijksuniversiteit Groningen
Drs. Marlon de Jong, Rijksuniversiteit Groningen
Drs. Marjolein Boendermaker, Rijksuniversiteit Groningen
Drs. Lieke Schoutens, Rijksuniversiteit Groningen

Begeleidingscommissie

Dr. Melanie Bakema, Veiligheidsregio Groningen
Dr. Jan Boer, Groninger Gasberaad
Drs. Iris Dijkstra, Gemeente Groningen
Drs. Jolianne Hellemans, GGD Groningen
Drs. George Medendorp, Openbare Orde en Veiligheid, Gemeente Het Hogeland
Dr. Herman van Os, Nationaal Coördinator Groningen
Prof. dr. Rob Meijer, Rijksuniversiteit Groningen
Ir. Maartje Kiep, Groninger Dorpen
Mw. Carin Roggen, Provincie Groningen
Dhr. Jouke Schaafsma, Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen
Drs. Derwin Schorren, Groninger Bodem Beweging
Prof. dr. Marieke Wichers, UMCG

© 2020; Rijksuniversiteit Groningen. Auteursrechten voorbehouden. Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale verwerking of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Rijksuniversiteit Groningen.

Voorwoord

Gronings Perspectief onderzoekt sinds 2016 de gezondheid, veiligheidsbeleving en het toekomstperspectief van Groningers. Het onderzoek wordt uitgevoerd door de Rijksuniversiteit Groningen, in samenwerking met het Sociaal Planbureau Groningen en de GGD Groningen. De Nationaal Coördinator Groningen (NCG) is opdrachtgever.

Ons onderzoek besteedt aandacht aan de gevolgen van de gaswinning. Dit doen we via periodieke vragenlijsten met het Groninger Panel van het Sociaal Planbureau Groningen en via interviews met professionals en bewoners. Meerdere keren per jaar publiceren we over de uitkomsten.

Dit rapport bespreekt onder andere de ontwikkelingen in ervaren veiligheid, risicoperceptie, vertrouwen, gezondheid en emoties—de kernvariabelen die sinds 2016 in ons onderzoek centraal staan. We rapporteren een verdiepingsonderzoek naar de situatie van ondernemers in de regio. Ook komt de impact van de coronamaatregelen komt aan bod. Tenslotte bespreken we de koppeling van de data van Gronings Perspectief aan het schaderegister en besteden we aandacht aan copingstrategieën en sociale samenhang.

Bij de uitvoering van ons onderzoek werken we met veel partners samen. We zijn veel dank verschuldigd aan onze begeleidingscommissie bestaande uit vertegenwoordigers van de Nationaal Coördinator Groningen, de Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen, Groninger Dorpen, de Groninger Bodem Beweging, het Groninger Gasberaad, vertegenwoordigers van gemeenten (Groningen en Het Hogeland), de provincie Groningen, de Veiligheidsregio Groningen, de GGD Groningen en twee wetenschappers. Zij bewaken de koers en de onafhankelijkheid van het onderzoek. De namen van de commissieleden zijn weergegeven in de colofon. We danken hen voor hun inzet en betrokkenheid. Daarnaast gaat onze dank uit naar de bewoners in de klankbordgroep van het onderzoek, die meedenken over onderwerpen en vragen vanuit het perspectief van bewoners.

We danken de panelleden van het Groninger Panel voor het invullen van de vragenlijsten: zonder jullie investering was dit onderzoek niet mogelijk. De coördinatie en het beheer van het Groninger Panel is in handen van het Sociaal Planbureau Groningen. We danken Femke de Haan, Hans Elshof, Ewout van Spijker en Yvonne Turenhout voor de goede samenwerking daarbij. Vanuit de RuG hebben Wouter Adams, Celine van Delden en Anna Harbers een bijdrage geleverd aan het onderzoek.

Voor de totstandkoming van de vragenlijst voor ondernemers hebben we gesproken met een ondernemersadviseur, een ondernemersvertegenwoordiger en verschillende

ondernemers in de regio. We danken hen voor de waardevolle inkijk die zij ons gaven de situatie van ondernemers in de provincie.

Katherine Stroebe en Tom Postmes
Onderzoeksleders Gronings Perspectief

Inhoudsopgave

Samenvatting, conclusies en aanbevelingen	4
1. Inleiding en methode	11
2. Veiligheid en risicoperceptie	16
3. Vertrouwen	19
4. Gezondheid	24
5. Schaderegister	28
6. Invloed Covid-19	33
7. Emoties en coping	44
8. Samenhang en samenwerking	51
9. Ondernemers	59

Referenties

Bijlage 1 Vragenlijsten

Bijlage 2 Analyse ingrijpende gebeurtenissen

Bijlage 3 Kernstatistieken per gemeente

Samenvatting, conclusie en aanbeveling

In dit rapport zijn de resultaten opgenomen van onze meest recente meting (maart 2020) en een aantal bevindingen uit onze meting in september 2019. Zoals in eerdere rapporten gaan we in op een aantal terugkerende kernonderwerpen (veiligheid & risicoperceptie, vertrouwen, gezondheid, emoties) en geven we ontwikkelingen over de tijd weer.

In de huidige vragenlijst zijn een aantal nieuwe onderwerpen toegevoegd, zoals de impact van Covid-19: is dit een extra stressor voor bewoners? Ook onderzoeken we de impact van de gaswinning op ondernemers in ons panel. We koppelden de data van Gronings Perspectief aan het schaderegister. En we deden verdiepend onderzoek naar de rol van sociale samenhang en hoe dit verband houdt met gedrag (zoals onderlinge solidariteit).

We openen met een puntsgewijze **samenvatting van de belangrijkste resultaten**.

Veiligheid en risicoperceptie

- Ervaren veiligheid neemt sinds de laatste metingen weer toe voor alle bewoners. Eveneens nemen alle bewoners minder risico waar.
- Dalingen in veiligheid en toenames in risicoperceptie zijn waarschijnlijk gerelateerd aan het meemaken van seismiciteit, ze komen overeen met grotere aardbevingen.

Vertrouwen

- Vertrouwen in de Veiligheidsregio, buurtbewoners en de Groninger Bodem Beweging is het hoogst. Er is minder vertrouwen in de TCMG en de NCG. Het vertrouwen in de NAM is het laagst.
- Hoewel er minder vertrouwen is in TCMG en NCG dan in de meeste andere instanties, zien we wel dat, over de tijd heen, het vertrouwen in TCMG en NCG is toegenomen. Deze stijging is voor het grootste deel het gevolg van een toename van vertrouwen onder bewoners die recent schade meldden. Onze analyses suggereren dat de schadeafhandeling zodanig is verbeterd dat het vertrouwen van bewoners toeneemt.
- Mensen met schade hebben minder vertrouwen in overheden (gemeenten, provincie en Rijksoverheid) maar meer vertrouwen in instanties die opkomen voor de belangen van Groningers met schade door de gaswinning (Groninger Bodem Beweging; Groninger Gasberaad).

Gezondheid

- Sinds 2016 werd de gezondheidsachterstand van bewoners met meervoudige schade steeds groter. Maar ergens in 2018 is er een kentering. Vanaf juni 2019 is de gezondheidsachterstand van bewoners met meervoudige schade duidelijk kleiner.
- Bewoners met meervoudige schade hebben nog steeds een minder goede gezondheid dan bewoners zonder schade. Ook wordt de groep die meervoudige schade heeft telkens groter. Daarom is er nog steeds aandacht nodig voor deze groep.

Emoties

- Ook voor emoties zien we over de gehele linie een licht positieve ontwikkeling: respondenten voelen zich hoopvoller, minder machteloos, ervaren meer controle, minder wanhoop en minder boosheid. Hoewel respondenten met meervoudige schade er nog steeds het minst 'goed aan toe zijn', is de verbetering ten opzichte van vorige keer (juni 2019) het duidelijkst onder deze respondenten.

Sociale samenhang

- In juli 2019 rapporteerden we kernindicatoren van sociale samenhang op basis van focusgroep bijeenkomsten. Hier is nu een betrouwbare vragenlijst van gemaakt.
- Sociale samenhang in een dorp/buurt is gerelateerd aan het nemen van meer solidariteit georiënteerde actie na ingrijpende gebeurtenissen (bijvoorbeeld het bieden van een helpende hand).

De impact van Covid-19

- Tijdens het afnemen van onze vragenlijst werden er vergaande Covid-19 maatregelen genomen. We stelden aan circa eenderde van ons panel vragen over de impact van Covid-19 in combinatie met de gaswinningsproblematiek. Belangrijk hierbij is dat dit het begin van de lockdown-periode was: er was op dat moment dus nog geen sprake van (mogelijke) chronische stress door Covid-19.
- Ruim 70% van de respondenten die met schadeafhandeling te maken hebben, denkt dat de maatregelen rondom Covid-19 ten minste enige gevolgen gaat hebben voor hun schadeafhandeling.
- Circa 50% van respondenten die te maken hebben met versterking denkt dat Covid-19 mogelijk gevolgen kan hebben voor de versterking van hun huis of bedrijfspand.

- Zorgen omtrent Covid-19 zijn geassocieerd met een verminderd gevoel van veiligheid omtrent de gaswinning en verminderde gezondheid. Deze impact bestaat naast de bestaande impact van schade op veiligheid en gezondheid.
- Dit betekent dat er voor bewoners die zelf al schade aan hun woning hebben, een extra stressor is bijgekomen die een impact heeft op hun welzijn. Er is sprake van een stapeling, waarbij bewoners met schade nu nog kwetsbaarder zijn wanneer ze zich ook zorgen maken om Covid-19.

Gevolgen gaswinning voor ondernemers

- Ondernemers ondervinden een breed scala aan uitdagingen en problemen als gevolg van de gaswinningsproblematiek. Naast schade aan panden gaat het om reputatieschade; verminderde kredietwaardigheid; verslechterd investeringsklimaat; onzekerheid; tijdverlies; omzetsdaling doordat bewoners minder uitgeven; omzetsdaling door tijdelijke sluiting vanwege versterking. Deze diversiteit aan vormen van schade tekent de complexiteit van de problematiek van ondernemers.
- Van de ruim 400 ondernemers in het panel ervaart 45% enige mate van nadeel door de gaswinning. Dit is met name het geval voor ondernemers met een eigen bedrijfspand(en): 70% van hen ervaart nadelen. Ook is het percentage ondernemers dat nadelen ervaart hoger naarmate de ondernemers dichterbij het centrum van het aardbevingsgebied zijn gevestigd.
- De grootste nadelen die ondernemers ervaren zijn:
 - Vastgoedgerelateerde onkosten (door schade): *“Schade. Moet toch opgelost. Kan niet wachten op procedures. Dus lossen we het zelf op”*
 - Waardedaling: *“Waarde van gebouwen gedaald. Gebouwen zijn ook nog mijn pensioen”*
 - Tijdsinvestering en verstoorde bedrijfsvoering: *“Enorm veel tijd kwijt met overleg, vergaderingen, administratieve last, tijd en geld opleiding personeel, steeds veranderende regelgeving en instanties, lange wachttijden voordat er iets van de grond komt zoals bv versterking van woningen.”*
- Ondernemers die enige mate van voordeel ondervinden door de gaswinning (15%), zien als voordelen omzetsijging of nieuwe investeringskansen, bijvoorbeeld in verband met verduurzaming.
- Veel regelingen voor particulieren met schade zijn voor ondernemers niet toegankelijk of niet passend. Een deel van de problemen wordt volgens de ondernemers die wij spraken, weggezet als ‘regulier ondernemersrisico’ terwijl

dat door hen niet zo waargenomen wordt. Ze voelen zich onvoldoende gekend en gesteund in de problemen die zij ervaren ten gevolge van de gaswinning. Ondernemers met een eigen bedrijfspand ervaren de meeste nadelen. Hier moet met betrekking tot steunmaatregelen ook aandacht voor zijn.

- Ondernemers hebben behoefte aan de volgende maatregelen: compensatie van schade, financiële steun, bevordering van werkgelegenheid en ook de erkenning van hun problemen.

Inzichten uit de koppeling aan het schaderegister

- De belangrijkste bevinding is dat de koppeling aan het schaderegister niet zo heel veel nieuwe inzichten biedt. Dat is goed nieuws, want het bevestigt dat de zelfrapportages over schade die Gronings Perspectief al sinds jaren gebruikt in haar rapporten een heel betrouwbare indicatie geven van de impact van schadeproblematiek op bewoners.
- De objectief geregistreerde schade (door NAM, CVW en TCMG sinds 2012) komt sterk overeen met de zelfrapportages van bewoners. Geregistreerde schade en zelfrapportages hebben een vergelijkbare impact
- Degenen die voor het eerst bij TCMG schade meldden, hebben veel vertrouwen in TCMG. Bij bewoners die één eerdere schademelding deden bij NAM of CVW is er ook een toename van vertrouwen. Maar onder bewoners die meerdere keren schade meldden bij de NAM en het CVW, is er géén toename van vertrouwen als zij zich bij TCMG melden. Ook op andere maten lijken mensen met een langere schadegegeschiedenis minder te herstellen (of andersom: lijken ze nog steeds meer last te ervaren).
- Of schadeclaims wel of niet worden toegekend, heeft een klein effect op uitkomsten zoals ervaren veiligheid: als schade niet wordt toegekend, voelen bewoners zich iets minder veilig.

Conclusies en aanbevelingen

De nieuwste resultaten bevatten **lichtpunten**: in ons vorige rapport constateerden we dat de **kloof in gezondheid** voor bewoners met meervoudige schade in vergelijking met bewoners zonder schade **minder** leek te worden. Maar zou die trend doorzetten? Het antwoord is voor nu ja, voor geestelijke gezondheid wordt de kloof zelfs nog minder groot. Ook zien we een lichte toename in positieve emoties en in vertrouwen. Hierbij **twee kanttekeningen**: 1. We zagen ook in het verleden fluctuaties in gezondheid, het is belangrijk om in de gaten te houden of de trend in de toekomst doorzet. 2. De groep bewoners met meervoudige schade is in de loop der jaren steeds groter geworden. Daarmee is de omvang van de problematiek van deze groep in zijn totaliteit ook gegroeid. Duidelijk moge zijn dat bewoners met meervoudige schade nog steeds aandacht behoeven.

Een ander lichtpunt is dat **schadeafhandeling** voor velen **beter lijkt te verlopen**: we zien een stijging in vertrouwen in TCMG, met name doordat bewoners die voor het eerst schade melden en voorheen geen schade hebben gehad, vertrouwen in TCMG hebben. Het gaat hier dus om een groep die voor het eerst in aanraking komt met schadeafhandeling. Dit lijkt erop te wijzen dat schadeafhandeling in ieder geval voor een deel van de bewoners beter begint te verlopen. De uitzondering op deze trend is de groep mensen die meerdere schademeldingen deed in het verleden, toen NAM en CVW nog verantwoordelijk waren voor de schadeafhandeling. Zij blijven achter bij de positieve ontwikkelingen. Voor deze groep is extra aandacht nodig.

Tegelijkertijd laat ons rapport duidelijk zien dat er bewoners zijn die **kwetsbaar** zijn:

1. Dat zijn degenen die veel schade hebben, maar ook nog **zorgen hebben over Covid-19**: er is een stapeling van problematiek voor bewoners die al schade hebben en zich ook nog zorgen maken om Covid-19. Het kan dat Covid-19 dus voor sommigen de emmer doet overlopen. Hierbij hebben we het uitdrukkelijk over zorgen omtrent Covid-19, het hoeft niet te betekenen dat iemand zelf daadwerkelijk in aanraking is geweest met Covid-19 (bijv. zelf ziek, anderen ziek). **Het is belangrijk dat instanties (bijv. welzijnswerk, huisartsen), oog hebben voor deze gekoppelde problematiek.**
2. Uit de analyses van het schaderegister valt bovendien op dat niet alleen het hebben van schade een stressor is, maar ook het **'niet toekennen' van schade**. Bewoners aan wie schade niet is toegekend, voelen zich minder veilig. In eerder onderzoek lieten we zien dat veiligheidsgevoelens mede bepaald worden door onzekerheid. Vanuit dit oogpunt is te begrijpen dat deze groep zich minder veilig voelt, er is immers geen oplossing voor hun problemen, ze blijven zitten met een huis met schade.
3. Veel **ondernemers** ondervinden last van de gaswinning: 45% van ondernemers geeft aan nadelen te ondervinden in hun werk, door de gaswinning. Met name ondernemers met eigen vastgoed lijken vatbaar voor de problematiek. Duidelijk wordt ook dat het **ontbreekt aan zowel erkenning van de problemen die ondernemers ondervinden als aan flexibele regelingen** om de problemen te verhelpen. We bevelen aan om in de toekomst meer oog te hebben voor de verscheidenheid en complexiteit van de problemen waar ondernemers mee te maken kunnen krijgen. Men lijkt niet in staat om ondernemers een passende regeling te bieden omdat hun situaties vaak veel ingewikkelder zijn dan die van woningbezitters, maar het lijkt ons kortzichtig om dan maar geen voorzieningen te treffen voor deze groep. Ondernemers zijn cruciaal voor het vormgeven van de toekomst van Groningen.

Tenslotte merken we op dat ook in dit rapport weer duidelijk wordt hoeveel **potentie er zit in het bevorderen van sociale samenhang in dorpen en buurten**. We hebben een maat voor sociale samenhang ontwikkeld die ook door beleidsmakers gebruikt zou kunnen worden. Zoals we al vaker hebben opgemerkt staat de samenhang in dorpen/buurten onder druk door de gaswinningsproblematiek, en met name de versterkingsoperatie. Maar ons onderzoek laat ook zien dat sociale samenhang een sterk verband heeft met de mate waarin bewoners proactief zijn en een gezamenlijke visie ontwikkelen op de uitdagingen in hun buurt of dorp. Het is belangrijk om zoveel mogelijk de **sociale samenhang te bevorderen** (bijv. door buurten nauwer te betrekken bij de versterkingsoperatie, de ontwikkeling van toekomstplannen voor dorp, buurt of provincie, etc.). Op dit moment is sociale samenhang een ingewikkeld probleem voor verschillende instanties - ieder erkent dat het belangrijk is. Tegelijkertijd gaan versterkingsoperaties veelal gepaard met toegenomen tegenstellingen in buurten waaruit conflicten schijnen te ontstaan. De grote uitdaging voor de komende periode is om dorpen en buurten te verbouwen zonder de samenhang in deze dorpen en buurten te verliezen.

1. Inleiding en methoden

In dit rapport doen we verslag van de resultaten van onze meest recente meting (maart 2020) onder de leden van het Groninger Panel. Het gaat daarbij onder meer om ontwikkelingen op kernvariabelen van Gronings Perspectief, namelijk veiligheid, risicoperceptie, vertrouwen, gezondheid en emoties. Daarnaast besteden we in dit rapport bijzondere aandacht aan de situatie van ondernemers in het gebied, gezien de specifieke impact die de gevolgen van de gaswinning voor ondernemers kunnen hebben. Andere onderwerpen die aan bod komen zijn de impact van de coronamaatregelen als extra stressor, de aanvullende waarde van data uit het schaderegister, copingstrategieën en sociale samenhang. Voor dit laatste thema's is gebruik gemaakt van bevindingen uit de meting van september 2019, waarover nog niet in eerdere rapporten is gepubliceerd.

Panel en respons

Voor het monitoren van de ontwikkelingen op de kernvariabelen en het in kaart brengen van de situatie op de diverse andere thema's, maken we gebruik van het Groninger Panel van het Sociaal Planbureau Groningen. Dit panel bestaat uit een representatieve vertegenwoordiging van de inwoners van Groningen van 18 jaar en ouder en telt ruim 7.000 leden. Uitgebreide informatie over de samenstelling van het Groninger Panel is te vinden in de [verantwoording](#) van het Sociaal Planbureau Groningen.

Op donderdag 12 maart is een vragenlijst uitgestuurd naar het panel. Kort daarna, op zondag 16 maart, werden door de Nederlandse regering ingrijpende maatregelen aangekondigd om de verspreiding van Covid-19 te beteugelen. We hebben toen besloten om de al openstaande vragenlijst aan te vullen met enkele vragen over de impact van deze maatregelen. Deze vragen zijn op vrijdag 20 maart aan de vragenlijst toegevoegd. Respondenten die vanaf dat moment de vragenlijst hebben ingevuld, hebben dus ook deze Covid-19-vragen voorgelegd gekregen. De vragenlijst kon tot 12 april worden ingevuld. De respons op beide versies van de vragenlijst is opgenomen in tabel 1.1.

Tabel 1.1: Respons op de meting van 12 maart 2020 (N=7.336)

	Vragenlijst zonder Covid-19vragen	Vragenlijst met Covid-19vragen	Totaal
<i>n</i>			3.709
% van panel			51%
<i>n (compleet¹)</i>	2.296	1.006	3.302
% van panel	31%	14%	45%

Samenstelling vragenlijst

Hieronder gaan we in op de samenstelling van de vragenlijst van maart 2020. Ook bespreken we kort de vragen uit de meting van september 2019, waarvan de uitkomsten in dit rapport aan de orde komen. Een overzicht van alle vragen is opgenomen in Bijlage 1.

Vragenlijst maart 2020

In de vragenlijst van maart 2020 zijn om te beginnen enkele kernvariabelen van Gronings Perspectief aan de orde gekomen, te weten veiligheid, risicoperceptie, vertrouwen, gezondheid en emoties. Daarbij is gebruik gemaakt van (schaal-)vragen die ook in eerdere metingen zijn gebruikt. Op die manier kan de ontwikkeling in deze variabelen worden vastgesteld. In aanvulling op de kernvariabelen is in de vragenlijst aandacht besteed aan manier waarop mensen kunnen omgaan met de gevolgen van de gaswinning (copingstrategieën). Tevens is in de vragenlijst een aantal vragen opgenomen specifiek bedoeld voor ondernemers in het panel, om daarmee zicht te krijgen op de impact van de gaswinning voor ondernemers in de regio.

Zoals hierboven is aangegeven hebben we - op het moment dat de vragenlijst circa een week open stond - nog enkele vragen toegevoegd over impact van de maatregelen rond Covid-19. Op basis van de antwoorden op deze vragen hebben we kunnen nagaan in hoeverre respondenten zich veilig voelen in relatie tot Covid-19 en in hoeverre het tijdelijk stilleggen van de shadeafhandeling en de versterking gevolgen voor hen heeft.

¹ Sommige respondenten starten met de vragenlijst maar sluiten de vragenlijst vroegtijdig af. Hierdoor kan het zijn dat deze mensen (een deel van) de vragenlijst niet hebben ingevuld. De *n compleet* geeft het aantal respondenten aan dat in ieder geval alle vragen onder ogen heeft gekregen en de antwoorden heeft verstuurd.

Vragen meting september 2019

Naast de analyses van de vragenlijst van maart 2020 zijn in dit rapport tevens enkele analyses opgenomen van gegevens die zijn verzameld in de meting van september 2019, die in eerdere rapporten nog niet waren opgenomen. Het gaat om vragen over sociale omgeving en weerbaarheid.

Analysemethoden

Kwantitatieve analyses

De resultaten op kernvariabelen en overige schaalvragen in dit rapport zijn grotendeels gebaseerd op regressieanalyses, tenzij anders vermeld. In deze analyses berekenen we de gemiddelden van de desbetreffende uitkomstmaat (bijv. ervaren veiligheid), waarbij we controleren voor leeftijd, geslacht en opleidingsniveau.

In de analyses maken we gedurende de hele looptijd van Gronings Perspectief al gebruik van een onderscheid in groepen mensen op basis van het aantal keren zelfgerapporteerde schade (geen schade, één keer schade en meervoudige schade). Deze maat van schade wordt in elke meting opnieuw uitgevraagd, waarbij de groepen telkens opnieuw worden ingedeeld op basis van de meest recente meting. Hierdoor is het mogelijk dat mensen wisselen van groep: mensen die in een eerdere meting aangaven geen schade te hebben, kunnen in een latere meting aangeven dat wel te hebben omdat zij in de tussentijd schade hebben gekregen of hebben geconstateerd. De groepen veranderen hierdoor van samenstelling. Tot nu toe hadden deze veranderingen van samenstelling van de groepen geen gevolgen voor de uitkomsten: mensen mét schade scoren consistent lager op de verschillende uitkomstmaten dan mensen zonder schade.

In de meting van maart 2020 zien we echter voor het eerst dat het wisselen van groep de uitkomsten van de analyses beïnvloedt: de mensen die recent wisselen van geen schade naar één keer schade, zorgen voor een ongebruikelijk patroon in het vertrouwen in met name de TCMG. Om dit patroon nader te onderzoeken zijn enkele aanvullende analyses uitgevoerd, waarover in het hoofdstuk over vertrouwen (hoofdstuk 3) wordt gerapporteerd. Vergelijkbare analyses zijn tevens uitgevoerd voor de andere variabelen die in dit rapport worden besproken, om na te gaan of respondenten die wisselen van groep ook daar invloed hebben op de uitkomsten van de longitudinale analyses. Dat blijkt niet het geval te zijn.

Data schaderegister

In dit rapport is voor het eerst gebruik gemaakt van data uit het register van de schademeldingen die bij de NAM, het CVW en de TCMG zijn gedaan. Dit maakt het mogelijk om van de in de vragenlijst gerapporteerde schade te vergelijken met de

geregistreerde schade in het schaderegister. Gekeken is in hoeverre zelfgerapporteerde schade en de informatie in het schaderegister overeenkomen, in hoeverre deze gegevens samenhangen met de kernvariabelen en welk van beiden de beste indicator is om te gebruiken in onderzoek.

Analyses open vragen

De vragenlijst van maart 2020 bevat voornamelijk gesloten vragen. Bij enkele vragen over ondernemerschap en Covid-19 kregen de respondenten in een open antwoordveld de gelegenheid om hun gekozen antwoorden toe te lichten. Over ondernemerschap is bovendien één volledig open vraag opgenomen. Bij het analyseren van deze toelichtingen en de antwoorden op de open vraag hebben we om te beginnen gekeken welke thema's aan de orde komen in de antwoorden. Op basis van deze thema's is een codeerschema opgesteld. Vervolgens zijn aan elk gegeven antwoord één of meerdere codes toegekend, behorende bij de thema's die in het antwoord genoemd worden. Om ervoor te zorgen dat de codering van antwoorden zorgvuldig en consistent gebeurt, zijn de codes uitgebreid besproken met de codeurs en toegelicht met diverse voorbeelden van antwoorden die tot deze codes behoren. Bij antwoorden die niet eenduidig zijn, is de codering door twee onderzoekers bekeken en beoordeeld.

Taakverdeling onderzoek en rapportage

Dr. Katherine Stroebe en prof. dr. Tom Postmes van de faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen (RuG) geven leiding aan het onderzoek. Naast hen maken drs. Babet Kanis, drs. Justin Richardson, drs. Marjolein Boendermaker, drs. Marlon de Jong, drs. Lieke Schoutens en drs. Marielle Bovenhoff en vanuit de RuG deel uit van het onderzoeksteam. De coördinatie van het bewonerspanel is in handen van het Sociaal Planbureau Groningen, in het bijzonder dr. Hans Elshof, drs. Femke de Haan en drs. Ewout van Spijker, onder leiding van drs. Yvonne Turenhout.

De onderzoekers zijn volledig onafhankelijk in de uitvoering en de rapportage van het onderzoek. Alle rapporten zijn openbaar en zijn via de website groningsperspectief.nl toegankelijk voor bewoners en geïnteresseerden.

Het onderzoek wordt begeleid door een begeleidingscommissie met vertegenwoordigers van de Nationaal Coördinator Groningen, Groninger Dorpen, de Groninger Bodem Beweging, het Groninger Gasberaad, gemeenten (Groningen en Het Hogeland), de provincie Groningen, de Veiligheidsregio Groningen, de GGD Groningen, de Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen en twee wetenschappers. Zij bewaken de koers en onafhankelijkheid van het onderzoek. Daarnaast is een klankbordgroep van bewoners bij het onderzoek betrokken, die meedenkt over onderwerpen en vragen vanuit het perspectief van bewoners.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 tot en met 5 gaan we in op de ontwikkelingen op de kernvariabelen van Gronings Perspectief, waarbij achtereenvolgens veiligheid en risicoperceptie (hoofdstuk 2), vertrouwen (hoofdstuk 3) en gezondheid (hoofdstuk 4) aan de orde komen. De kernstatistieken per gemeente zijn opgenomen in Bijlage 3. In hoofdstuk 5 gaan we in op de gegevens uit het schaderegister. Vervolgens wordt in hoofdstuk 6 aandacht besteed aan de impact van de coronamaatregelen als extra stessor en gaan we in hoofdstuk 7 in op emoties en coping. In hoofdstuk 8 beschrijven we de uitkomsten van de vragen over sociale samenhang en samenwerking. De situatie van ondernemers komt aan de orde in hoofdstuk 9.

2. Veiligheid en risicoperceptie

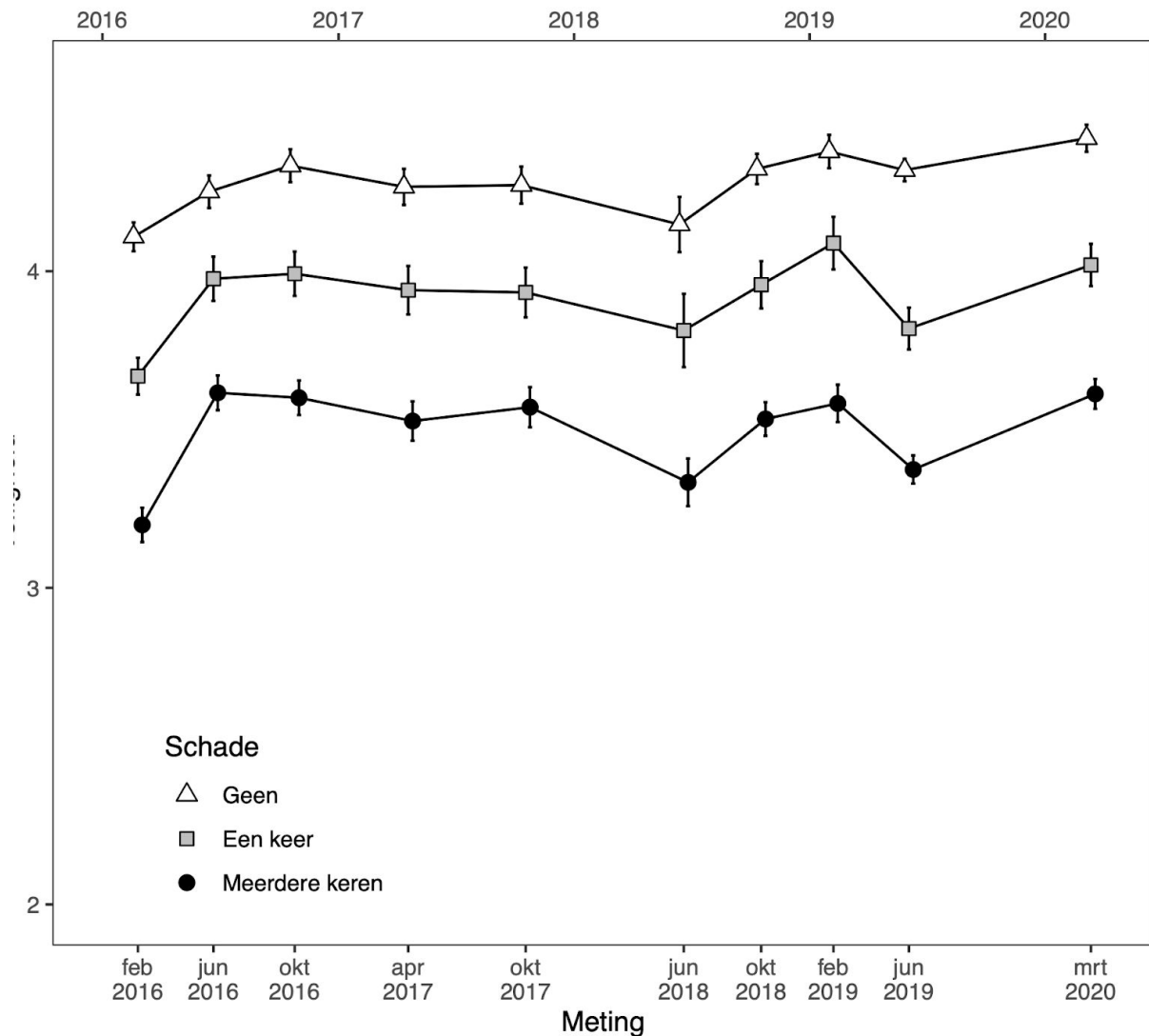
In elke meting van Gronings Perspectief wordt de kernvariabele 'ervaren veiligheid' meegenomen. Respondenten konden op een schaal van 1 tot 5 aangeven hoe veilig ze zich de afgelopen vier weken hebben gevoeld in verband met de gaswinning op de plek waar zij wonen, waarbij een hogere score een veiliger gevoel aangeeft.

Veiligheid

Figuur 2.1 laat veiligheidsbeleving gedurende de tijd zien voor drie groepen inwoners: mensen zonder schade aan hun woning, mensen met één keer schade, en mensen met meervoudige schade. Zoals figuur 2.1 laat zien, neemt de ervaren veiligheid sinds juni 2019 weer toe. Dit geldt voor alle drie de groepen inwoners (geen, eenmaal, of meervoudige schade). Opvallend in de grafiek is dat er telkens weer dalingen zijn in ervaren veiligheid. We zien zo'n daling in oktober 2016 inzetten, maar ook in oktober 2017 en februari 2019.

We denken dat de ervaringen met, en het meemaken van, aardbevingen de daling van de ervaren veiligheid als gevolg heeft. Het directe verband tussen hogere seismiciteit en een lagere ervaren veiligheid hebben we in eerdere rapporten vastgesteld (Stroebe et al., 2019). In de huidige grafiek zien we bijvoorbeeld dat er in februari 2019 voor het laatst een daling is in ervaren veiligheid, waarschijnlijk onder andere veroorzaakt door de beving van Westerwijtwerd (22 mei 2019, magnitude 3,4). We vermoeden dan ook dat het uitblijven van bevingen met een dergelijke magnitude verklaart waarom we weer een toename in ervaren veiligheid zien.

Figuur 2.1: Veranderingen van ervaren veiligheid op een schaal van 1 tot 5 in de tijd, als functie van het al dan niet hebben van schade, met 95%-betrouwbaarheidsinterval

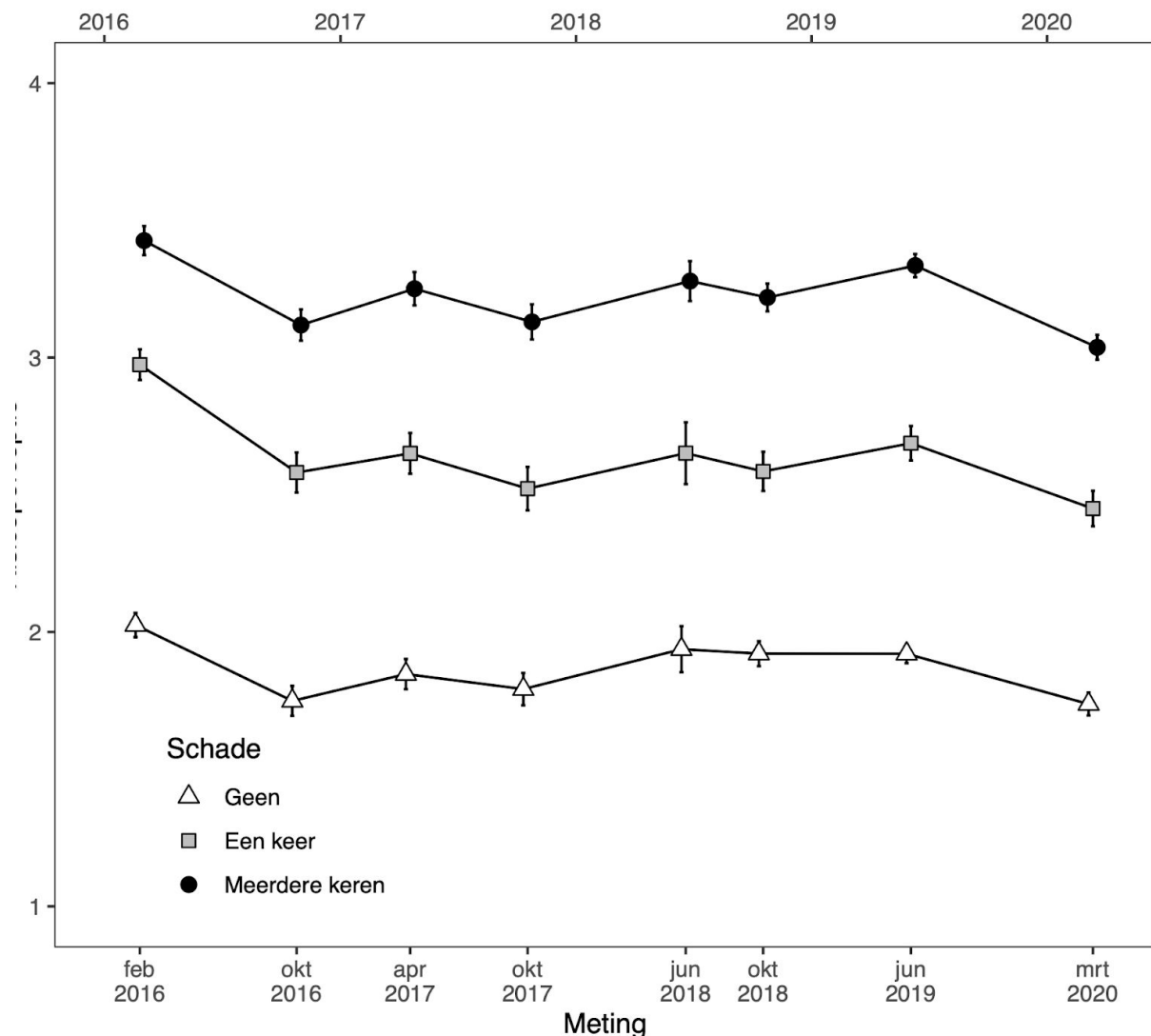
Risicoperceptie

In Figuur 2.2 laten we het zien hoe risicoperceptie zich gedurende de tijd ontwikkelt heeft, uitgesplitst in de drie eerder genoemde groepen (geen, eenmaal, of meervoudige schade). We hebben respondenten gevraagd hoe groot ze de kans achten dat zij in de toekomst een aardbeving meemaken, dat hun eigendommen worden beschadigd als gevolg van een aardbeving en dat zij gewond raken als gevolg van een aardbeving. Respondenten konden op een schaal van 1 tot 5 aangeven hoe groot ze deze kansen achten, waarbij een hogere score een grotere waargenomen kans aangeeft. De drie items zijn samengevoegd tot een enkele maat van risicoperceptie.

Figuur 2.2 laat zien dat de hoe meer schade mensen hebben, hoe hoger zij het risico achten. Net zoals bij ervaren veiligheid het geval is, lijkt risicoperceptie toe te nemen wanneer er een aardbeving is geweest (bijv. in de meting van juni 2019 na de

aardbeving van Westerwijrtwerd van mei 2019). Het directe verband tussen hogere seismiciteit en risicopercepties, en het verband tussen schade en risicopercepties, hebben we in een eerder rapport laten zien (Stroebe et al., 2019). We zien dan ook dat tussen juni 2019 en juni 2020, een periode waarin een beving van een magnitude rond de hoogte van Westerwijrtwerd niet meer heeft plaatsgevonden, de risicoperceptie afneemt.

Figuur 2.2.: Veranderingen van risicoperceptie op een schaal van 1 tot 5 in de tijd, als functie van het al dan niet hebben van schade, met 95%-betrouwbaarheidsinterval.

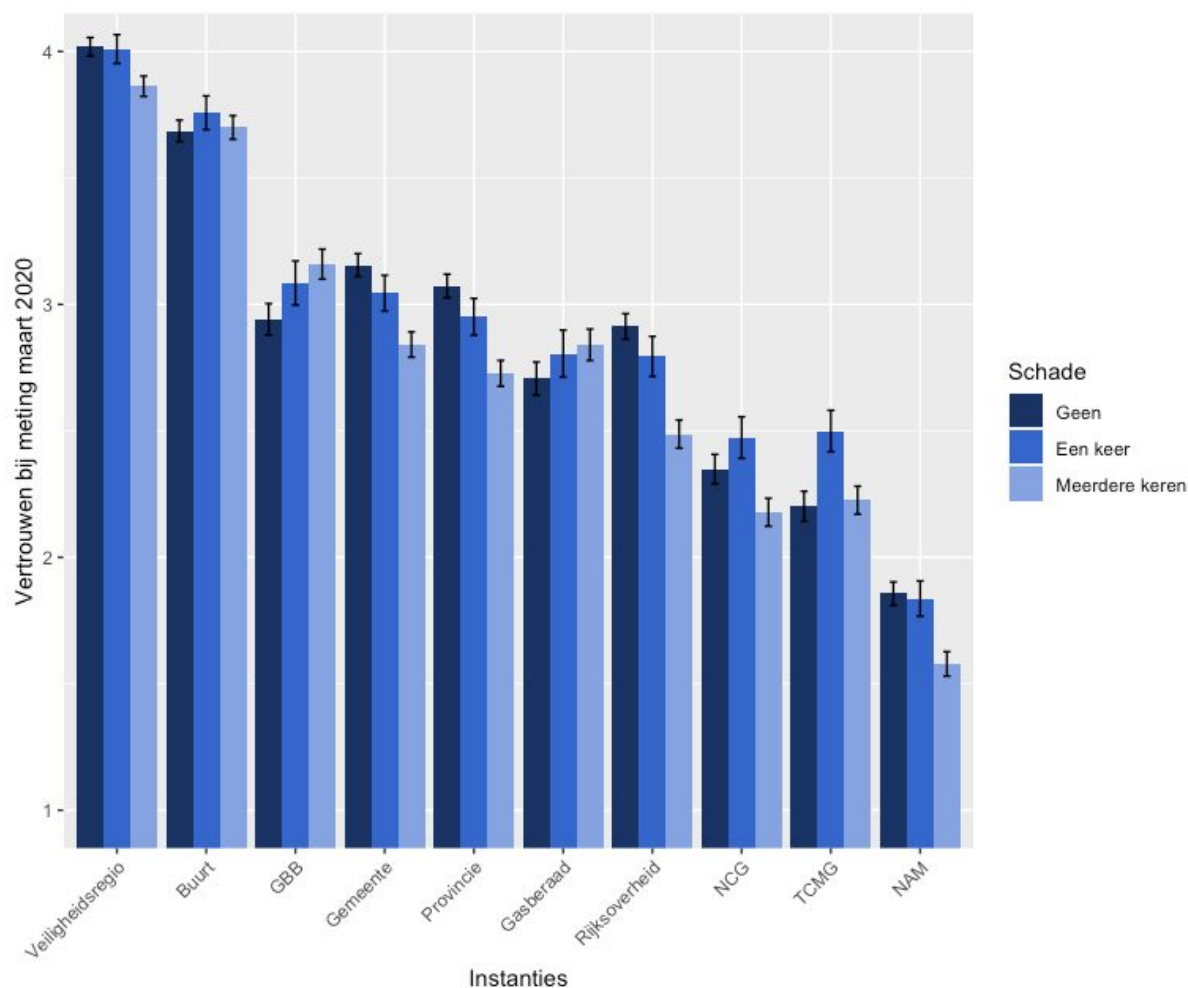
3. Vertrouwen

In dit hoofdstuk bespreken we de recente ontwikkelingen in vertrouwen van respondenten in verschillende instanties en personen. Vertrouwen is zes keer gemeten tussen juni 2016 en maart 2020.

Vertrouwen in maart 2020

Figuur 3.1 toont het vertrouwen in instanties en personen tijdens de laatste meting (maart 2020). Daarbij is onderscheid gemaakt naar mensen zonder schade, mensen met enkelvoudige schade en mensen met meervoudige schade.

Figuur 3.1: Vertrouwen in personen en instanties, maart 2020

Over het geheel genomen geldt dat het vertrouwen in de Veiligheidsregio, buurtbewoners en de Groningen Bodem Beweging het hoogst is. Het minste vertrouwen hebben mensen in de NAM, de TCMG en de NCG. Voor de verschillende overheden (gemeenten, provincie en Rijksoverheid) geldt dat het vertrouwen van mensen afneemt naarmate ze meer schade hebben. Het tegenovergestelde geldt voor instanties die opkomen voor de belangen van Groningers met schade door de gaswinning: het vertrouwen in de Groninger Bodem Beweging en het Groninger Gasberaad is hoger onder mensen met meervoudige schade dan onder mensen zonder schade. Bij de instanties die zich bezighouden met schadeafhandeling en versterking, namelijk TCMG en NCG, zien we dat het vertrouwen het hoogst is onder bewoners met enkelvoudige schade. Later in dit hoofdstuk zullen we uitgebreider stilstaan bij mogelijke verklaringen hiervoor.

De ontwikkeling van vertrouwen tussen 2016 en 2020

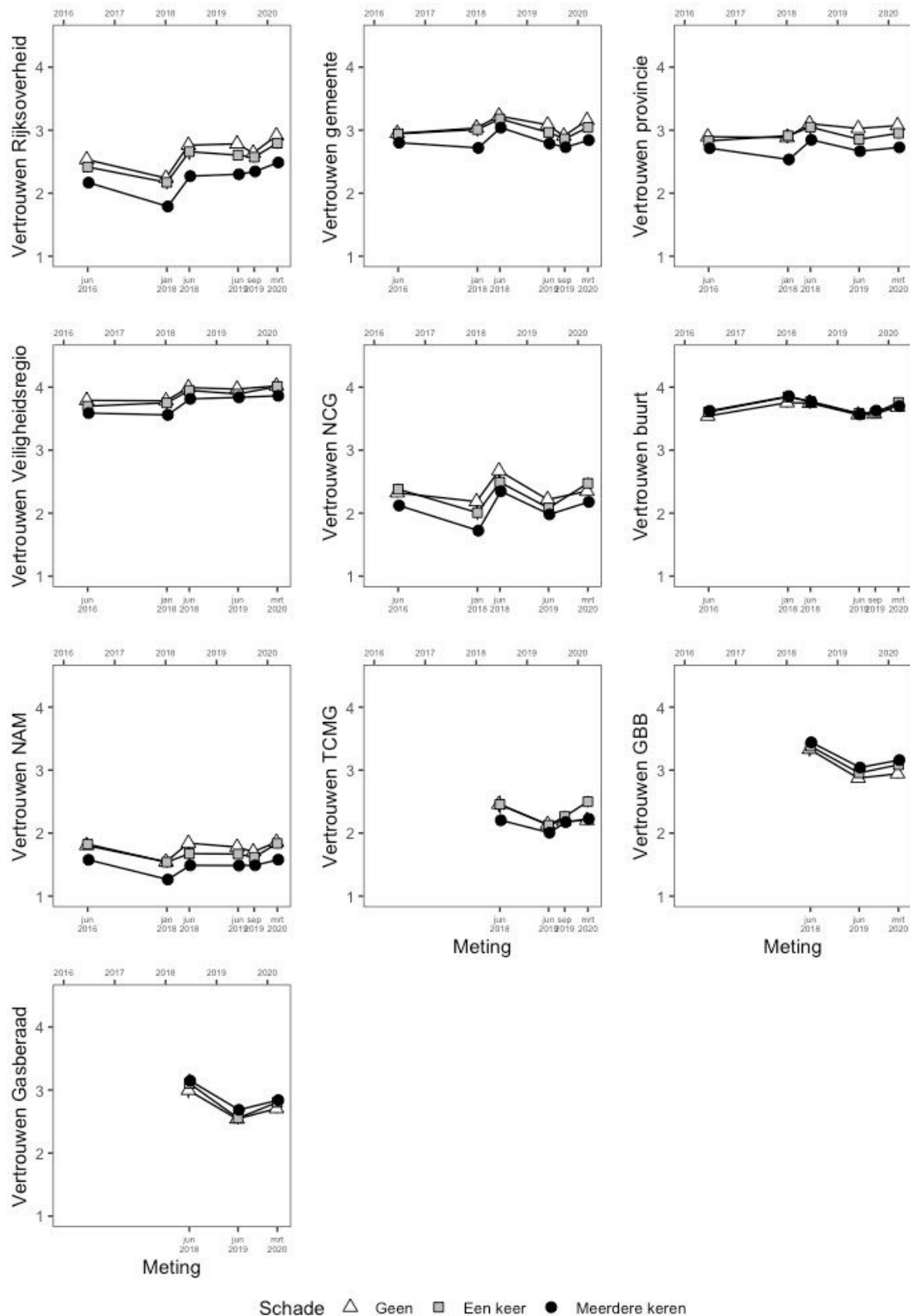
In de grafieken van Figuur 3.2 wordt het vertrouwen van respondenten in verschillende personen en instanties op de verschillende meetmomenten tussen juni 2016 en maart 2020 weergegeven, ook hier uitgesplitst naar mensen zonder schade en mensen met enkelvoudige en meervoudige schade.² Door de resultaten van de verschillende metingen met elkaar te vergelijken kan een beeld worden gegeven van de ontwikkelingen in vertrouwen in de loop der tijd.

Daarbij constateren we om te beginnen dat het hierboven beschreven verband tussen het hebben van (meervoudige) schade en het vertrouwen in lokale, regionale en landelijke overheden stabiel is over de tijd. Daarnaast zien we, zoals we in eerdere publicaties al rapporteren, een (tijdelijke) afname in het vertrouwen in instanties die betrokken zijn bij schadeafhandeling en versterking (NCG en NAM) en in de Rijksoverheid op het moment van de aardbeving van Zeerijp (januari 2018).

Wat verder opvalt is dat het vertrouwen in de Rijksoverheid en, in mindere mate, gemeenten sinds juni 2019 iets lijkt te zijn gestegen, waarneembaar in alle groepen.

² Voor drie instanties (TCMG, Groninger Bodem Beweging en Groninger Gasberaad) geldt dat vertrouwen drie keer eerder is gemeten, namelijk in juni 2018, juni 2019 en september 2019.

Figuur 3.2: Veranderingen van vertrouwen in personen en instanties in de tijd, als functie van het al dan niet hebben van schade, met 95%-betrouwbaarheidsinterval

Met name het vertrouwen in de TCMG laat een opvallend patroon zien: respondenten met één keer schade lijken in de meting van maart 2020 voor het eerst meer vertrouwen te hebben in de TCMG dan mensen zonder schade. Eenzelfde ontwikkeling is zichtbaar bij het vertrouwen in de NCG, zij het dat de verschillen tussen vertrouwen van mensen met één keer schade en mensen zonder schade hier niet significant is.

Deze ontwikkeling is opvallend omdat we in alle analyses over verschillende uitkomstmaten tot nu toe consistent vinden dat mensen met schade juist minder vertrouwen hebben in instanties betrokken bij de gevolgen van de gaswinning dan mensen zonder schade. Om dit patroon beter te begrijpen, hebben we enkele aanvullende analyses uitgevoerd.

Patroon voor TCMG

In deze aanvullende analyses hebben we ingezoomd op de indeling in drie schadegroepen (geen, één keer, meervoudig) die we gedurende de hele looptijd van Gronings Perspectief al gebruiken. Deze groepen worden bij elke meting opnieuw ingedeeld op basis van zelfgerapporteerde schade. Hierdoor is het mogelijk dat mensen wisselen van groep: mensen die in een eerdere meting aangaven geen schade te hebben, kunnen in een latere meting aangeven dat wel te hebben omdat zij in de tussentijd schade hebben gekregen of geconstateerd. De groepen veranderen hierdoor van samenstelling. Tot nu toe hadden deze veranderingen van samenstelling van de groepen geen gevolgen voor de uitkomsten: mensen mét schade hebben consistent minder vertrouwen dan mensen zonder schade.

In het geval van vertrouwen in TCMG zien we bij de laatste meting echter wél een duidelijke afwijking. Onze verdiepende analyses laten zien dat de groep respondenten die in juni 2019 aangaven geen schade te hebben, maar de laatste meting aangeven één keer schade te hebben, een bovengemiddeld vertrouwen hadden en hebben in TCMG. Het lijkt er dus op dat deze mensen van groep zijn gewisseld, maar dat deze wisseling niet heeft geleid tot minder vertrouwen. Zij trekken het gemiddelde vertrouwen van de groep respondenten met één keer schade omhoog, resulterend in het ongebruikelijke patroon. Eenzelfde ontwikkeling zien we bij vertrouwen in de NCG, zij het in veel lichtere mate.

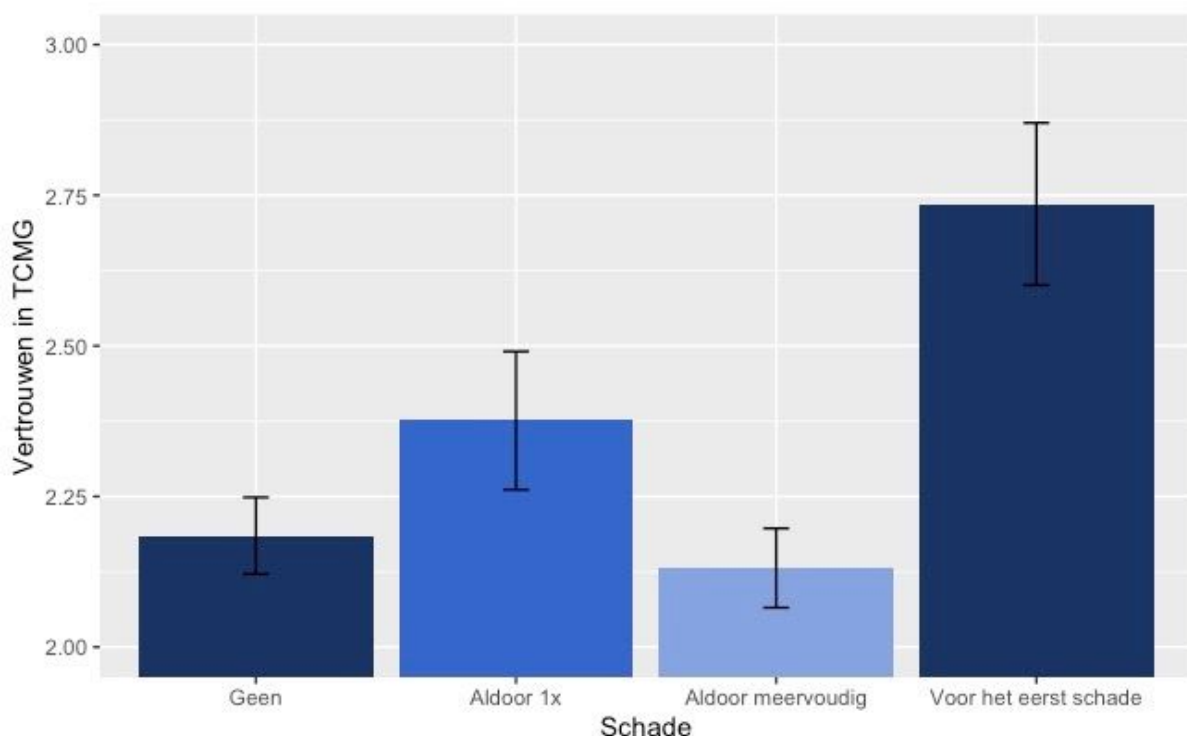
De reden dat deze wisselende groep respondenten anders reageert dan we eerder zagen bij de groep met één keer schade, is niet met zekerheid vast te stellen. Wel wijzen de resultaten erop dat het gaat om mensen die voor het eerst schade hebben geconstateerd en dit melden bij TCMG. Er is een aantal redenen denkbaar voor dit effect: het zou kunnen dat dit hun enige en eerste contactmoment met een instantie voor schadeafhandeling is en dat dit contact goed is verlopen. Mogelijk is ook dat hun vertrouwen nog steeds het meest wordt ingegeven door de periode zonder schade. Er

zijn geen aanwijzingen dat het verhoogde vertrouwen in de TCMG kan worden verklaard door respondenten die van de stuwmeerregeling gebruik hebben gemaakt.

De hierboven beschreven uitkomsten van de aanvullende analyses worden in Figuur 3.3 gevisualiseerd. De figuur toont het vertrouwen in de TCMG, waarbij subgroepen worden onderscheiden op basis van 'helemaal geen schade' te hebben, 'aldoor één keer schade' te hebben, 'aldoor meervoudige schade' te hebben of 'voor het eerst schade' te hebben gedurende de periode juni 2019 - maart 2020. Daarbij is duidelijk zichtbaar dat de groep mensen die in maart 2020 voor het eerst schade rapporteren, veel vertrouwen heeft in de TCMG.

Daarnaast blijkt uit de figuur dat de groep respondenten die bij de meting in juni 2019 én bij de meting van maart 2020 aangaf meervoudige schade te hebben, consistent het laagst scoren op vertrouwen in de TCMG. Wanneer we eenzelfde aanvullende analyse uitvoeren op andere uitkomstmaten, repliceert dit resultaat. Deze conclusie strookt met wat we in eerdere rapporten constateerden: mensen met meervoudige schade, met name als ze al lange tijd in aanraking zijn met schade trajecten, zijn stevast het slechtste af en scoren significant 'slechter' op allerlei uitkomstmaten.

Figuur 3.3: Vertrouwen in TCMG, uitgesplitst naar subgroepen van schade

4. Gezondheid

Sinds de start van Gronings Perspectief meten we de ontwikkelingen in de gezondheid van Groningers aan de hand van drie gezondheidsmaten, namelijk geestelijke gezondheid, stressgerelateerde gezondheidsklachten en ervaren gezondheid.³ De resultaten van de meting in maart 2020 worden hier weergegeven in relatie tot de eerdere metingen. Over de tijd zien we steeds hetzelfde patroon: mensen met meervoudige schade scoren op de drie maten op vrijwel alle meetmomenten significant lager dan mensen zonder schade. We lieten echter in ons vorige rapport ook zien dat bij de meting van juni 2019 het verschil tussen de groepen iets leek af te nemen. Deze afname zet in de meting van maart 2020 gedeeltelijk door: bewoners met meervoudige schade staan iets minder op achterstand. We zien met name een significante verbetering van geestelijke gezondheid onder mensen met meervoudige schade ten opzichte van de meting in juni 2019. De geestelijke gezondheidsscores van de groepen liggen steeds dicht bij elkaar. Deze verbetering zien we in mindere mate ook bij ervaren gezondheid en gezondheidsklachten.

Ervaren gezondheid

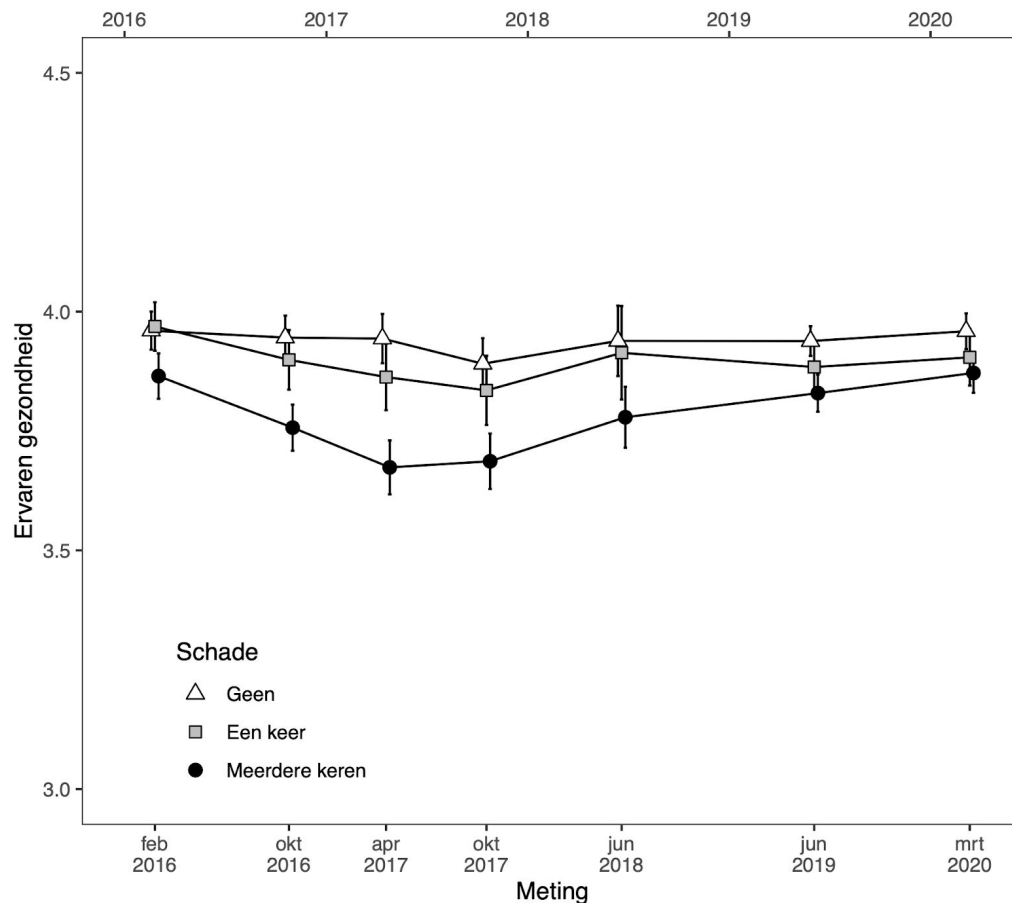
Figuur 4.1 laat zien hoe de ervaren gezondheid van mensen met en zonder schade zich ontwikkelt. Gedurende 2016 en 2017 gaf een steeds groter deel van de groep bewoners met meervoudige schade aan zich niet gezond te voelen. De gezondheid van die groep ging dus achteruit. Die trend is omgebogen: het gaat steeds iets beter met deze groep. Belangrijke kanttekening is echter dat mensen met meervoudige schade nog steeds significant ongezonder zijn dan respondenten zonder schade. Dit verschil is nog steeds fors.

Van belang is verder dat we goed hebben gekeken naar de oorzaken van deze verbetering in de gezondheidstoestand van mensen met meervoudige schade. Zou het kunnen komen doordat de groepen met één keer schade en meervoudige schade deels bestaat uit de meer tevreden “instromers” die tijdens de schadeafhandeling door de TCMG een meer positieve ervaring hadden? Afgaand op de resultaten van hoofdstuk 3 over vertrouwen, lijkt het logisch dat zij minder stress ervaren en zich gezonder voelen dan de groep die al lange tijd met meervoudige schade kampt. Onze analyses laten dit patroon echter niet zien. De groep met meervoudige schade bestaat in overgrote meerderheid uit mensen die in een verder verleden schade hebben geleden - de groep “instromers” is relatief klein. De conclusie is dan ook dat de gezondheid ook bij deze

³ Geestelijke gezondheid is gemeten d.m.v. de MHI-5 op een schaal van 0 tot 100, waarbij een hogere score duidt op een betere geestelijke gezondheid. De stressgerelateerde gezondheidsklachten die hier zijn weergegeven zijn hartkloppingen, duizeligheid of licht in het hoofd, prikkelbaar of irritatie en moeheid. Scores op deze maat variëren van 4 (nooit last van deze klachten) tot 24 (altijd last van alle klachten). Ervaren gezondheid is gemeten op een schaal van 1 (zeer slecht) tot 5 (zeer goed). Zie ook Stroebe et al., (2019).

groep die al langer meervoudige schade heeft is verbeterd. Daarbij merken we overigens op: de groep heeft nog steeds een significant slechtere gezondheid.

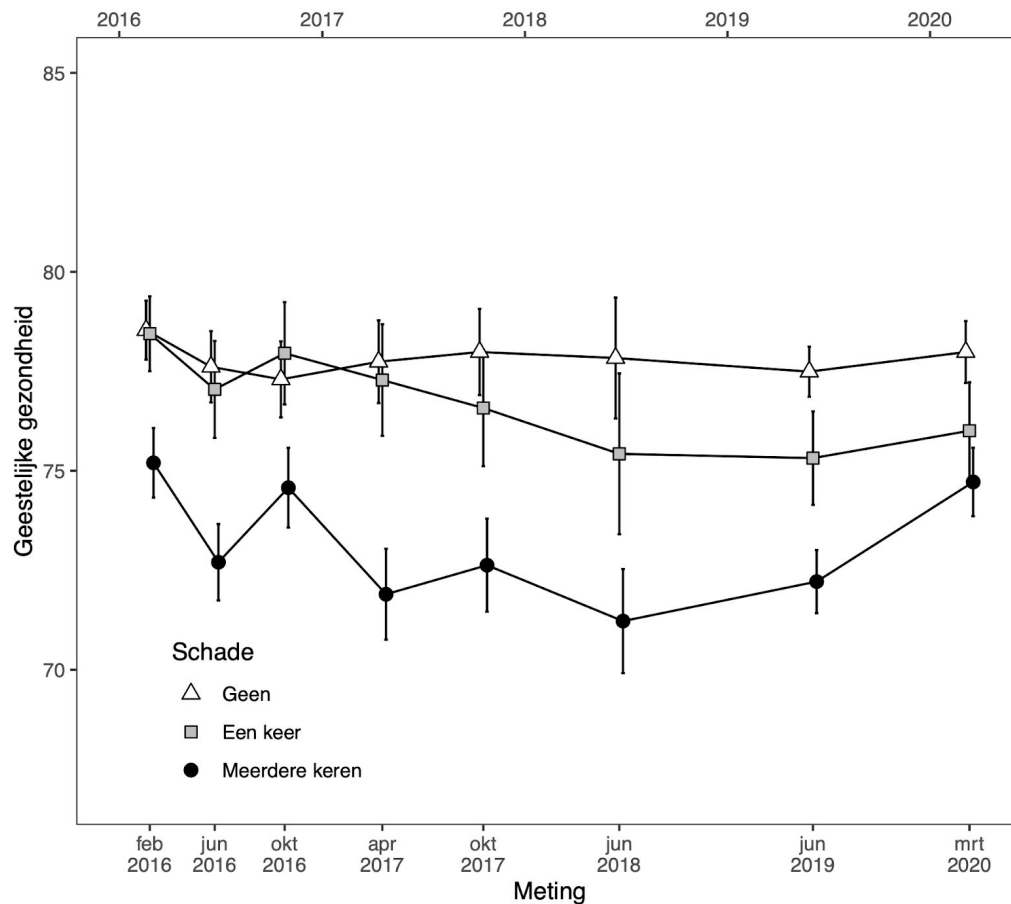
Figuur 4.1: Ervaren gezondheid als functie van tijd en het al dan niet hebben van schade, met 95%-betrouwbaarheidsinterval

Geestelijke gezondheid

Figuur 4.2 laat zien hoe de geestelijke gezondheid van mensen met en zonder schade zich ontwikkelt. Het patroon is vergelijkbaar met dat van ervaren gezondheid, met één verschil: geestelijke gezondheid kent een iets grilliger verloop. Die grilligheid, zo lieten we in eerdere rapporten zien, is niet met grote zekerheid te verklaren, maar ze lijkt te maken te hebben met de aandacht die er is voor de gaswinningsproblematiek: in periodes dat het onderwerp veronachtzaamd lijkt te worden, is er bijvoorbeeld meer boosheid en machteloosheid (zie hoofdstuk 7). Dit werkt mogelijk door op de geestelijke gezondheid.

Figuur 4.2: Geestelijke gezondheid als functie van tijd en het al dan niet hebben van schade, met 95%-betrouwbaarheidsinterval

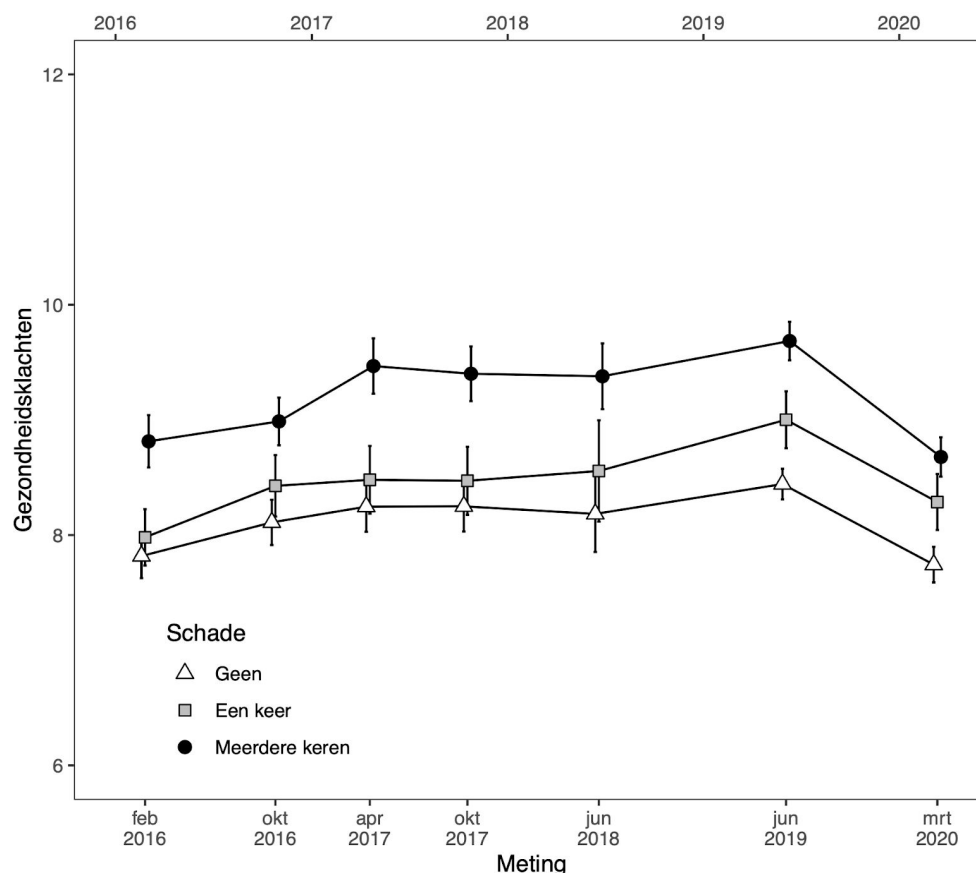
Gezondheidsklachten

Figuur 4.3 laat zien hoe de gezondheidsklachten (die stressgerelateerd kunnen zijn) zich ontwikkelen. Ook hier zien we dat de klachten in de laatste meting sterk afnemen. Het is onduidelijk waar deze verschuiving aan is toe te schrijven. Het lijkt onwaarschijnlijk dat heel Groningen opeens lichamelijk gezonder is geworden (we zien bij de andere gezondheidsmetingen dan ook geen substantiële verbetering van de gezondheid in de groep die geen schade heeft) en het is belangrijk om te benadrukken dat de vragenlijsten door hetzelfde panel worden beantwoord: dezelfde personen hebben dus iets minder klachten. Dat suggereert dat het om een incidentele fluctuatie kan gaan. Sommige klachten kunnen bijvoorbeeld seizoensgebonden zijn. Maar wellicht speelt ook de naderende coronacrisis een rol bij de waardering die men geeft aan de eigen gezondheidsklachten. De vragenlijst werd afgenomen in maart 2020 en dit was de periode dat de pandemie die zich wereldwijd verspreidde, dat in Italië zeer veel mensen ziek werden en overleden en dat de pandemie ook in eigen land slachtoffers begon te maken. Dit was óók een periode dat mensen hun bezoek aan huisartsen opschortten: wellicht dat men eigen (lichtere) klachten relateert in vergelijking met de zeer ernstige gezondheidsklachten van Covid-19 patiënten die volop in het nieuws waren.

Maar dat is allemaal speculatie: het enige dat zeker is, is dat men iets minder klachten rapporteert.

Ondanks de daling in de hele populatie zijn de verschillen tussen de groepen met en zonder schade relatief stabiel. Ook valt op dat de groep met één keer schade significant meer klachten heeft dan de groep zonder schade. Deze groep mensen gaat er de laatste metingen significant op achteruit ten opzichte van de groep zonder schade. Dat is relevant voor de impact van de schadeproblematiek op de volksgezondheid, want het aantal personen dat één keer schade heeft, is in absolute zin groot. Het is ook opvallend, want het laat zien dat de positieve effecten die we in deze groep zien wat betreft het toenemend vertrouwen gepaard blijkt te gaan met een lichte toename van de stressgerelateerde gezondheidsklachten. Dat lijkt paradoxaal maar we benadrukken dat het effect niet door dezelfde personen veroorzaakt hoeft te worden. Een deel kan positieve ervaringen hebben en daar vertrouwen aan ontleen, een ander deel kan (bijvoorbeeld door complexere schade of lange wachttijd) stress ervaren.

Figuur 4.3: Gezondheidsklachten als functie van tijd en het al dan niet hebben van schade, met 95%-betrouwbaarheidsinterval

5. Schaderegister

In onze analyses maken we meestal gebruik van door respondenten **zelf gerapporteerde schade**. Dit heeft een sterk verband met verschillende kernvariabelen. Zelfgerapporteerde schade hangt sterk samen met risico en ervaren onveiligheid: het verklaart maar liefst 37% en 17% van de verschillen tussen personen (wat voor vragenlijstonderzoek bijzonder veel is). Schade verklaart ook 2.3% van de verschillen tussen personen in de mate waarin ze gezondheidsklachten ervaren die gerelateerd kunnen zijn aan stress, zoals slapeloosheid of hartkloppingen. Dat is verhoudingsgewijs weliswaar veel minder dan voor risicoperceptie en veiligheid, maar gezien de vele factoren die gezondheidsuitkomsten kunnen beïnvloeden toch een fors effect. Het is bijvoorbeeld groter dan de invloed van bekende factoren zoals opleidingsniveau, geslacht en leeftijd.

Het is dan ook van belang om te weten in hoeverre deze zelfrapportages betrouwbaar zijn. Het zou kunnen zijn dat de “objectieve” gegevens uit het schaderegister (niet alleen over het melden van schade, maar ook over de toekenning ervan) veel betrouwbaarder zijn. Daarover gaat dit hoofdstuk.

Voor het rapport *“Door schade wijzer: het proces van schademeldingen en haar geschiedenis”* (Postmes et al., 2020), heeft Gronings Perspectief beschikking gekregen over het register van schademeldingen die bij de NAM, het CVW en de TCMG zijn gedaan. Dit maakt het mogelijk om van de in de vragenlijst gerapporteerde schade te vergelijken met de geregistreeerde schade in het schaderegister. In de analyses in dit hoofdstuk staat de vraag centraal in hoeverre zelfgerapporteerde schade en de informatie in het schaderegister overeen komen, in hoeverre deze gegevens samenhangen met de kernvariabelen en welk van beiden de beste indicator is om te gebruiken in onderzoek.

Gerapporteerde schade versus geregistreeerde schade

In de analyses van Gronings Perspectief wordt gebruik gemaakt van zelf gerapporteerde schade, aan de hand van het antwoord op de vraag *“Hoe vaak heeft u schade door gaswinning gehad?”* Het antwoord op deze vraag is uiteraard geen objectieve vaststelling van de daadwerkelijke hoeveelheid schade die iemand heeft en is onderhevig aan interpretatie van de respondent. Men zou bijvoorbeeld verwachten dat het aantal schades dat een respondent rapporteert gelijk blijft of toeneemt met de tijd. Voor de meeste respondenten is dat ook zo. Maar bij een kleine groep respondenten lijkt de schade juist af te nemen: waar ze in eerdere vragenlijsten zeggen schade te hebben, geven ze in latere vragenlijsten aan geen schade te hebben of minder dan ze eerder aangaven. Dat wijst mogelijk op het bestaan van “ruis” in de zelfrapportages, maar kan ook duiden op veranderende interpretaties van wat wel en niet

aardbevingsschade is (bijvoorbeeld op basis van het oordeel van een expert). Het lastige van dit soort zelfrapportages is: het blijft gissen hoe betrouwbaar ze zijn.

Door de vragenlijsten te koppelen aan het schaderegister hebben we echter een unieke kans om de betrouwbaarheid van de zelfrapportages te toetsen. Hiervoor hebben we om te beginnen het aantal schades dat door de respondenten is gerapporteerd, vergeleken met het aantal schademeldingen dat door de jaren heen bij deze instanties is gedaan. Daarbij is het overigens goed om erop te wijzen dat ook het schaderegister niet zonder ruis is. Zo staat in het schaderegister alleen de schade die wordt gemeld – ongeveer een kwart van de bewoners meldt schade niet. Ook is schade voor de beving van Huizinge (augustus 2012) onvolledig geregistreerd. En hoewel we er vanuit gaan dat de meeste meldingen sindsdien goed zijn geregistreerd, wees eerder onderzoek uit dat dat niet altijd het geval is (Postmes et al., 2020; Lugtig et al., 2017). Ondanks deze kanttekeningen is het schaderegister de meest objectieve standaard om de validiteit van zelfrapportages mee te evalueren.

Op basis van adresgegevens uit het schaderegister en adresgegevens die respondenten aan Gronings Perspectief hebben verstrekt, zijn de twee datasets gekoppeld, uitsluitend voor de respondenten die daar toestemming toe gaven. 4.022 respondenten hadden een te koppelen adres ingevuld. Van deze groep hebben 2.481 respondenten de vraag “Hoe vaak heeft u schade door gaswinning gehad?” tijdens de laatste meting ingevuld. In de laatste groep was er een correlatie van 0.78 tussen het totaal aantal schademeldingen dat op het adres van de respondenten is gedaan en gerapporteerde schade gemeten met de vragenlijst. De zelfrapportages en de “objectieve” registratie in het register komen dus sterk overeen, ondanks het feit zowel het register als de zelfrapportages aan enige “ruis” en vertekening onderhevig zijn (zie Postmes et al., 2020). Dat is belangrijk, want het toont aan dat zelfrapportages een betrouwbare indicator zijn voor de werkelijk gerapporteerde schade.

Alhoewel zelfrapportages dus vrij betrouwbaar zijn, is het mogelijk dat de gegevens van het schaderegister nog betrouwbaarder zijn en/of meer voorspellende waarde hebben voor de antwoorden van respondenten op de vragenlijst. Om dit te onderzoeken, zijn beide variabelen toegevoegd aan de modellen die onderzoeken welke factoren samenhangen met de antwoorden van respondenten op de kernvariabelen.

Voor alle kernvariabelen (vertrouwen, gezondheidsmaten, ervaren veiligheid en risicoperceptie) zien we dat beide maten van schade een vergelijkbaar effect laten zien. Ervaren veiligheid is bijvoorbeeld lager als mensen eens of meerdere malen schade hebben gemeld. Dat dit samenhangt met zelfrapportages van schade die respondenten geven op de vragenlijst wisten we al. De nieuwe analyses wijzen uit dat de geregistreerde schade deze variantie óók verklaart.⁴ Daarbij is het doorgaans zo dat

⁴ De modellen laten bijvoorbeeld zien dat zelfgerapporteerde schade 17.1% variantie in ervaren veiligheid verklaart. Schadegegevens uit het register verklaren 12.0% variantie. Een model met zowel de

zelfgerapporteerde schade net iets méér variantie verklaart dan geregistreerde schade en daarmee dus net iets beter voorspelt hoe hoog de respondenten scoren op deze variabelen. Dit lijkt erop te wijzen dat de waarde die mensen toekennen aan schade (af te lezen aan de schade die ze zélf rapporteren in de vragenlijst ten opzichte van de geregistreerde schademeldingen) van invloed is op ervaren veiligheid, gezondheid of een van de andere variabelen die we hebben gemeten.

In het geval van risicoperceptie zien we hetzelfde. Hier verklaart zelfgerapporteerde schade zelfs uitzonderlijk veel variantie, namelijk 37%. Maar ook de schade die in het register is opgenomen verklaart 32% - nog steeds zeer veel dus. Tezamen verklaren de gegevens uit het schaderegister en de zelfrapportages 39% van de variantie. Al met al concluderen we: zelfgerapporteerde schade is een iets sterkere voorspeller, maar over het geheel genomen komen het register en de zelfrapportages sterk overeen.

Voorspellende waarde schaderegister

Het schaderegister bevat niet alleen data over het optreden van schade, maar ook de datum waarop schade is gemeld en het eventueel toegekende schadebedrag. Ieder van deze variabelen kan samenhangen met het waargenomen risico, vertrouwen in instanties en met veiligheidsgevoel.

Vertrouwen

Eerder in dit rapport werd al aangegeven dat vertrouwen in de TCMG een opvallend patroon laat zien dat afwijkt van de trends die we in de voorgaande rapporten hebben geconstateerd. Er is sprake van een toename van vertrouwen onder respondenten die bij voorgaande metingen aangaven dat ze geen schade hadden, maar die tijdens deze meting wél aangaven schade te hebben. Het gaat hier dus om een groep die voor het eerst in aanraking komt met schadeafhandeling. In voorgaande rapporten zagen we dat de eerste kennismaking met schadeafhandeling gepaard ging met een afname van vertrouwen in de instantie waar zij schade meldden. Dit keer is er eerder sprake van een toename van vertrouwen.

Als we ons beter verdiepen in deze groep, gebruik makend van de data uit het schaderegister, wijzen de analyses uit dat respondenten die voor het eerst schade melden bij de TCMG, zelfs méér vertrouwen hebben in de TCMG dan welke andere groep ook (inclusief de groep mensen die nog nooit schade meldden). Deze toename van vertrouwen is in mindere mate ook zichtbaar onder de deelgroep respondenten die al één keer schade had gemeld bij de NAM/CVW en die nu voor het eerst schade meldden bij de TCMG. Het toegenomen vertrouwen is er niet voor respondenten die al vaker schade hebben gemeld bij de NAM/CVW. Er zijn geen aanwijzingen dat het verhoogde

zelfgerapporteerde schade als de registerdata verklaart 17.4% variantie: gegevens uit het feitelijke register voegen dus slechts zeer beperkt inzicht toe aan wat we uit de zelfrapportages kunnen afleiden.

vertrouwen in de TCMG kan worden verklaard door respondenten die van de stuwmeerregeling gebruik hebben gemaakt. Wel zien we meer vertrouwen in de TCMG onder respondenten die (meervoudig) bedragen ontvingen van de TCMG en/of de NAM/CVW, terwijl het vertrouwen in de TCMG bij een negatieve uitkomst daalt.

Risicoperceptie

Zoals eerder dit rapport al besproken, is de risicoperceptie sinds juni 2019 over het geheel genomen licht afgenomen. Dit is waarschijnlijk omdat risicoperceptie niet alleen sterk samenhangt met het hebben van schade. Na een grotere beving neemt men plots meer risico's waar. Daarna treedt een geleidelijke daling op: het risico neemt geleidelijk af, tot het ongeveer 6 tot 10 maanden na de beving terug is op het oude niveau (Postmes et al., 2019c). De afname van het waargenomen risico sinds juni 2019 past bij dit patroon: er hebben zich sinds de beving van Westerwijtwerd (mei 2019) tot aan het moment van de meting in maart 2020 geen grote bevingen voorgedaan.

De koppeling met het schaderegister voegt hieraan een nieuw inzicht toe. Uit eerder onderzoek wisten we al dat de risicoperceptie hoger is onder respondenten die schade meldden. Nu zien we dat dit effect sterker is voor respondenten die vaker schade hebben gemeld en voor mensen die op 11 november, het ijkpunt van het schaderegister⁵, in een procedure zaten. De verhoging lijkt dus in sterkere mate op te treden onder mensen die recent schade meldden dan bij hen die langer geleden schade meldden. Dit duidt erop dat ook het ondervinden van schade leidt tot een toename van waargenomen risico's die na enige tijd weer afnemen.

In het schaderegister staan ook de uitgekeerde bedragen. Deze bedragen geven een indicatie van de ernst van schade die de gaswinning aan een woning heeft veroorzaakt. We zien dat de hoogte van de toegekende bedragen iets samenhangt met risicoperceptie. Respondenten met een hoog toegekend bedrag, ervaren iets meer risico op het meemaken van een aardbeving, het beschadigd raken van hun eigendommen en het zelf gewond raken door een aardbeving. Hierbij moeten we wel een kanttekening maken: schadeclaims die bij TCMG zijn afgewezen en waar dus geen bedrag is toegekend, resulteren óók in een hogere risicoperceptie.

Ervaren veiligheid

Over het algemeen voelen bewoners die in de zelfrapportage aangeven meer schade te hebben zich minder veilig. De registratie in het schaderegister wijst hetzelfde uit. Respondenten die schade meldden, voelen zich minder veilig. Dit geldt vooral voor respondenten die bij de NAM/CVW schade hebben gemeld of meervoudig schade hebben gemeld bij de TCMG. Daarnaast zien we dat respondenten wiens schadeclaim niet werd toegekend (één keer of vaker) zich onveiliger voelen dan respondenten wiens schadeclaim wel werd toegekend. Wanneer er schade is toegekend is de hoogte van het

⁵ In de analyse zijn schademeldingen tot 11 november 2019 meegenomen.

toegekende bedrag een voorspeller van ervaren veiligheid. Als er een hoog totaalbedrag is toegekend als vergoeding van schade, voelen mensen zich minder veilig.

Gezondheid

Voor de gezondheidsklachten zien we een vergelijkbaar patroon van resultaten als we bij risicoperceptie zagen. Bewoners die vaker in het schaderegister voorkomen, hebben meer gezondheidsklachten. Dit is vooral zichtbaar bij recente en bij meervoudige schade: respondenten die één keer of vaker schade hebben gemeld bij de TCMG, hebben meer gezondheidsklachten en respondenten die meervoudig schade hebben gemeld bij de NAM/CVW, hebben meer gezondheidsklachten dan respondenten die één keer schade hebben gemeld bij de NAM of die nog nooit schade hebben gemeld.

6. Invloed Covid-19

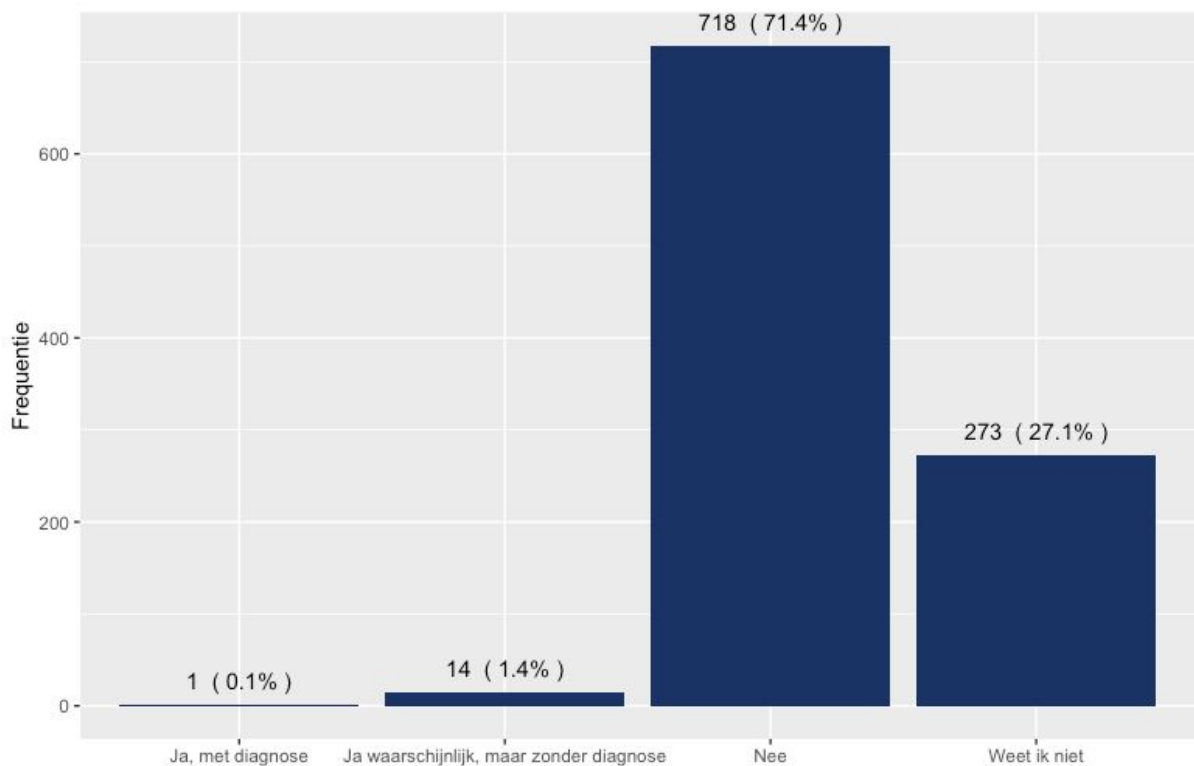
Het volgende hoofdstuk is geschreven om inzicht te krijgen in de gevolgen van de huidige crisis rondom Covid-19, in combinatie met de gevolgen van gaswinning in de provincie Groningen. Een aantal extra vragen is toegevoegd aan de vragenlijst van Gronings Perspectief op 20 maart 2020. De vragenlijst was toen al een tijd open. Dat betekent dat niet iedereen de kans heeft gehad om deze vragen in te vullen en dat de respons op de extra vragen lager is dan op de gebruikelijke vragen. Het hoofdstuk zal antwoord geven op de volgende vraag: in hoeverre voelen respondenten zich veilig in relatie tot Covid-19 en in hoeverre heeft het stilleggen van de schadeafhandeling en versterking gevolgen voor hen?

We stelden in totaal zeven vragen over Covid-19. De volledige vragenlijst is ingevuld door N = 3.302 (completed cases) waarvan N=1.006 de Covid-19-vragen hebben beantwoord.

Covid-19, maatregelen en veiligheid

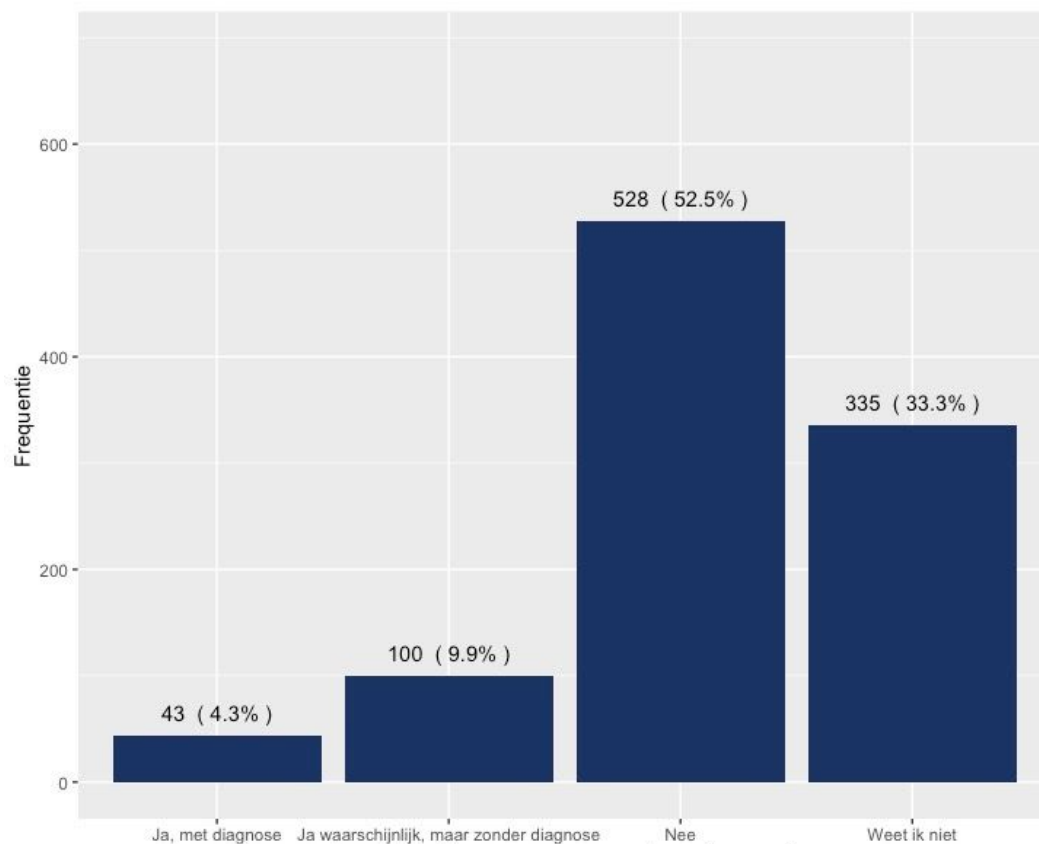
We stelden respondenten de vraag of ze dachten Covid-19 te hebben en of dit gediagnosticeerd was. De aantallen zijn in Figuur 6.1 te zien. Maar één van de respondenten in ons panel gaf aan de diagnose van Covid-19 te hebben gekregen. Slechts 14 respondenten geven aan dat ze vermoedelijk het virus hebben (gehad), maar dat dat niet is vastgesteld. Ruim 70% van de respondenten die de extra vragen invulden, gaf aan het virus niet te hebben (gehad).

Figuur 6.1: Aantal respondenten dat aangeeft Covid-19 te hebben

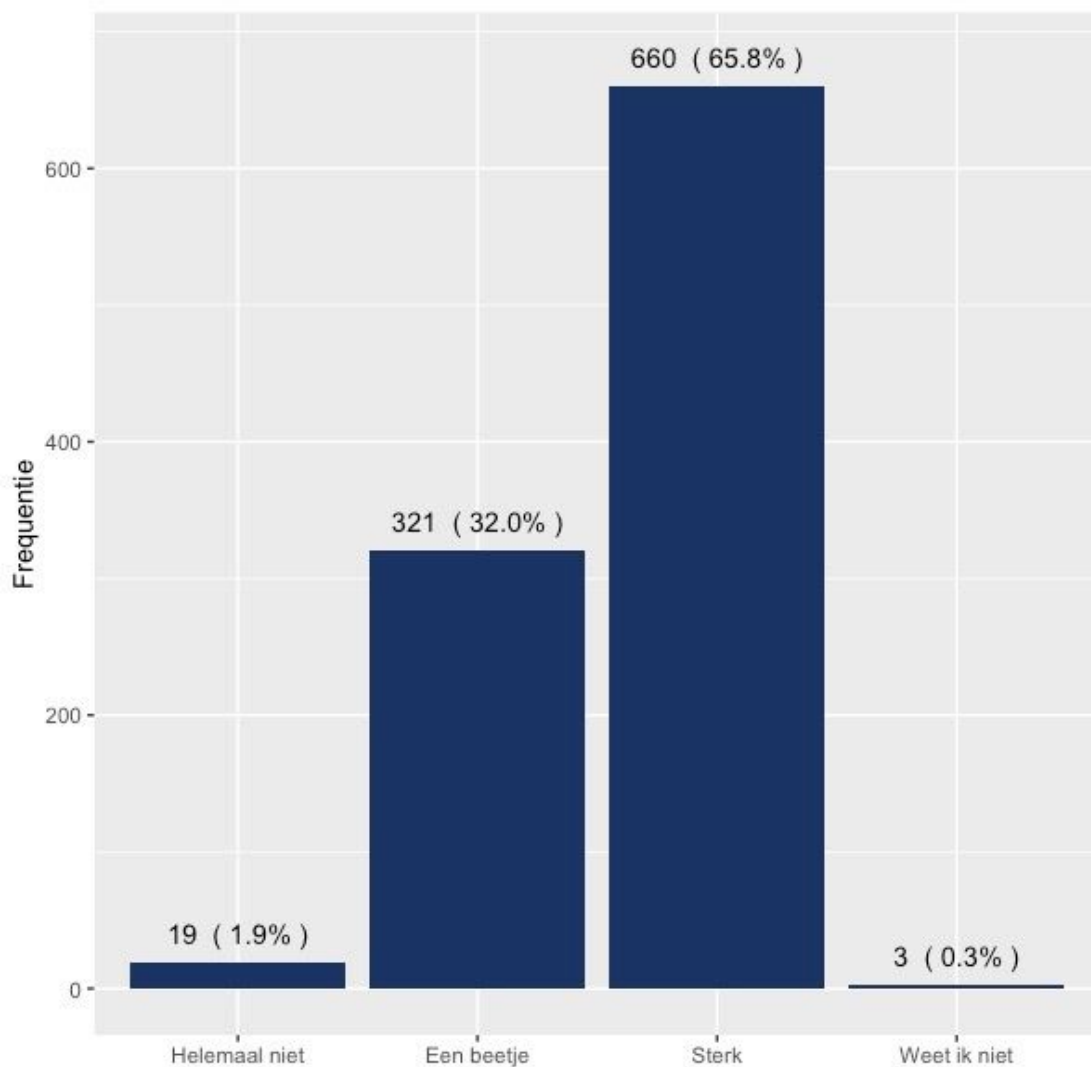
In aanvulling op de vraag of mensen zelf Covid-19 hebben, stelden we respondenten ook de vraag of iemand in hun naaste omgeving Covid-19 heeft. De aantallen hiervan zijn weergegeven in Figuur 6.2. Ook hier zien we dat een meerderheid van de respondenten geen mensen kent met Covid-19. Hoewel maar één respondent zelf de diagnose van Covid-19 heeft, zien we wel dat 43 respondenten iemand kennen met die diagnose.

Figuur 6.2: Aantallen respondenten dat iemand kent met Covid-19

Ondanks het niet gediagnosticeerd zijn met Covid-19 of het niet kennen van met het virus, kan de coronacrisis alsnog van invloed zijn op iemands leven. Wij vroegen respondenten daarom in hoeverre zij dachten dat Covid-19 hun leven heeft veranderd. Figuur 6.3 laat zien in hoeverre respondenten denken dat Covid-19 invloed zal hebben op hun leven. Wat we zien is dat een ruime meerderheid (N=660; 65,8%) van de respondenten aangeeft dat de huidige crisis rondom Covid-19 hun leven sterk heeft veranderd. Wellicht niet heel verrassend, kunnen we hieruit voorzichtig concluderen dat Covid-19 ook een grote impact heeft wanneer men zelf niet ziek is geweest.

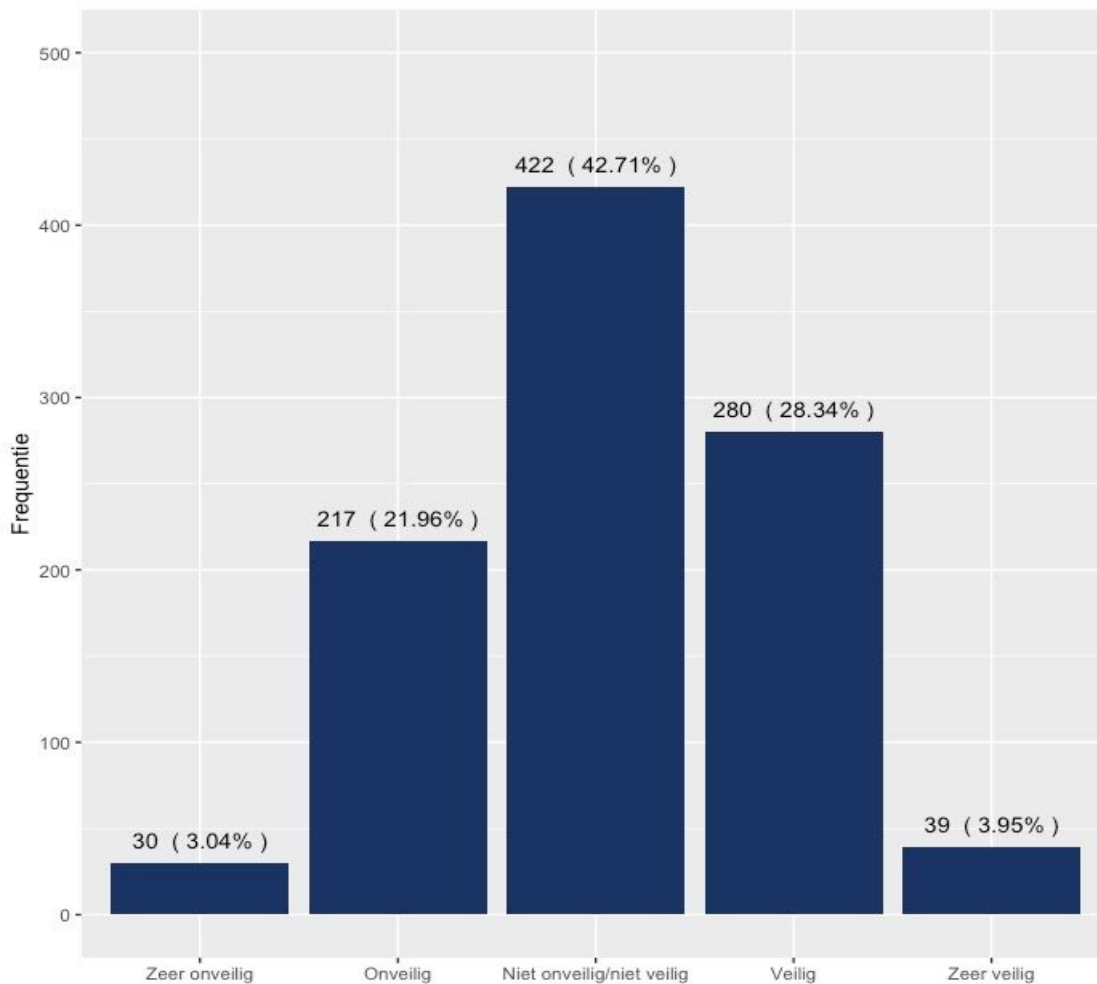
Figuur 6.3: Aantallen dat aangeeft dat de Covid-19 hun leven heeft veranderd

Van de 981 respondenten die aangeven dat hun leven (een beetje of sterk) veranderd is, maken 870 gebruik van de mogelijkheid hun antwoord toe te lichten. In deze toelichting beschrijven zij vaak één of meerdere facetten uit hun dagelijks leven die door de maatregelen worden beïnvloed. Ruim de helft van hen (53%) beschrijft hierbij de invloed van de maatregelen op hun sociale contacten, zoals het niet kunnen afspreken met familie en vrienden en het moeten missen van kinderen en kleinkinderen. Ook wordt de verandering van werk- en/of schoolsituatie door veel mensen (43%) genoemd, zoals het thuis moeten werken en het combineren van werk met thuisonderwijs voor de kinderen. Circa één op de vijf respondenten geeft in de toelichting aan dat de maatregelen rond Covid-19 beperkingen opleveren voor hun vrijetijdsbesteding, bijvoorbeeld door de annulering van geplande vakanties, het afgelasten van sportbijeenkomsten en het stoppen van de kerkgang. Door 6% van de respondenten wordt opgemerkt dat zij door de coronacrisis zorgen hebben over inkomen of het inkomen van directe familieleden.

We vroegen respondenten ook naar hun gevoel van veiligheid met betrekking tot Covid-19 en de maatregelen die daar het gevolg van zijn. Figuur 6.4 laat zien dat een meerderheid van de respondenten zich “niet onveilig/niet veilig” voelt. Zo’n 25% van de respondenten voelt zich “zeer onveilig” of “onveilig” en ruim 30% voelt zich “veilig” of “zeer veilig”.

Figuur 6.4: Veiligheidsgevoel m.b.t. Covid-19 en de maatregelen

Van de 319 respondenten die aangeven zich **(zeer) veilig** te voelen met betrekking tot Covid-19 en de maatregelen, geven 231 hierop een toelichting. Ruim de helft van hen geeft aan zich veilig te voelen omdat ze zich aan de richtlijnen houden (54%) en/of omdat ze merken dat mensen om hen heen zich goed aan de richtlijnen houden (11%). Daarnaast zeggen veel respondenten (23%) dat zij zich veilig voelen omdat zij vertrouwen hebben in de maatregelen c.q. omdat het risico beperkt is zolang iedereen zich aan de maatregelen houdt. Andere redenen voor gevoelens van veiligheid die door meerdere respondenten worden genoemd, zijn de geringe verspreiding van het virus in

de regio tot dusverre (13%) en niet bang zijn om ziek te worden en/of niet tot een risicogroep te behoren (9%).

Van de 247 respondenten die aangeven zich **(zeer) onveilig** te voelen met betrekking tot Covid-19 en de maatregelen, geven ruim 200 een toelichting op hun gevoel van onveiligheid. Van hen zegt de helft (50%) zich onveilig te voelen omdat ze bang zijn dat zij of hun dierbaren besmet raken met het virus. Een kwart van deze groep geeft daarbij aan dat zij of hun dierbaren tot een risicogroep behoren.

Circa een kwart (23%) van de respondenten die zich (zeer) onveilig voelen door Covid-19, verwijst in de toelichting naar de onzekerheid die ze ervaren. De ongrijpbaarheid van het virus en de onzekerheid over hoe de situatie zich de komende tijd gaat ontwikkelen, geven hen een onveilig gevoel. Een vergelijkbaar aantal respondenten geeft aan zich onveilig te voelen omdat niet iedereen de maatregelen serieus lijkt te nemen. Ze voelen zich onveilig omdat mensen om hen heen (bijvoorbeeld in de supermarkt) zich niet aan de voorschriften houden.

Andere redenen voor gevoelens van onveiligheid die door veel respondenten genoemd worden, zijn een gebrek aan vertrouwen in de maatregelen (18%) en een werksituatie waarin mensen een verhoogd risico lopen (15%).

Covid-19 en gaswinning

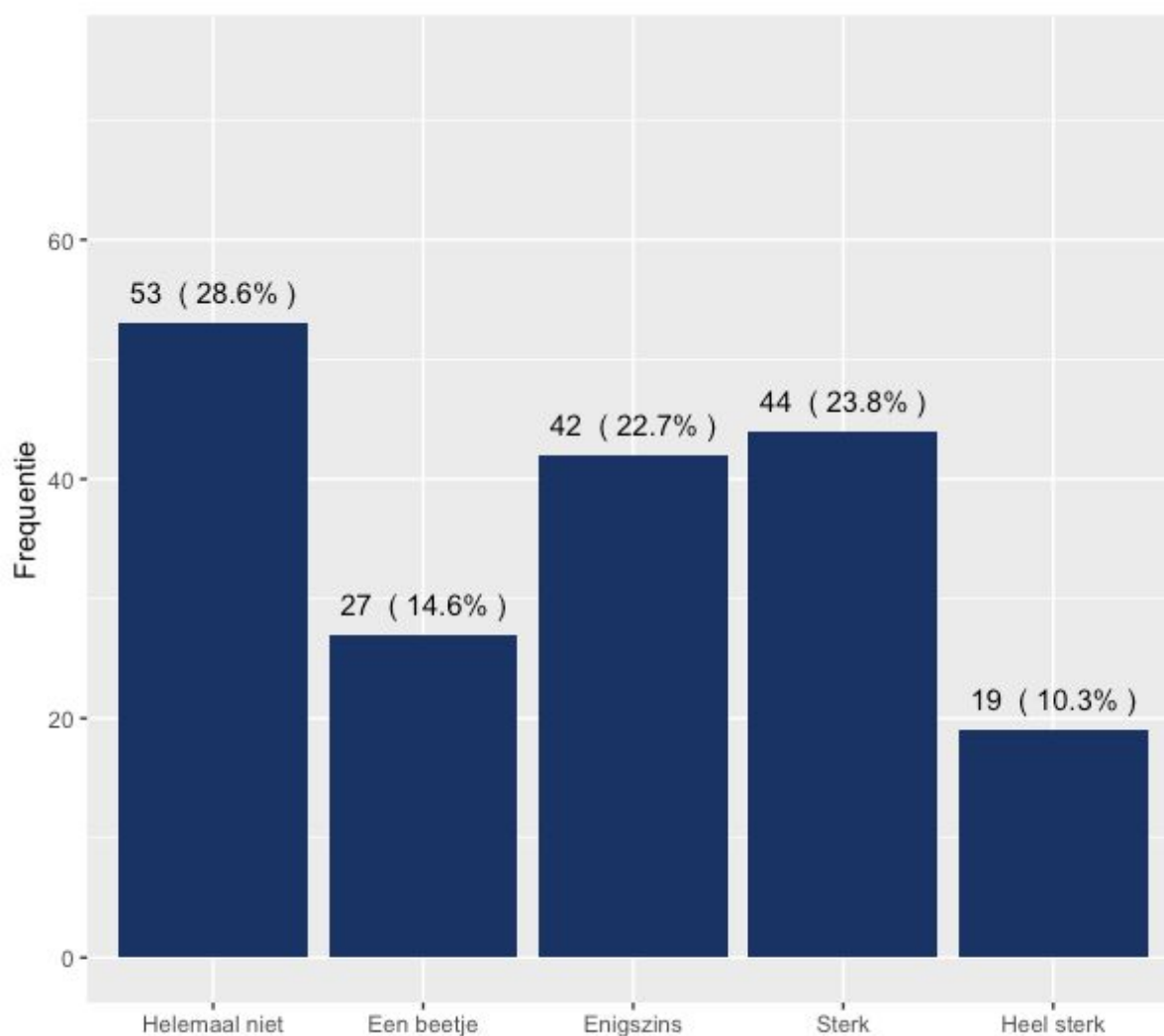
De data van Gronings Perspectief bieden in combinatie met vragen omtrent Covid-19 de mogelijkheid om te onderzoeken wat het effect van de coronacrisis is, bovenop de gevolgen van schade door gaswinning. We kijken eerst naar de specifieke vragen die we extra stelden over Covid-19 en gaswinning. Vervolgens gaan we in op hoe deze indicatoren al dan niet samenhangen met factoren rondom gaswinning.

De gevolgen van Covid-19

We vroegen respondenten of zij dachten dat de maatregelen rondom Covid-19 gevolgen zouden hebben voor hun *schadeafhandeling*. Figuur 6.5 laat zien dat ruim 70% van de respondenten waarop deze vraag van toepassing is⁶, denkt dat de maatregelen rondom Covid-19 ten minste enige gevolgen (gaan) hebben voor hun schadeafhandeling. Een percentage van een kleine 30% geeft aan helemaal niet te verwachten dat het gevolgen zal hebben.

⁶ Bewoners die niet te maken hebben met schadeafhandeling of bij wie schade al is afgehandeld, konden aangeven dat deze vraag op hen niet van toepassing is.

Figuur 6.5: Gevolgen van de Covid-19 maatregelen voor schadeafhandeling

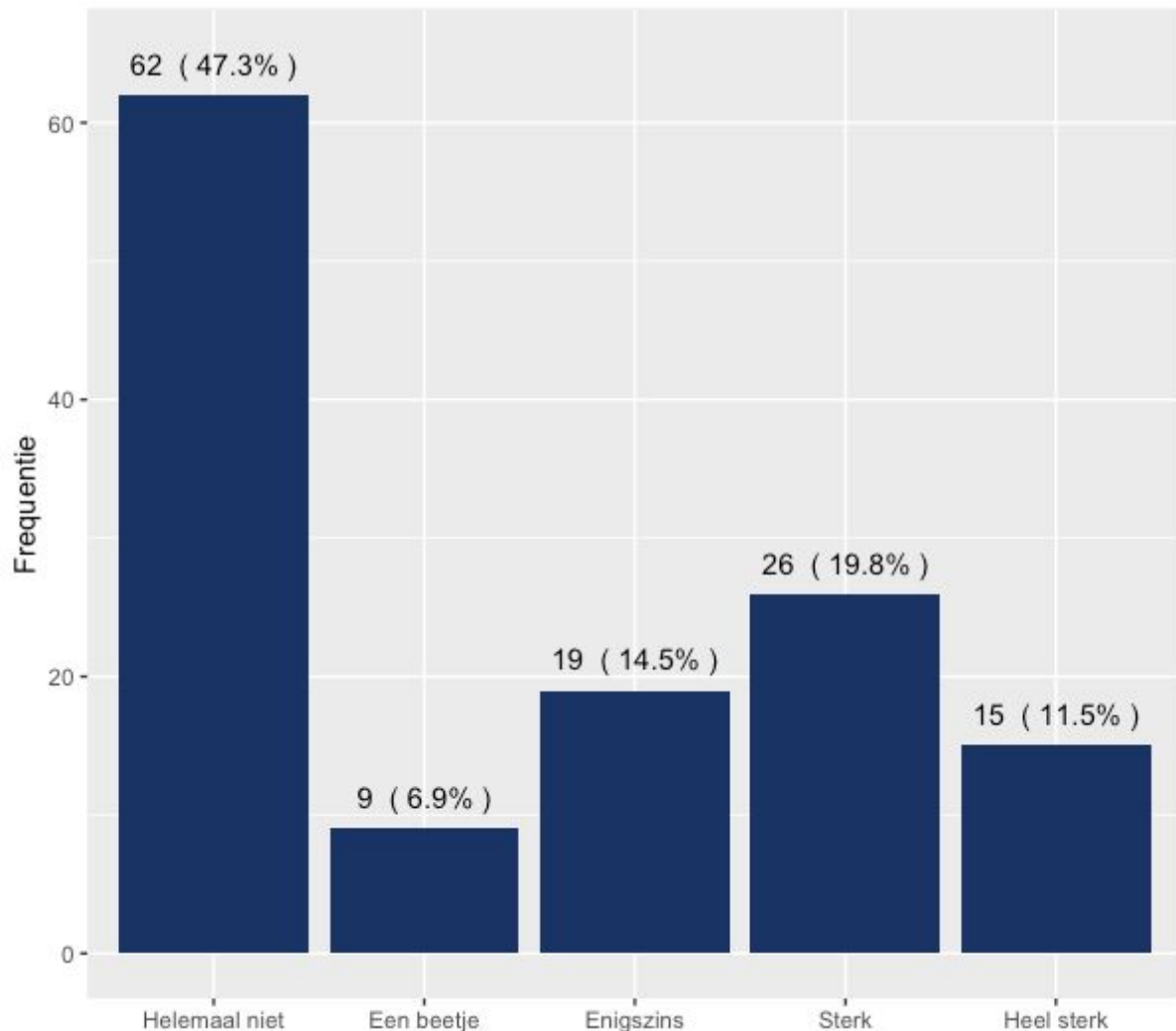
Van de respondenten die verwachten dat de schadeherstel beïnvloed wordt door Covid-19, hebben ruim honderd mensen hierop een toelichting gegeven. Door circa een derde van hen worden in de toelichting *concrete voorbeelden* gegeven van vertraging in hun eigen situatie, zoals afgezegde afspraken voor opname of herstel. Eveneens circa een derde benoemt meer *in het algemeen* dat 'alles langer duurt' of 'alles stil ligt' door Covid-19. Daarnaast zegt circa één op de tien respondenten te *verwachten of te vrezen* dat hun schadeprocedure door de maatregelen wordt vertraagd.

We vroegen respondenten ook in hoeverre de maatregelen rondom Covid-19 gevolgen zouden hebben voor de *versterking van hun huis en/of bedrijfspand*. In Figuur 6.6 is te zien dat ongeveer de helft van de respondenten op wie deze vraag van toepassing is⁷, aangeeft dat dit mogelijk gevolgen kan hebben voor de versterking van hun huis of bedrijfspand. De andere helft van de respondenten geeft aan dat zij denken dat het

⁷ Bewoners die niet te maken hebben met de versterkingsoperatie, konden aangeven dat deze vraag niet op hen van toepassing was.

gevolgen kan hebben, maar zijn wel erg verdeeld over de mate waarin het gevolgen heeft.

Figuur 6.6: Gevolgen van de Covid-19 maatregelen voor versterking

Van de respondenten die verwachten dat de maatregelen rond Covid-19 gevolgen hebben voor de versterking van hun huis, geven circa vijftig mensen hierop een toelichting. Evenals bij schade verwijst ook hier circa eenderde van hen naar concrete vertraging, zoals het afgelasten van keukentafelgesprekken. Daarnaast geeft circa één derde in algemene zin aan dat de versterking voor vertraging zorgt ('is allemaal opgeschort' of 'nog meer afwachten').

Covid-19 en samenhang met factoren rondom gaswinning

In de reguliere metingen van Gronings Perspectief wordt altijd een aantal kernvariabelen opgenomen, onder andere veiligheid en gezondheid. Met behulp van regressiemodellen kunnen we nader onderzoeken wat het verband is tussen het gevoel van veiligheid in relatie tot Covid-19 en de kernvariabelen uit Gronings Perspectief. Alle

modellen houden rekening met achtergrondkenmerken (controlevariabelen), zoals leeftijd en opleidingsniveau. Per analyse bouwen we verschillende modellen waarbij we in elk model een nieuwe variabele toevoegen.

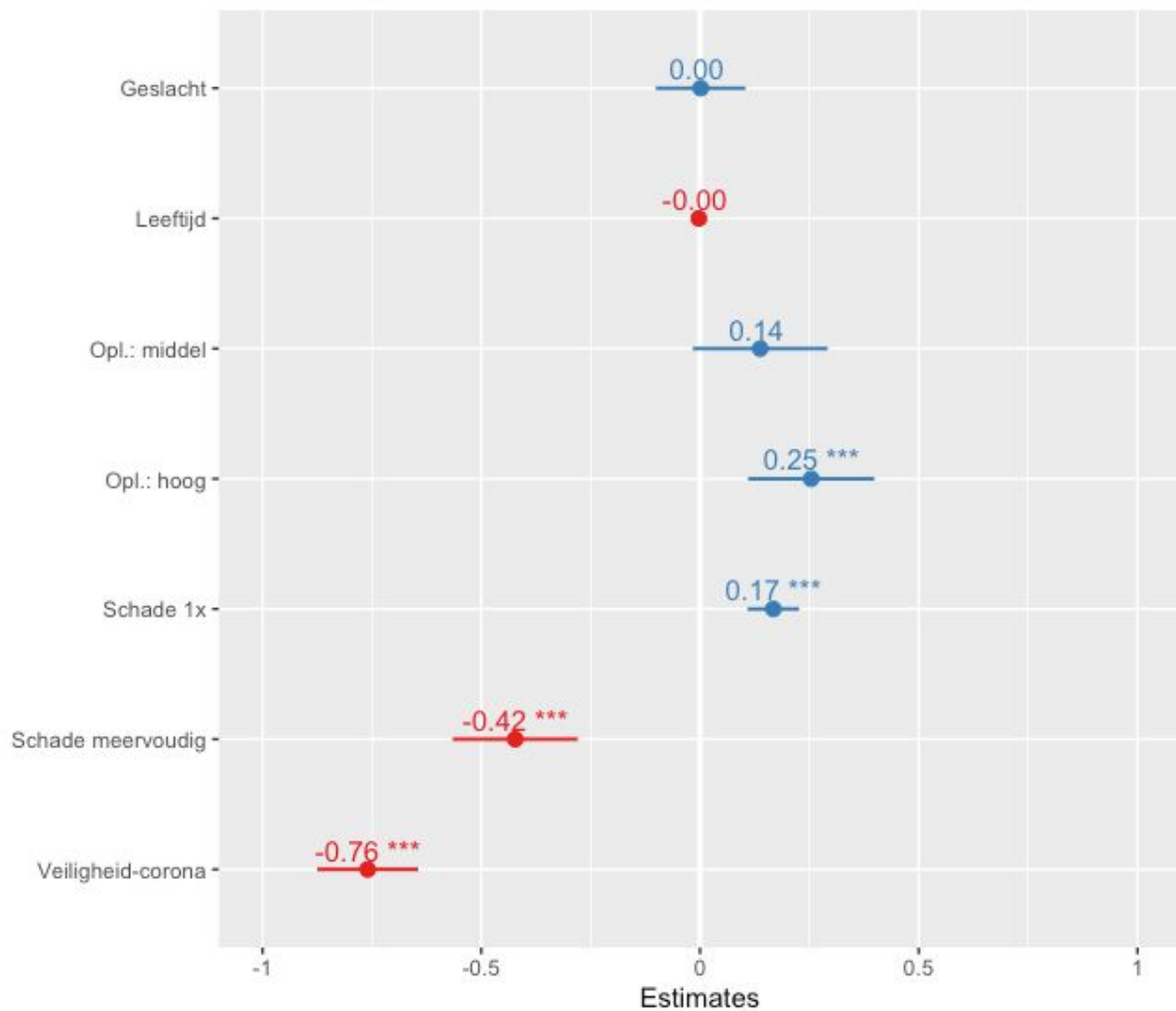
We analyseerden eerst wat er gebeurt met het effect van schade op de *veiligheid in relatie tot gaswinning* (hierna “gaswinningsveiligheid”), op het moment dat we ook het veiligheidsgevoel in relatie tot Covid-19 (hierna “coronaveiligheid”) meenemen in het model. Deze twee vormen van veiligheid hangen enigszins met elkaar samen ($r = .25$), maar de modellen moeten laten zien in hoeverre ze afzonderlijk van elkaar respondenten beïnvloeden.

Daarbij zijn er globaal twee mogelijkheden:

1. De dreiging van Covid-19 kan de bedreiging door schade doen afnemen. In dat geval neemt het gevoel van onveiligheid door gaswinning iets af, omdat sommige respondenten meer met Covid-19 dan met aardbevingsschade bezig zijn. Dit zou betekenen dat het effect van schade op gaswinningsveiligheid vermindert, als we coronaveiligheid aan het model toevoegen. Of:
2. Er is sprake van een “stapeling” van de dreiging door schade en de dreiging door Covid-19: bewoners ervaren onveiligheid in relatie tot gaswinning, en daar bovenop voelen ze zich ook nog onveilig in relatie tot Covid-19. Dit zou betekenen dat het effect van schade op gaswinningsveiligheid onveranderd blijft, als we coronaveiligheid aan het model toevoegen.

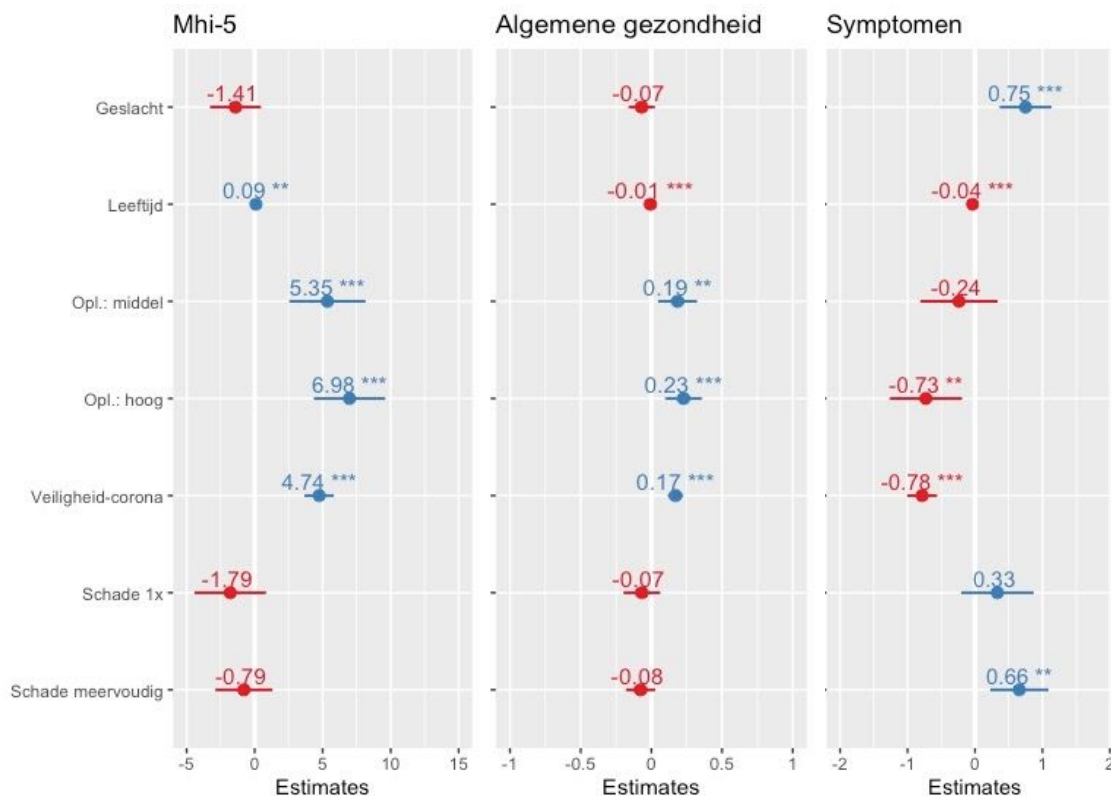
In Figuur 6.7. zien we resultaten van het laatste, meest complete model. In dit model kijken we naar de impact van coronaveiligheid, de impact van schade (= ‘gaswinningsstressor’) en controlevariabelen op ervaren veiligheid in relatie tot de gaswinning. Dit model vertelt ons dat er inderdaad sprake lijkt te zijn van “stapeling” van de dreiging door schade en de dreiging door Covid-19. De twee effecten onderaan de figuur geven aan dat het hebben van meervoudige schade of het onveilige gevoel in relatie tot Covid-19, beide een negatief verband houden met het veiligheidsgevoel in relatie tot de gaswinning.

Figuur 6.7: Veiligheid in relatie tot gaswinning met toevoeging van coronaveiligheid, impact van schade (=gaswinningsstressor) en controlevariabelen (geslacht, leeftijd, opleiding)

De analyses die we voor veiligheid uitvoerden, voerden we uit voor gezondheid: geestelijke gezondheid (MHI-5), algemene ervaren gezondheid en stressgerelateerde symptomen. In Figuur 6.8. zijn de resultaten weergegeven van de drie verschillende gezondheidsmaten, zoals ze naar voren kwamen in het complete model.

Figuur 6.8: Gezondheid in relatie tot coronaveiligheid, impact van schade (=gaswinningsstressor) en controlevariabelen (geslacht, leeftijd, opleiding)

In Figuur 6.8. zien we dat “coronaveiligheid” in elk model samenhangt met een betere gezondheid. In andere woorden: mensen die zich veiliger voelen in verband met Covid-19, hebben ook een betere gezondheid. Het derde model laat net als bij ervaren veiligheid door gaswinning (figuur 6.7) zien dat, bovenop het effect van schade, “coronaveiligheid” ook significant verband houdt met een toename in gezondheidssymptomen. Respondenten die zich onveiliger voelen in relatie tot Covid-19, hebben meer gezondheidssymptomen bovenop de effecten van schade. Het “stapelingeffect” zien we niet voor geestelijke gezondheid en algemene gezondheid.

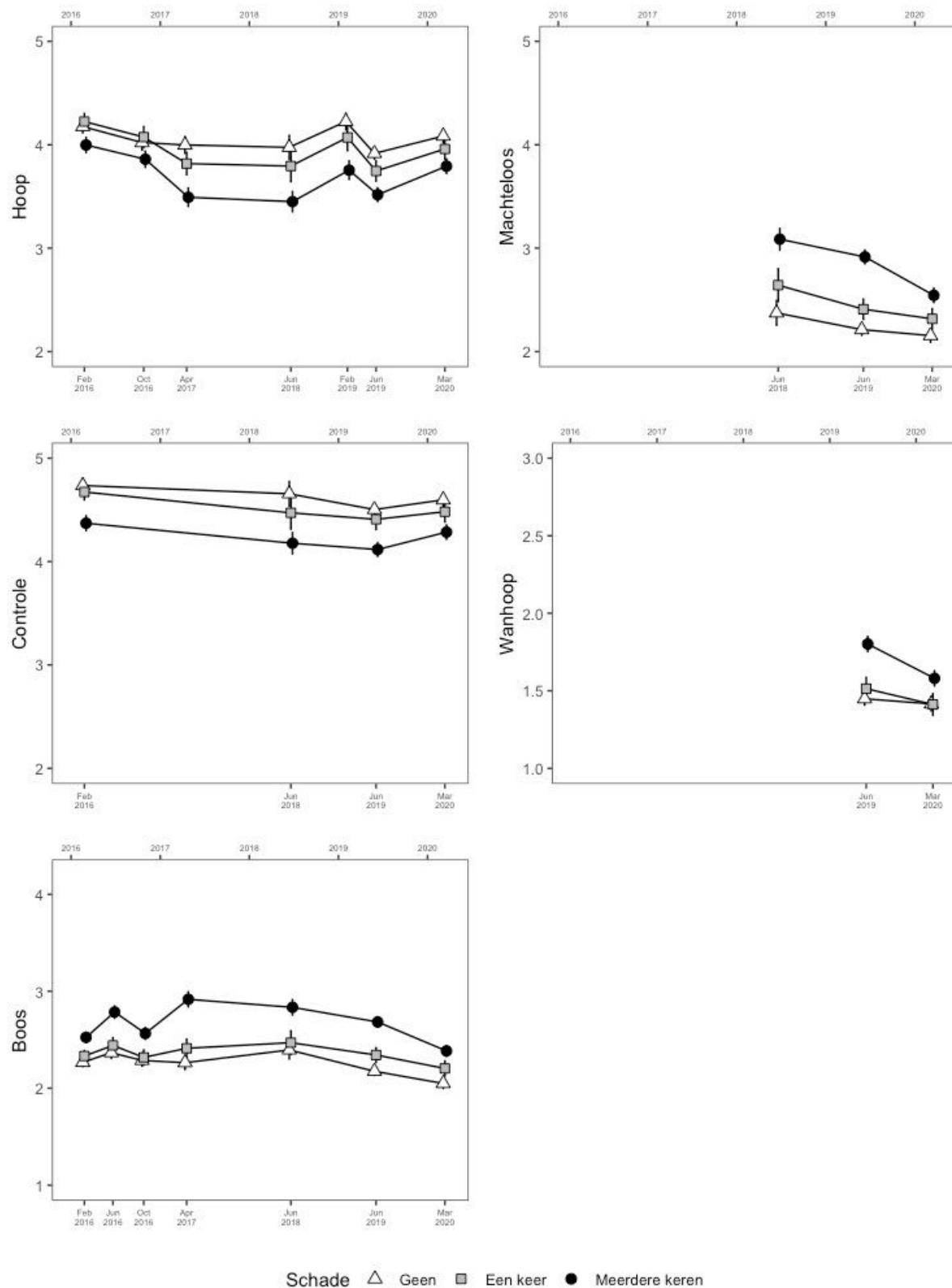
7. Emoties en coping

Emoties

Sinds 2016 vragen we respondenten regelmatig aan te geven in hoeverre ze boosheid, hoop, wanhoop, machteloosheid en controle ervaren. Concreet wordt gemeten hoe vaak een emotie is gevoeld in de afgelopen vier weken op een schaal van 1 = “nooit” tot 6 = “voortdurend”. De ontwikkelingen in deze emoties over de tijd worden weergegeven in Figuur 7.1, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen mensen zonder schade, mensen met enkelvoudige schade en mensen met meervoudige schade. Ook bij deze analyses hebben we gecontroleerd of mensen die tussen metingen van schadegroep zijn gewisseld invloed hebben op de resultaten, zoals het geval was bij vertrouwen (zie hoofdstuk 3).

We zien bij alle emoties een licht positieve ontwikkeling (zie Figuur 7.1): respondenten voelen zich in maart 2020 hoopvoller, minder machteloos, ervaren meer controle, minder wanhoop en minder boosheid dan in de vorige meting. Dit verschil ten opzichte van vorige meting (juni 2019) lijkt het sterkst te zijn voor respondenten met meervoudige schade. Hoewel dit een positieve ontwikkeling is, scoren respondenten met meervoudige schade nog steeds significant negatiever dan respondenten zonder schade.

Figuur 7.1: Veranderingen van hoop, machteloosheid, controle, wanhoop en boosheid in de tijd, als functie van het al dan niet hebben van schade, met 95%-betrouwbaarheidsinterval

Coping

Naast emoties zijn we ook geïnteresseerd in gedragingen en copingstrategieën. In de literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen benaderende of ontwijkende copingstrategieën in het omgaan met stressoren, zoals ingrijpende levensgebeurtenissen (zie Taylor & Stanton, 2007 voor een overzicht). Benaderende copingstrategieën pogen de stressor te 'verwijderen', te verminderen of in ieder geval er grip op te krijgen. Ontwijkende strategieën houden in dat men de stressor probeert te negeren, te ontwijken of zich ervan terug te trekken. In de stress-copingliteratuur wordt een benaderende strategie over het algemeen gezien als de succesvollere manier om met een stressor om te gaan (Nes & Segerstrom, 2006; Taylor & Stanton, 2007). Het is wel de vraag of dit ook geldt voor een chronische stressor, een stressor die niet eenmalig (bijvoorbeeld het overlijden van iemand) maar voortdurend (bijvoorbeeld gevolgen van gaswinning) aanwezig is.

In de huidige context kunnen de gaswinning en haar gevolgen (bijvoorbeeld het hebben van schade) als chronische stressor gezien worden. We wilden onderzoeken in hoeverre er sprake is van deze mogelijke copingstrategieën. We hebben daartoe in de laatste meting tien stellingen opgenomen over mogelijke manieren om om te gaan met de gaswinningsproblematiek. Deze vragen hebben we alleen gesteld aan mensen die aangaven op enige wijze in hun persoonlijke of professionele leven te maken te hebben met de gaswinning. In het huidige hoofdstuk onderzoeken we:

1. In hoeverre we inderdaad een onderscheid kunnen maken tussen benaderende en ontwijkende gedragingen of copingstrategieën.
2. Of er een relatie is tussen deze copingstrategieën/gedragingen en gezondheid: stellen benaderende of ontwijkende handelingen respondenten beter in staat om met de stressor schade om te gaan?

Verschil tussen benaderende en ontwijkende strategieën

Via een factoranalyse is getoetst in hoeverre er sprake is van ontwijkende versus benaderende gedragingen.⁸ Analyses lieten een vrij duidelijk verschil tussen deze factoren zien:

1. *Benaderende* manier van omgaan met de problematiek
Items die hierbij horen:
 - Ik probeer zoveel mogelijk ook het positieve te zien in de gaswinningsproblematiek.
 - Ik maak grapjes over de gaswinningsproblematiek.

⁸ In deze factoranalyse lieten we het item 'ik ben het beu' buiten beschouwing; het beu zijn is wel een gevolg van, maar geen manier van omgaan met de problematiek. Het item over steun vinden in spirituele overtuiging of geloof bleek statistisch gezien bij geen van beide factoren te passen en hebben we in de analyses weggelaten.

- Ik heb met de gaswinningsproblematiek leren leven.

2. *Ontwijkende* manier van omgaan met de problematiek

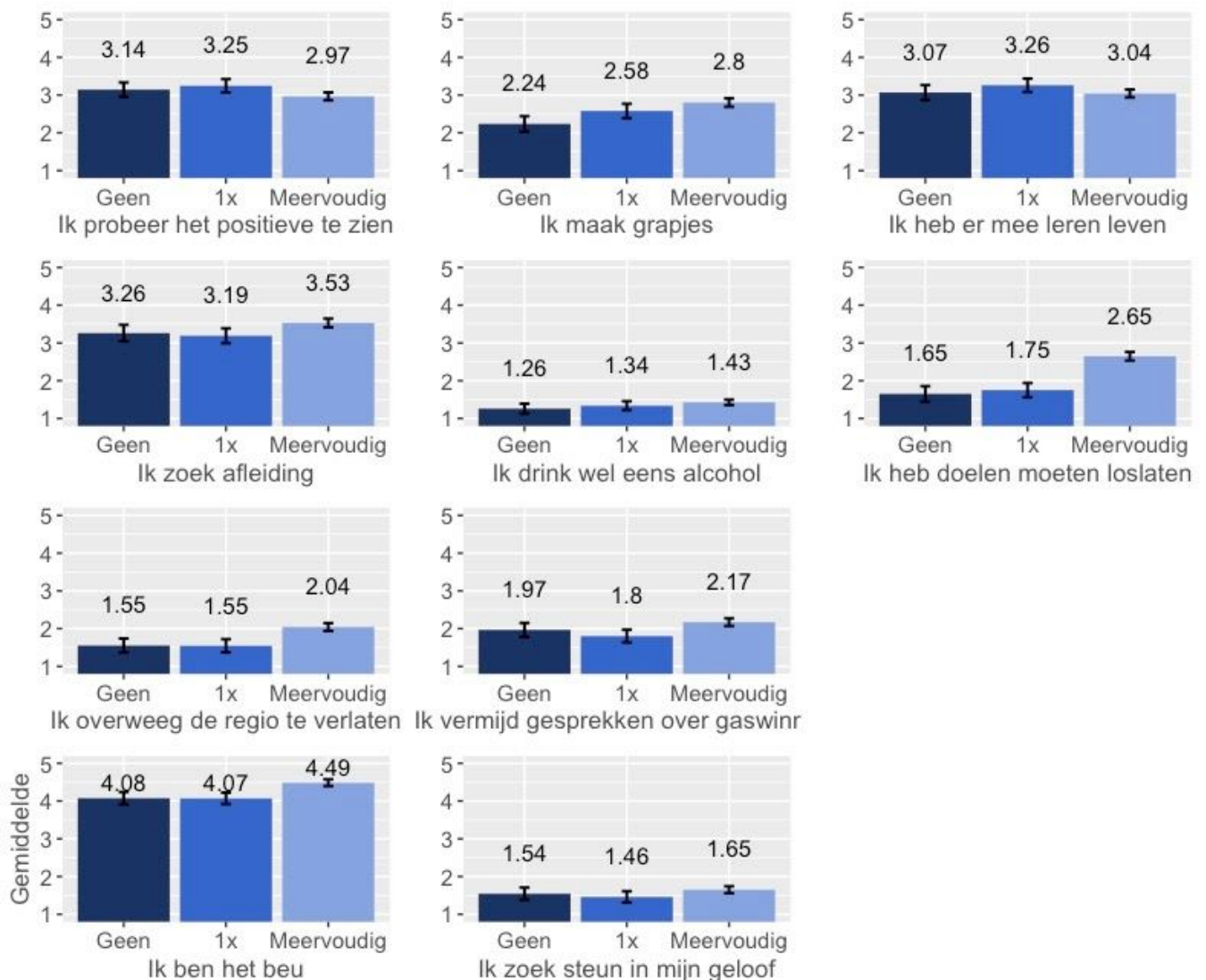
Items die hierbij horen:

- Als afleiding voor de gaswinningsproblematiek richt ik me op werk, hobby's of andere zaken waar ik plezier in heb.
- Als ik me vervelend voel over de gaswinningsproblematiek dan drink ik wel eens alcohol of gebruik ik andere middelen.
- Ik heb door de gaswinningsproblematiek sommige doelen in mijn leven moeten loslaten.
- Ik overweeg om vanwege de gaswinningsproblematiek de regio te verlaten.
- Ik vermijd gesprekken over gaswinning, aardbevingen, schade, versterking etc.

We geven eerst de de gemiddelde scores op de items per schadeniveau weer (Figuur 7.2). Wat opvalt is dat respondenten met meervoudige schade voor alle items (ongeacht of ze benaderend of afwijkend zijn) aangeven deze gedragingen meer te vertonen. Dit is met name het geval voor 'doelen moeten loslaten'.

Voor twee items zien we geen verschillen met betrekking tot het hebben van schade en het uitoefenen van deze gedragingen: 'het positieve in proberen te zien' en 'er mee leren leven'.

Figuur 7.2: Copingitems: gemiddelden (te zien op zowel de y-as als boven de staven) en 95%-betrouwbaarheidsintervallen

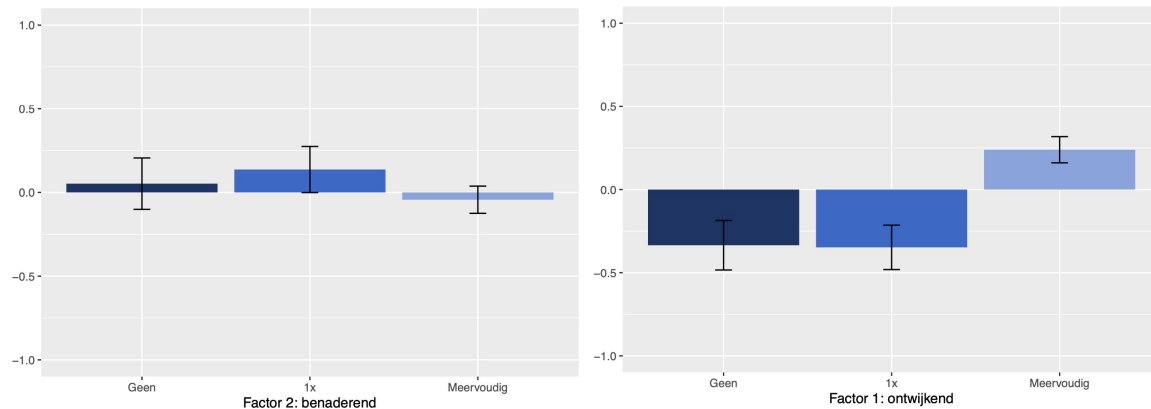

Wat opvalt wanneer we op itemniveau naar Figuur 7.2 kijken, is dat bewoners met meervoudige schade met name hoger scoren op copingstrategieën die voor hen 'nadelig' zijn: ze geven meer dan bewoners zonder of met één keer schade aan dat ze doelen hebben moeten loslaten, dat ze overwegen de regio te verlaten en dat ze het beu zijn. Als we de verschillen tussen de 'schadegroepen' even loslaten dan zien we dat eigenlijk iedereen hoog scoort op het item 'ik ben het beu'. Dit betekent dat iedereen die professioneel of privé met de gaswinning te maken heeft (ook degenen met geen of minder schade) het best beu is (al zijn degenen met meervoudige schade het net wat meer beu).

Vervolgens hebben we bekeken in hoeverre het hebben van schade geassocieerd is met benaderende en afwijkende gedragingen over het geheel genomen (alle items bij

elkaar). Dit hebben we gedaan door verschillen in zogenaamde factorscores te berekenen.⁹ In Figuur 7.3 zien we dat mensen met meervoudige schade hoger scoren op de ontwijkende manier van omgaan met de problematiek dan de andere groepen. Dit verschil is niet te zien bij de benaderende manier van omgaan met de problematiek.

Figuur 7.3: Factorscores⁹ van de verschillende schadeniveaus op de twee manieren van omgaan met de gaswinningsproblematiek, met 95%-betrouwbaarheidsintervallen

Relatie copingstrategieën en gezondheid

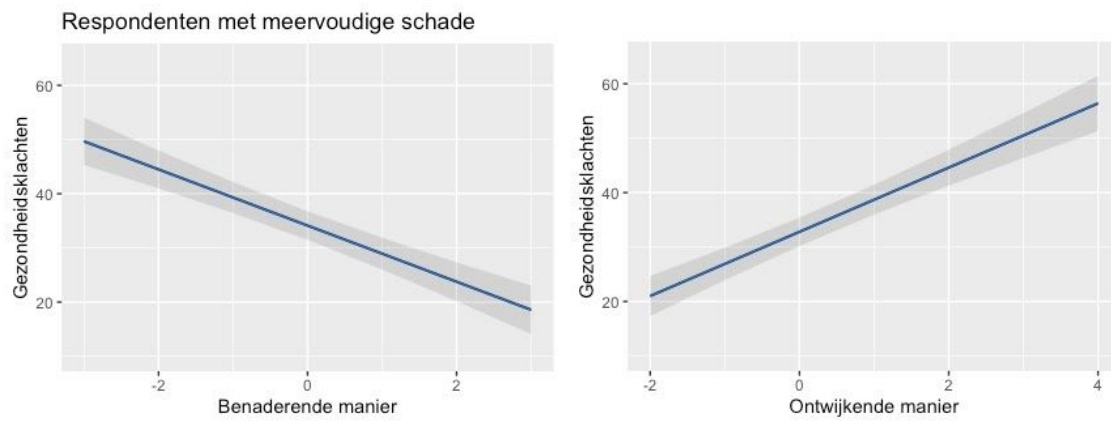
Vervolgens analyseren we of er een relatie is tussen de manier van omgaan met de problematiek en gezondheid. We richten ons hierbij specifiek op de groep mensen met meervoudige schade omdat zij in vergelijking met de andere groepen vaker worden geconfronteerd met de stressor 'schade'.

In Figuur 7.4 zien we dat er bij deze respondenten inderdaad een relatie is tussen coping en gezondheid: *benaderende* coping-gedragingen zijn geassocieerd met betere gezondheid. Het omgekeerde patroon zien we bij de *ontwijkende* benadering: ontwijkende gedragingen zijn geassocieerd met *meer* gezondheidsklachten.

Het is hierbij wel belangrijk om op te merken dat we niets kunnen zeggen over causaliteit: het kan zijn dat voor iemand met een slechte gezondheid ontwijking de enige manier is om nog om te gaan met de problematiek. Hetzelfde geldt voor benadering: wanneer men een goede gezondheid heeft is het mogelijk makkelijker om benaderend gedrag te vertonen.

⁹ Voor iedere deelnemer wordt aan de hand van zijn antwoorden op de individuele items in combinatie met de factorladingen van die items, berekend in welke mate de deelnemer op de factor scoort. De factorscores zelf zijn niet interpreteerbaar; wel kunnen ze gebruikt worden om groepen met elkaar te vergelijken.

Figuur 7.4: Gezondheidsklachten afgezet tegen factorscores⁹ voor respondenten met meervoudige schade, met 95%-betrouwbaarheidsintervallen

8. Samenhang en samenwerking

Uit eerdere rapporten van Gronings Perspectief blijkt hoe belangrijk samenhang en samenwerking binnen buurten en wijken voor bewoners is. Sterker nog, herhaaldelijk is gebleken dat sociale samenhang met burens een buffer vormt voor gezondheidsklachten: naarmate bewoners zich meer verbonden voelen met hun dorp of buurt, hebben ze minder gezondheidsklachten. Ook weten we dat deze sociale samenhang toeneemt als bewoners meer schade hebben. Dit gaat gepaard met solidariteit georiënteerde handelingen: men deelt informatie en helpt elkaar omgaan met de gaswinningsproblematiek (Stroebe et al., 2019a).

Om beter te begrijpen welke rol samenhang en samenwerking in de buurt spelen, hebben we in 2019 focusgroepbijeenkomsten met bewoners gehouden. Centraal stond hierin de vraag: “Waarom verschillen dorpen en gemeenschappen in de mate van sociale samenhang en samenwerking?” Dit rapport leverde een aantal kernindicatoren van sociale samenhang op, zoals het hebben van een gedeeld belang en gezamenlijke visie, aanwezigheid van een centrale ontmoetingsplek, een faciliterende gemeente en het waarderen van diversiteit.

In de meting van september 2019 hebben we deze sociale samenhang verder onderzocht door enkele vragen hierover op te nemen in de vragenlijst. We wilden de volgende vragen beantwoorden:

1. Kunnen we de indicatoren van sociale samenhang, die uit de focusgroepen naar voren kwamen, vertalen naar een vragenlijst (kwantitatieve indicator)?
2. Op welke manier draagt deze sociale samenhang bij aan het omgaan met ingrijpende gebeurtenissen?

Sociale samenhang

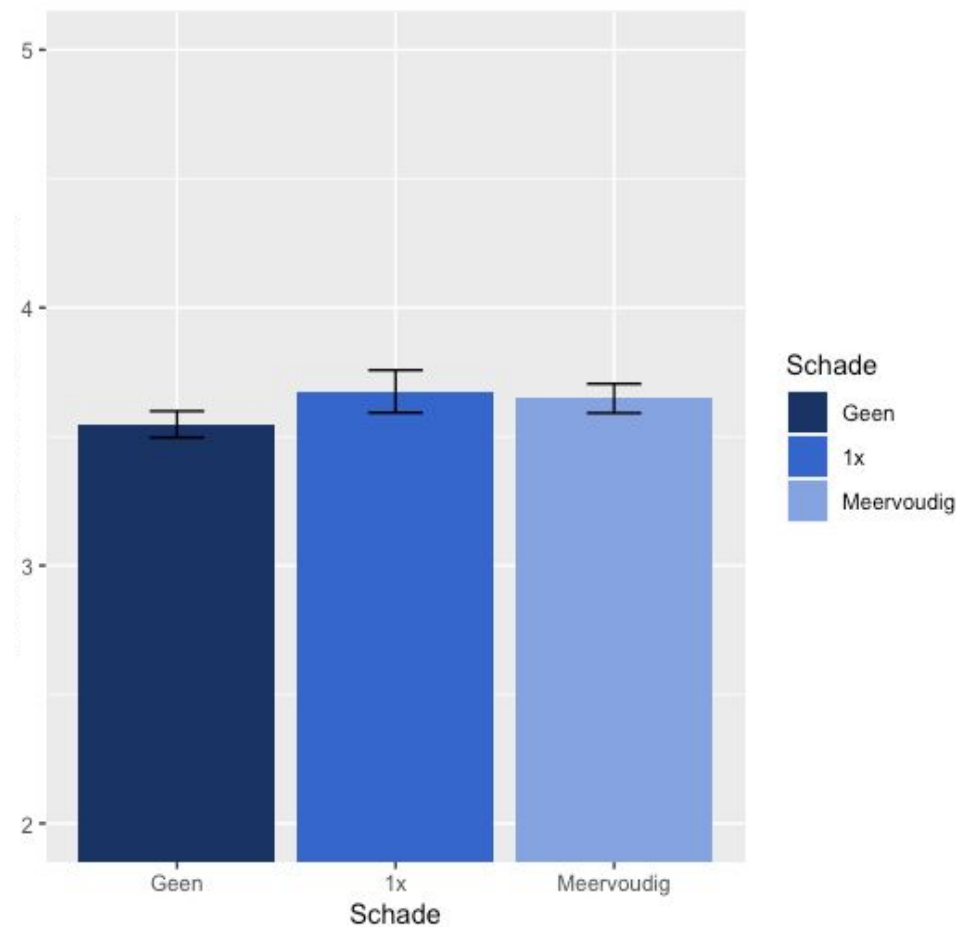
De mate van sociale samenhang is gemeten met zeven vragen (weergegeven in Tabel 8.1), die gebaseerd zijn op de kernpunten die in de focusgroepen met bewoners veelvuldig genoemd werden. Deze zeven vragen zijn samengevoegd tot een schaal die sociale samenhang kwantitatief meet, ofwel een cijfermatige indicator van sociale samenhang. Om te bepalen hoe betrouwbaar een groep vragen samen is, maken we gebruik van de statistische maat “Cronbach’s Alpha”. Wanneer de waarde van deze maat tussen de 0,7 en de 1 ligt, mogen we concluderen dat de verschillende vragen betrouwbaar samengenomen kunnen worden. Onze indicator van sociale samenhang had een Cronbach’s alpha van 0,85. Hieruit mogen we concluderen dat we op basis van de zeven vragen uit tabel 8.1 samengenomen, een betrouwbare kwantitatieve indicator hebben ontwikkeld voor sociale samenhang.

Tabel 8.1.: Vragen op basis waarvan kwantitatieve indicator voor sociale samenhang is samengesteld.

In mijn dorp of buurt...
... zijn er veel gezamenlijke initiatieven
... zorgen mensen voor elkaar
... zijn er 'kartrekkers' die het initiatief nemen
... hoort iedereen erbij (ongeacht afkomst, inzet voor het dorp/buurt)
... denkt de gemeente mee over ideeën en wensen van bewoners
... zijn er ontmoetingsplekken voor bewoners
... zijn we het eens over dorpszaken/buurtzaken

Uit onderzoek weten we dat de sociale samenhang in een buurt bijdraagt aan de weerbaarheid van mensen. Ook trekken mensen juist naar elkaar toe wanneer ze ingrijpende gebeurtenissen meemaken, zoals een terroristische aanslag of een andere acute ramp (zie onder meer Drury, 2011 en Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, & Pfefferbaum, 2008). In hoeverre draagt een meer chronische ramp, zoals de gevolgen van de gaswinning in Groningen, eveneens bij aan sociale samenhang? Een eerste indicatie vinden we wanneer we kijken naar de relatie tussen het hebben van schade en sociale samenhang. In Figuur 8.1 zien we dat respondenten met schade (één keer en meervoudig), significant hoger scoren op sociale samenhang, dan respondenten zonder schade. Het is een klein effect, maar het laat zien dat mensen met schade zich iets meer met anderen verbonden voelen: zij trekken naar elkaar toe. Dit is deels een antwoord op onze tweede vraag: we zien dus dat mensen die iets ingrijpends meemaken, ook meer naar elkaar toetrekken.

Figuur 8.1: Sociale samenhang, meting september 2019. Geschatte gemiddelden en 95%-betrouwbaarheidsinterval

Sociale samenhang en ingrijpende gebeurtenissen

We stelden vast dat er een toename lijkt te zijn van sociale samenhang onder mensen met schade. Draagt sociale samenhang ook bij aan weerbaarheid van bewoners? We onderzochten of sociale samenhang geassocieerd is met de mate waarin bewoners ook (gezamenlijk) omgaan met ingrijpende gebeurtenissen. Aan bewoners is gevraagd in hoeverre ze in het verleden of recent als dorp of buurt een ingrijpende gebeurtenis hebben meegemaakt. Vervolgens konden ze aangeven wat voor *gedrag ze vertoonden naar aanleiding van deze zelf gekozen gebeurtenis*¹⁰. In de analyses is daarna onderscheid gemaakt tussen respondenten die een gaswinnings-gerelateerde gebeurtenis noemden en respondenten die dit niet deden.

¹⁰ Bij dit soort onderzoek is het belangrijk dat de variabelen die je onderzoekt, in dit geval sociale samenhang en gedrag, wel twee verschillende onderliggende concepten weergeven: kun je statistisch gezien sociale samenhang onderscheiden van gedrag dat hiermee te maken heeft zoals hulp bieden of informatie zoeken? Dit hebben we eerst via factor analyses en correlaties getoetst. Uit deze analyses concluderen we dat sociale samenhang en gedrag inderdaad verschillende concepten meten.

Eerste inhoudelijke analyses van de *ingrijpende gebeurtenissen* (zie bijlage 2) laten zien dat respondenten een grote verscheidenheid aan onderwerpen noemen wanneer we hen vroegen over de meest ingrijpende verandering in hun dorp of buurt, zoals de sluiting van een school, de plaatsing van windturbines of gemeentelijke herindeling. Wat hierbij opvalt is dat de meeste van deze onderwerpen te maken hebben met sociale samenhang en relaties met anderen: het verdwijnen van aantrekkelijke ontmoetingsplekken, levendigheid van het dorp, veranderde relaties en gesprekken tussen buurtgenoten door de gaswinningsproblematiek, en verlies van identiteit door gemeentelijke herindelingen. Daarbij zien we dat veranderingen die sociale samenhang verbeteren, bijvoorbeeld door het toevoegen van publieke ontmoetingsplekken, als positieve ingrijpende gebeurtenissen worden genoemd. De instandhouding en bevordering van relaties en verbondenheid met anderen binnen eigen buurt of dorp worden duidelijk als belangrijk ervaren.

Hulp bieden en informatie delen

Een van de meest voor de hand liggende vormen van gedrag dat zou kunnen voortvloeien uit sociale samenhang is het geven van hulp en het delen van informatie. We legden respondenten twee stellingen voor over de mate van hulp die ze bieden aan anderen, naar aanleiding van de door hen beschreven gebeurtenis. We wilden weten in hoeverre sociale samenhang, zoals gemeten met de eerder genoemde zeven items, geassocieerd is met het bieden van hulp en het delen van informatie. Figuur 8.2 toont de uitkomsten van deze analyse, waarin ook het hebben van schade en een aantal controlevariabelen, zoals leeftijd en geslacht zijn opgenomen.¹¹ De figuur laat zien dat het bieden van hulp en het delen van informatie het sterkst zijn gerelateerd aan sociale samenhang. Bij iemand die één punt hoger scoort op sociale samenhang, stijgt het gemiddelde van 'hulp bieden en informatie delen'. Het totale model verklaart een kleine 18% van de variantie in 'hulp bieden en informatie delen'. Dat betekent dat we met deze verschillende factoren bijna een vijfde van de verschillen in antwoorden kunnen verklaren. We kunnen hieruit concluderen dat waargenomen sociale samenhang sterk samenhangt met het op gang brengen van hulp en het delen van informatie, ten tijde van een gebeurtenis. Samenvattend, betekent dit dat we kunnen zeggen dat sociale samenhang inderdaad een gemeenschap helpt met het omgaan met een gebeurtenis: men verleent meer hulp aan elkaar en deelt meer informatie.

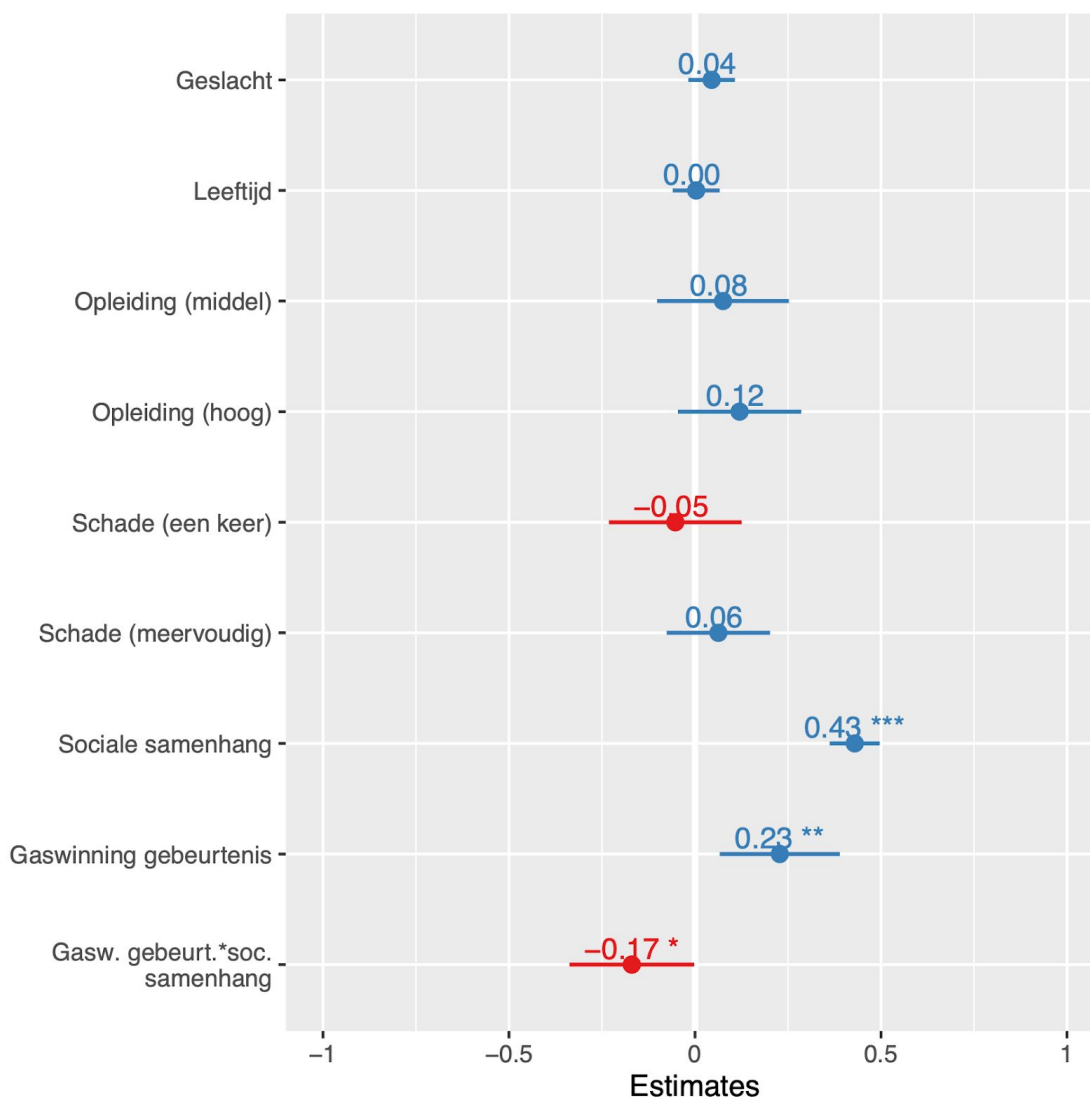
Omgekeerd betekent dit dat mensen die laag scoren op sociale samenhang, minder geneigd zijn om hulp te bieden en informatie te delen. Maar dat houdt niet in dat ze

¹¹ In deze analyse maakten we een regressiemodel met allerlei controle variabelen zoals leeftijd en geslacht, zelfgerapporteerde schade en onze samengestelde maat van sociale samenhang. De afhankelijke variabele die we proberen te voorspellen is hier 'hulp bieden en informatie delen'. De afhankelijke variabele is samengesteld uit twee items, waarover een gemiddelde is genomen. De getallen in de figuur zijn ongestandaardiseerde effecten en de sterretjes geven aan of een effect significant is. Overige parameters in het model worden hier niet weergegeven, maar worden wel benoemd in de tekst indien nodig.

passief blijven en niets doen. Andere analyses laten namelijk zien dat (verminderde) samenhang niet is gerelateerd aan niets doen in reactie op ingrijpende gebeurtenissen. Op basis hiervan lijkt het dat mensen die weinig samenhang rapporteren, wellicht op een andere manier reageren op ingrijpende gebeurtenissen.

Figuur 8.2 laat ook zien dat er een effect lijkt te zijn van het al dan niet benoemen van een gaswinnings-gerelateerde gebeurtenis. Mensen die de gaswinning noemen, zijn meer genegen om hulp te bieden en informatie te delen dan mensen die andere gebeurtenissen noemen. Dit effect heeft echter een heel breed betrouwbaarheidsinterval, wat betekent dat dit effect minder accuraat is. Dit komt doordat slechts een relatief klein aantal mensen een gaswinnings-gerelateerde gebeurtenis noemde, waardoor enige voorzichtigheid bij de interpretatie nodig is.

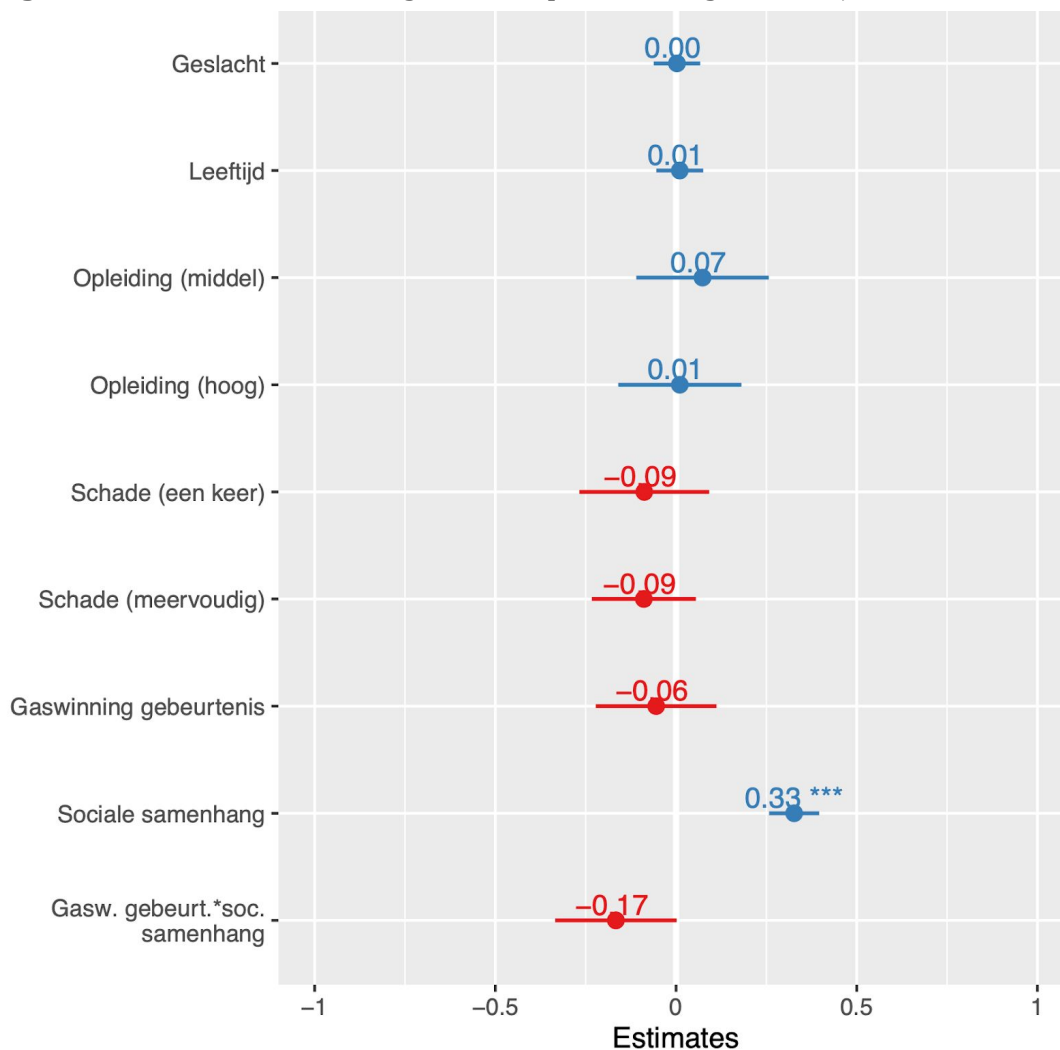
Figuur 8.2: Sociale samenhang als voorspeller van hulp bieden en informatie delen. Gestandaardiseerde effect coëfficiënten

Gezamenlijke visie

In aanvulling op het verband tussen sociale samenhang en hulp/informatie, blijkt dat ook het hebben of ontwikkelen van een ‘gezamenlijke visie’ (“We waren het met elkaar eens hoe we met deze verandering moesten omgaan”) verband houdt met sociale samenhang (Figuur 8.3). Dit betekent dat sociale samenhang ook langs deze weg een belangrijke rol kan spelen bij het tot stand komen van oplossingen voor ingrijpende gebeurtenissen. Samenhang kan maken dat er eenheid van gedachte is, een voorwaarde voor eenheid van handeling.

Figuur 8.3: Sociale samenhang als voorspeller van “gezamenlijke visie”

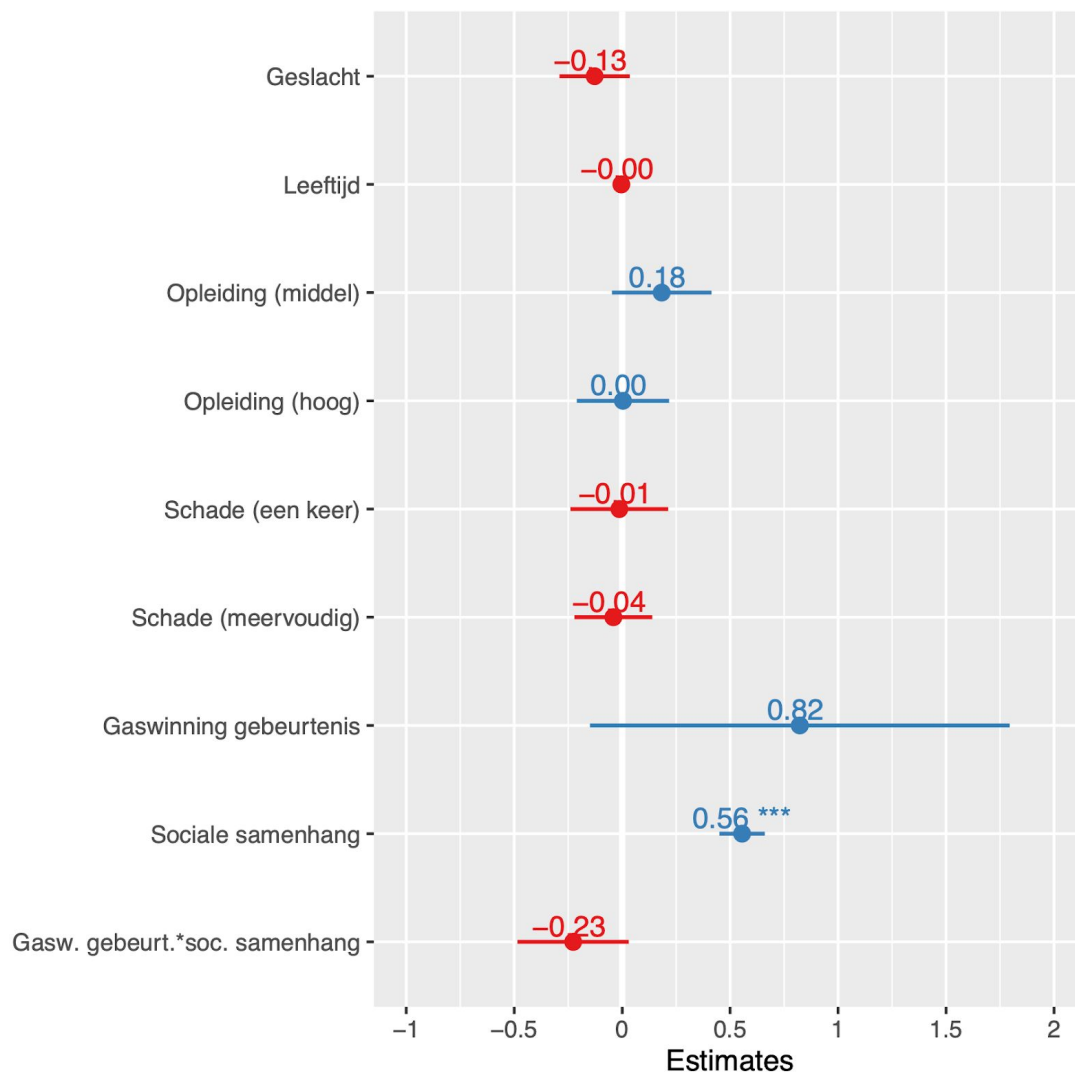

Efficacy

In aanvulling op het hebben van een gezamenlijke visie, zien we dat sociale samenhang verband houdt met “het gevoel hebben om iets gezamenlijk aan te kunnen”. We duiden dit ook wel aan als “efficacy”. Efficacy vormt een belangrijke factor die bijdraagt aan actiebereidheid van (groepen) mensen en die bepaalt of we ergens gezamenlijk de schouders onder zetten. We denken daarom dat via een gevoel van efficacy, sociale

samenhang bijdraagt aan hoe mensen met een ingrijpende gebeurtenis omgaan. Figuur 8.4. laat zien dat - rekening houdend met allerlei factoren - sociale samenhang inderdaad een sterke voorspeller is van efficacy. De resultaten suggereren dat om samen om te gaan met een gebeurtenis of grote verandering, mensen collectief het gevoel moeten hebben dat het ze daadwerkelijk iets aan de situatie kunnen verbeteren.

Figuur 8.4: Sociale samenhang als voorspeller van “efficacy”

Identificatie als belangrijke factor?

In de wetenschappelijke literatuur zijn veel resultaten beschreven die nauw overeenkomen met de resultaten op gebied van sociale samenhang die we hierboven rapporteren (bijv. Aldrich, 2012; Drury, Brown, González, & Miranda, 2016). Ook in veel andere situaties laat onderzoek zien dat sociale samenhang leidt tot meer samenwerking en sociale steun. Voor dat effect zijn verschillende verklaringen mogelijk: het kan komen doordat de burens elkaar helpen (een letterlijk soort noaberschap tussen burens, waarbij men elkaar wederkerig ondersteunt) of doordat men zich verbonden voelt met het grotere geheel (een vorm van identificatie met de

plek waar men woont, die we in Friesland herkennen in de rol die de “mienskip” speelt in het leven van bewoners). De eerste vorm gaat meer concreet over uitwisseling tussen individuele burens en kennissen (onderlinge steun tussen burens) de tweede over verbondenheid en het ervaren van een wij-gevoel (identificatie met de buurt).

Uiteraard zijn beide vormen van verbondenheid nauw met elkaar verweven en dus ook sterk aan elkaar gerelateerd. Maar als we in aanvullende analyses proberen deze verschillende vormen van verbondenheid te onderscheiden, dan blijkt dat identificatie met lotgenoten (“We voelden ons op dat moment verbonden met elkaar”) in alle modellen de meeste variantie in gedrag verklaart (tot wel 39%). Dit laat zien dat het hebben van een gedeelde identiteit een sterker verband houdt met de gedragsuitkomsten die we onderzochten (hulp bieden/informatie delen, gezamenlijke visie, efficacy) dan alle andere facetten van sociale samenhang - zelfs dan de samengestelde schaal bestaande uit alle facetten ervan die we hier presenteren.

Maar omdat al die verschillende facetten zo nauw samenhangen, is het toch te kort door de bocht om te concluderen dat identificatie het enige is dat er toe zou doen: in onze ogen spelen onderlinge relaties en netwerken wel degelijk een cruciale rol in sociale samenhang, maar duidelijk is dat psychologisch gezien het *idee* van “ons” als gemeenschap een centrale rol speelt in het gedrag dat men jegens anderen vertoont. De band met het grotere geheel vormt zo in belangrijke mate het gedrag jegens de buurtgenoten die er onderdeel van uitmaken.

Kortom, als je na wil gaan in hoeverre bewoners een hechte gemeenschap vormen, dan kun je dat vaststellen door de mate van identificatie te meten (ik voel me verbonden met buurtbewoners) of door sociale samenhang te peilen (met de 7 item schaal die we presenteren). Identificatie blijkt een wat betere voorspeller voor collectief gedrag te zijn, al voorspelt sociale samenhang ook. Voor beleidsmakers is de sociale samenhang schaal handzamer, het geeft concrete aanwijzingen voor samenhang (bijv. is er een centrale ontmoetingsplek).

9. Ondernemers

Aanleiding

Gronings Perspectief heeft veel aandacht besteed aan *bewoners* van de provincie Groningen. Onder deze bewoners is een specifieke groep die naast bewoner ook *ondernemer* is in de provincie. Door leden van onze klankbordgroep en de begeleidingscommissie werden we erop gewezen dat de situatie van ondernemers aandacht verdient, gezien de specifieke impact van de gevolgen van de gaswinning voor ondernemers. Ook in onze vragenlijsten wezen respondenten ons regelmatig op de ingewikkelde problemen waar ondernemers mee te maken kunnen krijgen.

Om een beter beeld te krijgen van de situatie van ondernemers, de eventuele problemen waarmee ze kampen en hun toekomstperspectief, hebben we in de afgelopen meting (maart 2020) een aantal specifieke vragen gesteld aan de ondernemers in ons bewonerspanel. Achterliggende vraag is of en hoe de problemen van ondernemers in het aardbevingsgebied verschillen van die van bewoners zonder onderneming.

Oriënterende gesprekken

Om de ondernemers in het panel de juiste vragen te stellen hebben we begin 2020 enkele oriënterende gesprekken gevoerd met mensen die goed op de hoogte zijn van de situatie van ondernemers in het gaswinningsgebied. Het gaat om een vertegenwoordiger van het Groninger Gasberaad, een adviseur van de NCG en een zesttal ondernemers dat we spraken tijdens een ondernemersbijeenkomst georganiseerd door de Groninger Bodem Beweging.

In deze gesprekken wordt ten eerste duidelijk dat schade aan de ondernemingen door de gevolgen van de gaswinning niet enkel fysieke schade betreft, maar ook diverse andere vormen van schade: reputatieschade; verminderde kredietwaardigheid; verslechterd investeringsklimaat; onzekerheid; tijdverlies; omzetsdaling doordat bewoners minder uitgeven; omzetsdaling door tijdelijke sluiting vanwege versterking; boekhoudkundige problemen, et cetera. Deze diversiteit aan vormen van schade tekent de complexiteit van de problematiek van ondernemers.

De pluriformiteit van de problematiek van ondernemingen maakt het opstellen en toepassen van generieke regels en regelingen voor ondernemers lastig, zo wordt in de gesprekken opgemerkt. *Veel regelingen voor particulieren met schade zijn voor ondernemers niet toegankelijk of niet passend.* De ondernemers die we spraken merken daarover op dat de problematiek van ondernemers in hun ogen de afgelopen jaren is verwaarloosd en dat er voorrang is gegeven aan de problematiek van particulieren, mogelijk omdat voor overheden en instanties de problemen van de ondernemers te

complex zijn. Het geringe aantal regelingen dat er is voor ondernemers komt volgens hen moeilijk van de grond. Ze merken bovendien op dat een deel van problemen waarmee zij kampen door instanties worden weggezet als 'regulier ondernemersrisico'. Ze voelen zich onvoldoende gekend en gesteund in de problemen die zij ervaren ten gevolge van de gaswinning.

Gevraagd naar de eventuele *voordelen* van de gevolgen van de gaswinning voor ondernemers wordt in de gesprekken opgemerkt dat deze *beperkt* zijn. Voor specifieke branches is het mogelijk om te profiteren van de situatie, waarbij de *verduurzamingsbranche* als voorbeeld wordt genoemd. Wel vraagt dit volgens betrokkenen een flexibele houding van de betreffende ondernemers en de bereidheid én de financiële middelen om bepaalde risico's te nemen, bijvoorbeeld in de vorm van omscholing. Subsidieregelingen en andere stimuleringsgelden die bedoeld zijn om het ondernemingsklimaat in de regio te verbeteren, bieden volgens betrokkenen vooral perspectief voor nieuwe ondernemers en voor grotere ondernemingen. Bestaande ondernemers zien weinig mogelijkheden om van de beschikbare middelen te profiteren.

Uit dit alles spreekt een grote behoefte aan meer aandacht voor de problemen bij ondernemers. Maar tegelijk geven de ondernemers die wij spreken aan, dat het voor hen lastig is om deze problemen aan te kaarten bij ondernemersorganisaties en overheden. Daarbij speelt een rol dat men bestaande problemen liever niet openlijk benoemt en bespreekt. Men is bevreesd dat de *reputatie* van de onderneming hieronder kan lijden. De nadruk ligt in de contacten met instanties en overheden dan ook op de kansen en de toekomst.

Over de *rol van lokale en regionale overheden* zijn de ondernemers die wij spreken niet tevreden. Gemeenten doen in hun ogen niet zo veel. De relevantie van de provincie is hun niet duidelijk: men weet niet goed wat men van de provincie kan verwachten.

Opbouw vragenlijst

Op basis van de informatie uit de oriënterende gesprekken hebben we in de survey om te beginnen enkele vragen opgenomen over de *mate waarin ondernemers nadelen en voordelen ondervinden* van de gevolgen van de gaswinning. We hebben bij het opstellen van antwoordcategorieën voor deze vragen gebruik gemaakt van de voor- en nadelen die in de oriënterende gesprekken de revue waren gepasseerd, maar tevens ruimte geboden om dit aan te vullen met andere voor- en nadelen. We hebben de panelleden bovendien gevraagd een korte toelichting te geven op de gekozen antwoordcategorieën.

De betrokkenen gaven in de oriënterende gesprekken bovendien aan dat het van belang is zicht te krijgen op de *toekomstvisie* van ondernemers in de regio: hoe zien zij de toekomst van hun bedrijf? In hoeverre wordt dit toekomstbeeld beïnvloed door de gevolgen van de gaswinning? Ook is het volgens betrokkenen van belang om te weten wat de behoefte is van ondernemers: met welke *regelingen of maatregelen* zouden

ondernemers geholpen zijn? Ook deze vragen - over toekomst en over maatregelen - zijn opgenomen in de survey.

Tot slot hebben we - op basis van opmerkingen van de betrokkenen over het belang van deze groep - enkele vragen toegevoegd voor ondernemers die in de afgelopen jaren zijn *gestopt met hun onderneming*. Van hen wilden we graag weten of de gevolgen van de gaswinning een rol hebben gespeeld bij het stopzetten van hun bedrijf of praktijk. De volledige vragenlijst is opgenomen in bijlage 1.

Uitkomsten survey

De surveyvragen zijn in maart 2020 uitgezet onder de panelleden en zijn ingevuld door 407 ondernemers.

Beschrijving kenmerken ondernemers

Tabel 9.1 geeft een overzicht van de kenmerken van de ondernemers die hebben deelgenomen aan de survey. Drie kwart van de respondenten (67%) is een zelfstandig ondernemer zonder personeel (ZZP), terwijl een vijfde (20%) personeel in dienst heeft. De overige respondenten die de vragenlijst hebben ingevuld, werken als meewerkend gezinslid in het bedrijf of de praktijk van een familielid (13%). Voor ruim de helft van de respondenten (54%) geldt dat de directe regio hun voornaamste afzetmarkt vormt.

38% van de ondernemers werkt vanuit hun eigen woonhuis. Een vergelijkbaar aandeel werkt vanuit bedrijfspanden. Deze zijn niet in alle gevallen eigen bezit van de onderneming: voor 25% van de ondernemers geldt dat er één of meerdere bedrijfspanden in het bezit zijn van de onderneming.

In het panel zitten ondernemers uit de gehele provincie. Van de ondernemers die de vragenlijst hebben ingevuld, heeft 79% een onderneming die gevestigd is in het gebied dat door de TCMG is aangemerkt als gebied waar mensen schade kunnen ondervinden van de gaswinning. 49% van de ondernemers die de vragenlijst heeft een onderneming binnen de voormalige binnencontouren van de NAM - wat ruwweg kan worden beschouwd als het zwaarst getroffen gebied.¹²

De ondernemers in het panel vertegenwoordigen een grote diversiteit aan sectoren. Het aandeel ondernemers uit de sector advisering, onderzoek en zakelijke dienstverlening is met 18% het grootst, gevolgd door akkerbouw en veeteelt (12%) en gezondheidszorg en welzijn (eveneens 12%). Andere veel voorkomende sectoren zijn cultuur, sport en recreatie (11%), detailhandel en groothandel (10%) en de bouwsector (9%).

¹² Voor een toelichting op deze contourlijnen, zie het rapport *“Door schade wijzer: het proces van schademeldingen en haar geschiedenis”* (Postmes et al., 2020)

Tabel 9.1: Kenmerken ondernemers (N=407)

Type onderneming		Sector	
Zelfstandige zonder personeel (ZZP)	67%	Advisering, onderzoek en zakelijke dienstverlening	18%
Zelfstandige met personeel	20%	Akkerbouw en veeteelt	12%
Meewerkend gezinslid	13%	Gezondheidszorg en welzijn	12%
Afzetmarkt		Cultuur, sport en recreatie	11%
Regio	54%	Detail- en groothandel	10%
Nederland	42%	Bouw	9%
Buitenland	4%	Tekst, ontwerp, vormgeving	5%
Locatie werkzaamheden		Horeca	4%
Eigen woonhuis	38%	ICT	3%
In bedrijfspand(en)	37%	Transport	2%
Bij klanten	25%	Kappers en pedicures	2%
Eigen bedrijfspand?		Overige dienstverlening	1%
Ja	25%	Diversen	10%
Nee	75%		
Bedrijfslocatie			
Binnen binnencontouren NAM	49%		
Buiten de binnencontouren NAM, maar binnen de TCMG-contouren	30%		
Buiten alle contouren	15%		
Onbekend	6%		

Vergelijking ondernemers en niet-ondernemers

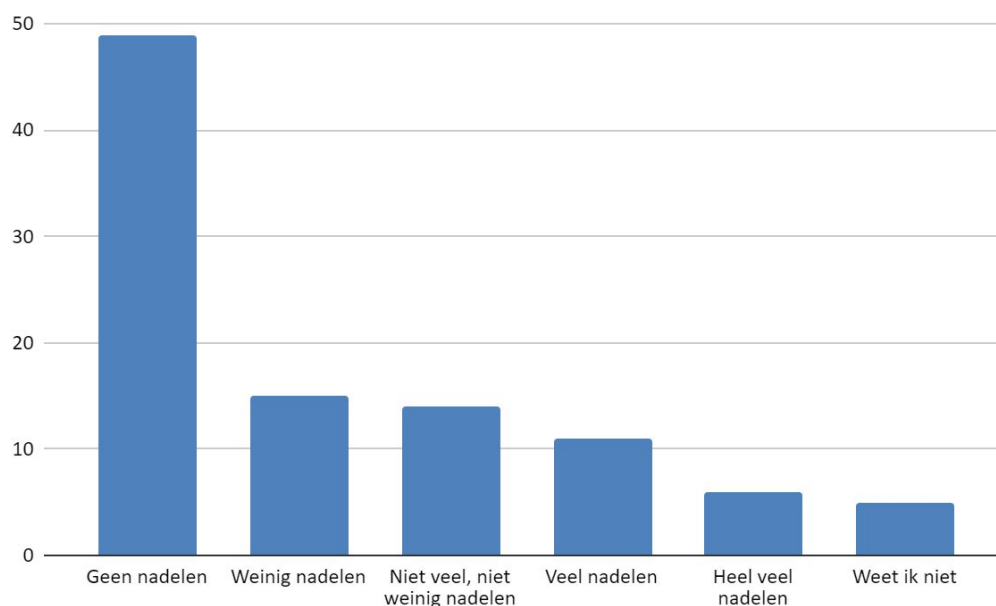
We hebben - op basis van de beschikbare data uit september 2019 en maart 2020 - om te beginnen gekeken naar de scores op de veiligheid, risicoperceptie en gezondheid van ondernemers in ons panel. Daarbij blijkt dat zij, rekening houdend met alle andere factoren, zich minder veilig voelen dan niet-ondernemers. Daarbij is er bovendien een significant interactie-effect tussen ondernemerschap en meervoudige schade. De resultaten laten zien dat met name ondernemers met meervoudige schade zich onveiliger voelen dan niet-ondernemers met meervoudige schade. Aangezien ervaren onveiligheid in ons onderzoek vaak samenhangt met onzekerheid over de toekomst, wijst dit er mogelijk op dat de situatie voor ondernemers ingewikkelder en precairder is dan voor niet-ondernemers. Uit de andere kernvariabelen blijkt dat ondernemers geen mindere gezondheid hebben en dat zij ook geen hoger risico waarnemen.

Wat betreft de kernvariabelen van Gronings Perspectief kunnen we dus concluderen dat ondernemers dezelfde risico's waarnemen, dat zij meer kopzorgen hebben over hun veiligheid maar dat deze zorgen zich (nog) niet manifesteren in (stressgerelateerde) gezondheidsklachten.

Nadelen voor onderneming

We hebben de ondernemers in de survey gevraagd in hoeverre zij nadelen ondervinden van de gevolgen van de gaswinning in de regio, waarbij ze konden kiezen uit zes antwoordopties variërend van 'geen nadelen' tot 'heel veel nadelen' en 'weet ik niet'. Van de ruim 400 ondernemers in het panel ervaart circa 45% enige mate van nadeel (Figuur 9.1)

Figuur 9.1: De mate waarin ondernemers nadelen ondervinden van de gevolgen van de gaswinning voor hun onderneming, in % (N=405)

Nadere analyses laten zien dat het percentage ondernemers dat nadelen ondervindt van de gevolgen van de gaswinning aanzienlijk hoger is onder de ondernemers met één of enkele eigen panden dan onder ondernemers zonder eigen pand: 70% van ondernemers met eigen pand meldt nadelen, voor ondernemers zonder eigen pand is dat maar 37%. We concluderen hieruit dat het hebben van een bedrijfspand een risico is voor ondernemers in het aardbevingsgebied.

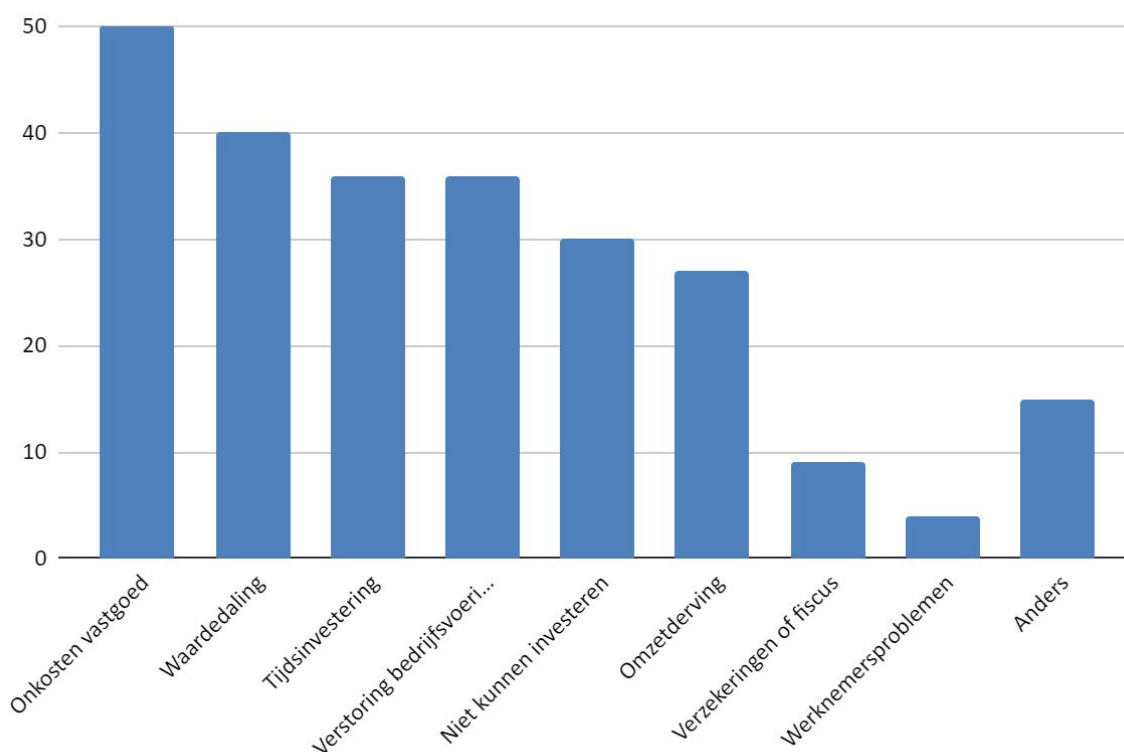
De mate waarin ondernemers nadelen ervaren van de gevolgen van de gaswinning hangt bovendien samen met de vestigingslocatie van de onderneming. Het percentage ondernemers dat nadelen ervaart in de binnencontour van de NAM - het gebied dat ruwweg kan worden beschouwd als zwaarst getroffen gebied - is hoog (56%). Ondernemers buiten de binnencontour maar binnen het effectgebied van de TCMG (een

ruimere ring om de kern van het aardbevingsgebied, waaronder ook de stad Groningen valt) geven ook in een fors aantal gevallen aan nadelen te ondervinden (41%). Bij ondernemers wiens onderneming is gevestigd buiten dit effectgebied (in sommige gevallen zelfs buiten de provincie) geeft 24 % aan nadelen te ondervinden.

De afzetmarkt van de onderneming (voornamelijk binnen de regio of voornamelijk daarbuiten) lijkt geen verschil te maken voor de mate waarin men nadelen ondervindt: van de ondernemers die voornamelijk binnen de regio zaken doen ervaart 43% nadelen, terwijl dit bij ondernemers die voornamelijk buiten de regio zaken doen, voor 48% van de ondernemers geldt.

We vroegen de ondernemers die nadelen zeggen te ondervinden van de gaswinning om aan te geven om welk type nadelen het gaat. Ze konden daarbij verschillende antwoordopties kiezen en hierop een toelichting geven. Figuur 9.2 toont de verdeling van deze type nadelen. Hieronder wordt ingegaan op deze nadelen, waarbij gebruik wordt gemaakt van citaten uit de toelichting die respondenten geven.

Figuur 9.2: Type nadelen die ondernemers ondervinden in % (N= 184)

Vastgoedgerelateerde onkosten blijken het meest voorkomende nadeel: dit antwoord wordt aangevinkt door 50% van de ondernemers die nadelen ervaren. In de toelichting daarbij verwijzen ze doorgaans naar (kosten van) schade aan (bedrijfs)panden.

“Veel schade aan bedrijfspanden waardoor ze onverkoopbaar zijn.”

“Schade. Moet toch opgelost. Kan niet wachten op procedures. Dus lossen we het zelf op.”

“Mestkelder is lek en daardoor te weinig mestopslag en dus meer mest afvoeren voor hoge tarieven.”

Hoewel schade aan vastgoed hiermee weliswaar het meest genoemde nadeel is, betekent dit ook dat eveneens de helft van de ondernemers vastgoedgerelateerde onkosten in het geheel *niet* heeft genoemd, terwijl ze wel aangeven nadelen te ervaren van de gevolgen van de gaswinning. Deze uitkomst onderschrijft het beeld dat uit de oriënterende gesprekken naar voren kwam: fysieke schade aan panden is slechts één van de vormen van schade die ondernemers ondervinden. Ook ondernemers die geen fysieke schade hebben, kunnen nadelen ondervinden van de gaswinning. Zo worden ook waardedaling, extra investering van tijd, een verstoorde bedrijfsvoering, het niet kunnen investeren en omzetsderving door veel respondenten als nadeel genoemd, variërend van 27 tot 40%. Dit wordt geïllustreerd door onderstaande citaten van ondernemers uit de horeca, de bouw en de makelaardij.

Verstoorde bedrijfsvoering; Omzetsderving	<i>“Schade doet afbreuk aan het gezicht en comfort van [mijn bedrijf]. Vaak annuleringen omdat er schade getaxeerd of hersteld moet worden. Onzekerheid over de continuïteit van de inkomsten.”</i>
Waardedaling	<i>“Panden zijn minder waard geworden in vergelijking met gebieden zonder deze problematiek.”</i>
Extra investering van tijd	<i>“Enorm veel tijd kwijt met overleg, vergaderingen, administratieve last, tijd en geld opleiding personeel, steeds veranderende regelgeving en instanties, lange wachttijden voordat er iets van de grond komt zoals bv versterking van woningen.”</i>
Extra investering van tijd; Verstoorde bedrijfsvoering; Niet kunnen investeren	<i>“Het kost gewoon tijd. Investeren blijven uit omdat het onzeker is wat er met het pand moet gebeuren (versterken).”</i>
Waardedaling	<i>“Waarde van gebouwen gedaald. Gebouwen zijn ook nog mijn pensioen”</i>

Verstoorde bedrijfsvoering

“Van buiten de provincie Groningen zien we geen klanten meer. Groningen heeft een slecht imago door de bevingen. Eerder hadden we veel klanten die de rust van Groningen kwamen opzoeken.”

Een kleiner deel van de ondernemers ervaart problemen met verzekering of fiscus (9%) of werknemersgerelateerde problematiek (4%).

“Onroerendezaakbelasting houdt geen rekening met waardedaling hierdoor moet je steeds tijd vrij maken om bezwaar in te dienen. Hier zou op voorhand rekening mee moeten worden gehouden zodat de aanslag passend is en bezwaar niet nodig is. De onderneming is minder courant voor overnames. Je moet alle registers open trekken richting provincie en met name ook de eigen gemeente (WMO)”

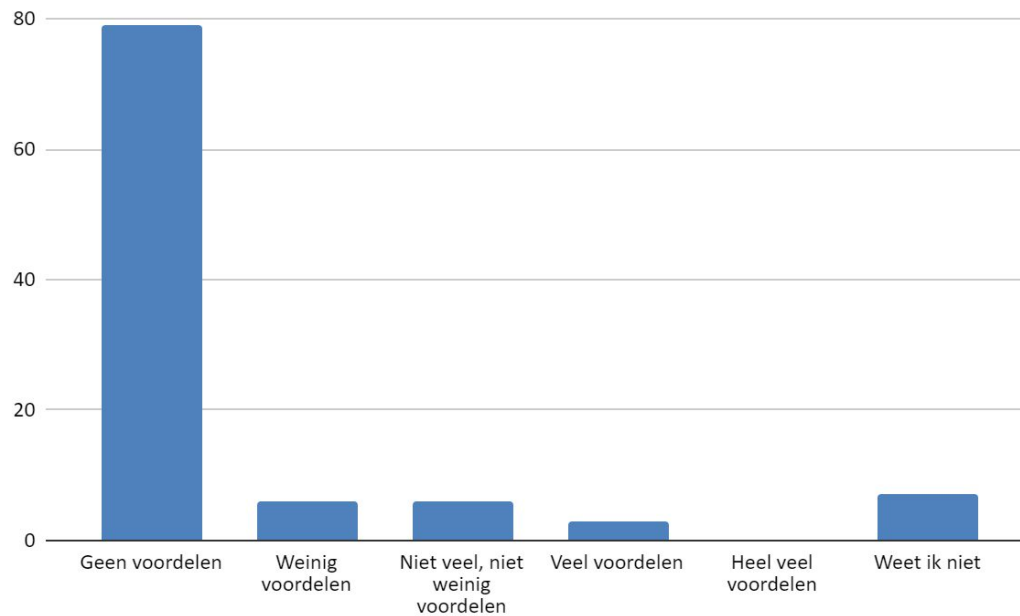
“Personeel moet heel vaak vrij nemen voor schade opname of herstel, en ook voor eindeloos overleg mbt versterking van hun woning.”

Wat zijn, als we de balans opmaken, de belangrijkste conclusies over de nadelen die ondernemingen ondervinden? Ongeveer de helft ondervindt enige nadelen, met name in de kern van het gebied en de ring eromheen. Die nadelen zijn er vooral bij ondernemers met eigen bedrijfspand(en). Ondernemers ondervinden een breed spectrum van nadelen: tezamen bevestigen zij het beeld uit de verkenning dat ondernemers te maken kunnen krijgen met complexe problematiek.

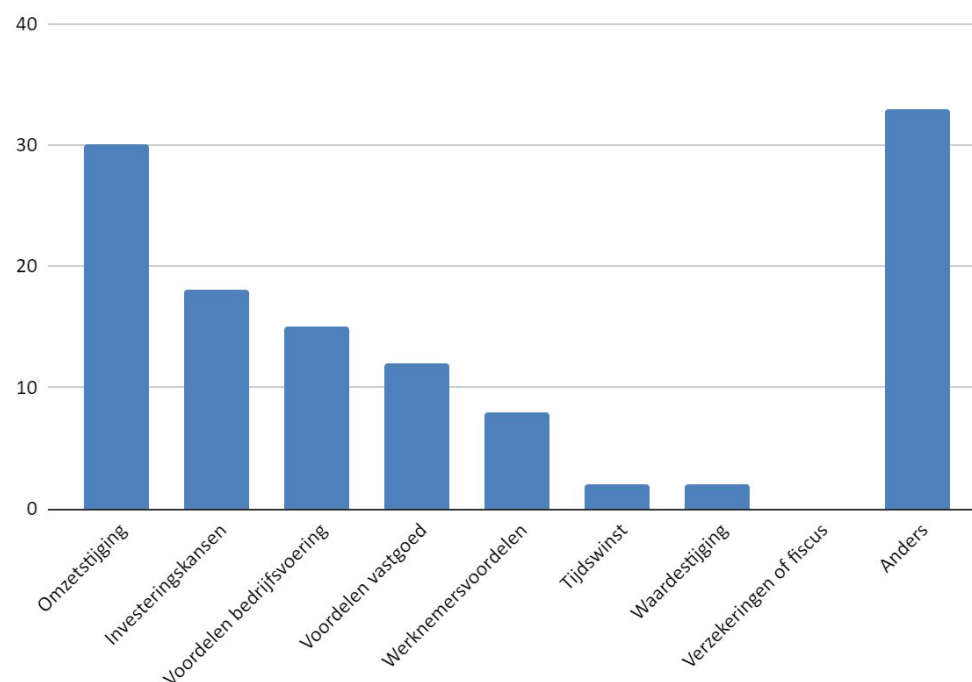
Voordelen voor onderneming

Hoewel het merendeel van de ondernemers (79%) zegt geen voordelen te ondervinden van de gevolgen van de gaswinning, ervaart 15% van de ondernemers (60 ondernemers) in enige mate voordelen (weinig voordelen: 6%; niet veel, niet weinig voordelen: 6%; veel voordelen: 3%) (Figuur 9.3). De resterende 6% van de respondenten geeft aan niet te weten of zij voordelen ervaren. We werken deze resultaten hieronder voor de volledigheid uit, maar de conclusie lijkt gerechtvaardigd dat slechts weinig ondernemingen voordeel hebben, naar eigen zeggen. De ondernemingen die aangeven wél voordeel te hebben zijn onder andere aannemersbedrijven, bedrijven in verduurzaming van panden, advisering of (zakelijke) dienstverlening.

Figuur 9.3: De mate waarin ondernemers voordelen ondervinden van de gevolgen van de gaswinning voor hun onderneming, in % (N=403)

Figuur 9.4: Soort voordelen dat ondernemers ondervinden in % (N= 60)

Figuur 9.4 toont de verdeling van het soort voordelen die zij ondervinden. Het meest genoemd is omzetstijging: 18 ondernemers (30% van hen die voordelen ondervinden) noemen dit. Voor elf ondernemers (18%) hebben de gevolgen van de gaswinning geleid tot nieuwe investeringskansen.

“Mensen die hun huis versterken gaan dat vaak duurzaam doen en dan komen ze in mijn sector.”

“Alle organisaties die zich bezighouden met oplossingen voor de gaswinningsproblematiek maken ook een digitale transitie door waar ik ze in kan helpen.”

Opvallend is dat van de ondernemers die aangeven voordelen te ondervinden, ruim de helft tevens nadelen ondervindt. Dit laat zich goed illustreren door het volgende voorbeeld van een eigenaar van een transportbedrijf:

Toelichting ervaren nadeel:

“Veel mensen wachten af met dingen thuis te ondernemen, zoals verbouwen of tuin aanpakken. Ze weten niet wat er met hun huis gaat gebeuren, versterken of niet of nieuwbouw. Ik lever zand en grond enz. voor aanleg van tuin e.d.”

Toelichting ervaren voordeel:

“Een enkele keer mag ik diensten uitvoeren voor bouwbedrijven die huizen versterken, meestal wordt dit door bedrijven buiten deze regio gedaan.”

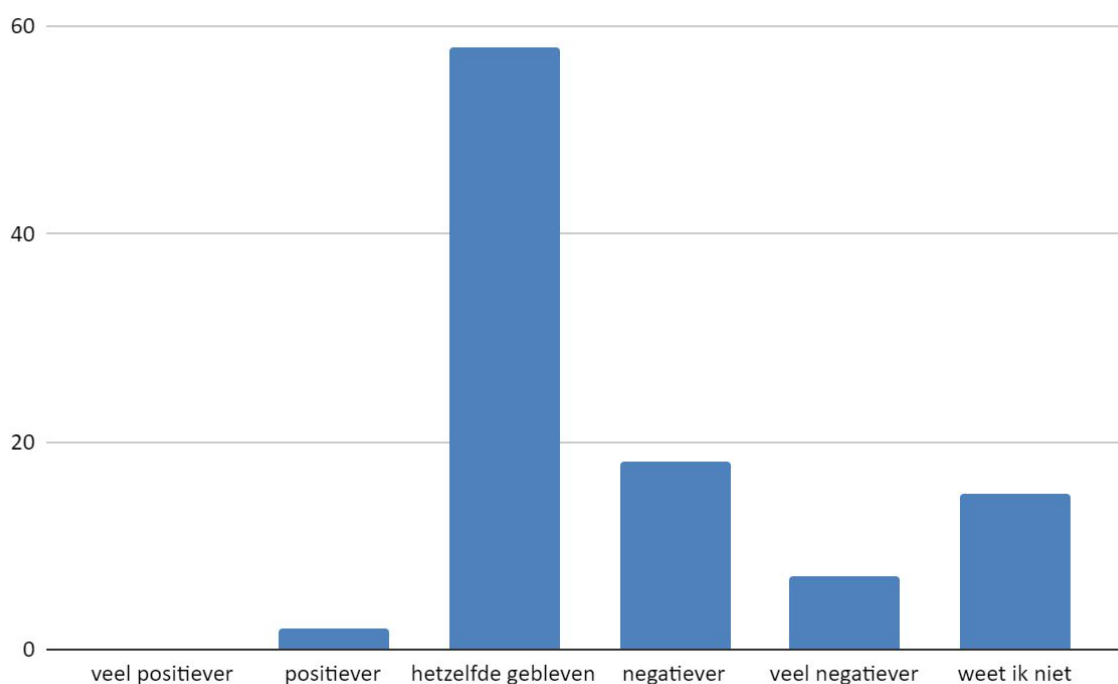
Uit dit antwoord blijkt bovendien dat ondernemers in de regio niet vanzelfsprekend profiteren van de werkgelegenheid die ontstaat door de schade en versterking. Onderstaande citaat van een eigenaar van een bouwbedrijf illustreert de frustratie die dit voor hen met zich meebrengt.

“We hebben gelukkig voldoende werk, deels ook in versterkingen dankzij mondige bewoners. Echter de strijd die wij als lokale ondernemer moeten voeren om “een graantje mee te pikken” is oneerlijk. Bestuurders (NCG) op gemeentelijk, provinciaal en landelijk niveau zien ons niet, praten niet met ons maar negeren ons. Dit is zo verschrikkelijk frustrerend. Daarnaast lijden wij onder de enorme bureaucratische rompslomp van de NCG. We hebben vandaag pas instructies ontvangen over hoe we mogen factureren (12 maart). Schandelijk, wij financieren alles voor. Daarnaast heeft een aantal ambtenaren een deal gesloten met een 6-tal grote aannemers en zien en horen wij hierover helemaal niets ! Deze ergernissen in combinatie met het zeer slechte weer maakt mij (en vele anderen) er niet gelukkiger op !”

Toekomstverwachting

Om te onderzoeken in welke mate en op welke wijze het toekomstbeeld van de ondernemers in de regio wordt beïnvloed door de gevolgen van de gaswinning, vroegen we ondernemers of hun toekomstverwachting sinds de start van de bevingen positiever of negatiever is geworden of hetzelfde is gebleven. De resultaten hiervan worden weergegeven in Figuur 9.5.

Figuur 9.5: Toekomstverwachting sinds begin van de bevingen in % (N=403)

Voor ruim de helft van de ondernemers (58%) blijkt dat hun toekomstverwachting sinds de start van de bevingen niet is veranderd. Opvallend is dat een aanzienlijk deel van de respondenten (31%) die geen impact op hun toekomstverwachting aangeven, in eerdere vragen wél heeft aangegeven nadelen te ondervinden van de de gaswinning. Voor hen lijken de gevolgen van de gaswinning ondanks deze nadelen hun toekomstverwachting niet te beïnvloeden. Dit wordt geïllustreerd door de volgende citaten:

“Andere factoren meer van invloed.”

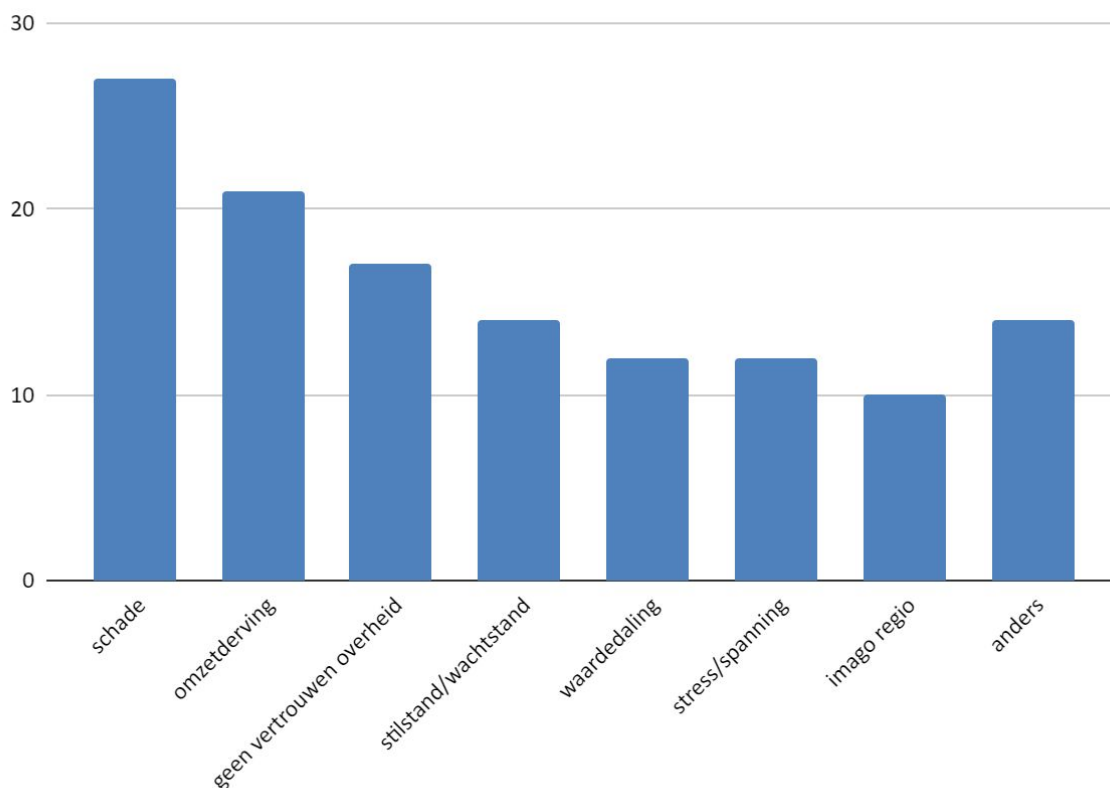
“De handel gaat gewoon door.”

“Je leert leven en werken met de ongemakken en ach, met scheuren in de muur onderneem je ook wel.”

Een kwart van de respondenten geeft aan dat hun toekomstverwachting sinds de start van de bevingen negatiever (18%) of veel negatiever (7%) is geworden. Slechts een klein deel van de respondenten (2%) heeft een positievere verwachting van de toekomst gekregen door de gevolgen van de gaswinning. Dit betreft voornamelijk bouwbedrijven, die herstel- en versterkingswerkzaamheden verrichten.

Van de 99 respondenten wiens toekomstverwachting sinds de start van de bevingen (veel) negatiever is geworden, geven 66 respondenten hierop een toelichting. Zij noemen verschillende factoren die voor hen een rol spelen bij deze negatieve toekomstverwachting (Figuur 9.6).

Figuur 9.6: Toelichting van respondenten op de negatieve invloed van de gaswinning op de toekomstverwachting voor hun onderneming (N=66)

Deze factoren vertonen logischerwijs overlap met de nadelen die eerder in deze paragraaf aan de orde zijn gekomen. Zo worden schade aan panden, omzetsderving en waardedaling van de onderneming genoemd door respectievelijk 27%, 21% en 12% van de respondenten die hun negatieve toekomstverwachting toelichten.

Toch blijken ook andere factoren een rol te spelen bij negatieve invloed van de gaswinning op de toekomstverwachting van deze ondernemers. Zo relateren

verschillende van deze ondernemers (17%) hun negatieve toekomstverwachting aan hun geringe vertrouwen in (de maatregelen van) de overheid.

“Ik zie te weinig actie op de bevingen en verwacht dan ook niet dat die actie alsnog zal komen.”

“We worden volkomen in de steek gelaten, wat nou ruimhartig schade vergoeden.”

Daarnaast geven verschillende van deze ondernemers (14%) aan dat de gaswinning hun beeld van de toekomst negatief heeft beïnvloed omdat ze het gevoel hebben dat hun onderneming door de gevolgen van de gaswinning in de wachtstand staat.

“Stilstand is achteruitgang.”

“Doordat de oplossing op zich laat wachten kunnen we ook niet investeren om vooruit te komen.”

Tot slot worden stress of spanning en het verslechterde imago van de regio als geheel door enkele ondernemers genoemd als redenen voor een negatieve invloed van de gaswinning op de toekomstverwachting van hun onderneming.

“Mijn persoonlijk functioneren lijdt onder de toestand. Mijn werklast is hoog (...) Ik kan geen dag in de week besteden aan schade en versterking, maar dat moet wel. Ik ga er stuk van, overweeg zelfs met het bedrijf te stoppen, we leven maar 1x.”

“De regio is geen aantrekkelijke vestigingsplaats (meer) voor bewoners en middenstanders.”

Tezamen steunen deze resultaten het beeld dat de ondernemers in de oriënterende gesprekken schetsen van hun huidige situatie. Sinds het begin van de aardbevingen is het met een deel van de ondernemingen minder goed gegaan. Er zijn maar zeer weinig ondernemingen waar het beter mee gaat.

Beëindigde ondernemingen

De hierboven beschreven uitkomsten zijn gebaseerd op de vragenlijst die is voorgelegd aan de ondernemers in het Groninger Panel. Er zijn ook 230 panelleden die in de afgelopen 10 jaar hun onderneming hebben beëindigd. We vroegen deze *voormalig*

ondernemers of de gevolgen van de gaswinning een rol hebben gespeeld bij de beëindiging van hun bedrijf of praktijk. Dit blijkt voor 14 van hen het geval te zijn.

Een aantal van hen geeft aan dat zij, gezien de zorgen, de tijdsinvestering en overlast rond de gaswinningsproblematiek hebben besloten of hebben moeten besluiten hun bedrijf (eerder dan gepland) te beëindigen of verkopen. Eén van hen geeft aan door de gevolgen van de gaswinning alles te zijn verloren, zowel zijn bedrijf als zijn gezin en zijn woning.

In andere gevallen blijkt uit de toelichting dat de gevolgen van de gaswinning niet de *aanleiding* vormden voor de beëindiging van hun bedrijf, maar dat de gaswinningsproblematiek het *verloop* van de beëindiging wel in sterke mate heeft beïnvloed. Voor deze ondernemers geldt dat de overname van hun onderneming door de gevolgen van de gaswinning moeizamer is verlopen en/of minder heeft opgeleverd dan zonder de gaswinning het geval zou zijn. Enkele van hen geven aan dat dit voor hen grote financiële problemen heeft opgeleverd, bijvoorbeeld omdat zij hiermee hun pensioen zagen verdampen of omdat door de financiële schade een herstart niet mogelijk was.

Maatregelen

We vroegen ondernemers (zowel de huidige ondernemers als de voormalig ondernemers) met welke regelingen of maatregelen ondernemers in het gaswinningsgebied volgens hen geholpen zouden kunnen worden. Deze vraag is door 369 (voormalig) ondernemers beantwoord.

Een groot deel van de respondenten (45%) geeft aan dat ondernemers geholpen zijn met *herstel en/of vergoeding van de schade* die door de gevolgen van de gaswinning is ontstaan. In sommige gevallen noemen ze daarbij expliciet herstel van schade aan gebouwen, terwijl in een andere deel van de antwoorden juist expliciet wordt gerefereerd aan compensatie van andere vormen van schade, zoals waardedaling. In het merendeel van de antwoorden wordt echter niet geëxpliciteerd welke schade hersteld of gecompenseerd moet worden, maar wordt in algemene zin gesproken over het vergoeden van de schade. Snelheid en rechtvaardigheid zijn daarbij regelmatig terugkerende thema's.

“Vergoeding van alle directe en indirecte schade, ook vermogensschade door waardedaling bij verkoop of op de balans. ”

“Snellere erkenning- en uitkering van geld voor herstel van de schade”

“Eerlijkheid, goede regelingen voor iedereen die schade heeft. Huizen opnieuw opbouwen, de bewoners niet aan het lijntje houden”

“Schade herstellen (naar redelijkheid).”

“Snellere afhandeling van de door gaswinning ontstane problematiek.”

“Ruimhartige steun aan alle slachtoffers, de portemonnee trekken zoals bij corona.”

Naast het compenseren van de schade noemt circa één op de vijf respondenten maatregelen en regelingen die zijn te categoriseren als *financiële steun* aan ondernemers in de regio. Het gaat dan bijvoorbeeld om steun in de vorm van subsidies, noodfondsen, stimuleringsfondsen, gunstige leningen of belastingvoordelen.

“Lenen onder gunstige condities.”

“Ruimhartige financiële ondersteuning.”

“Lager BTW % in combinatie met extra duurzaamheidsinvesteringsaftrek.”

“Investeringsmaatregelen zoals bouwen zonder BTW.”

Daarnaast suggereren verschillende ondernemers dat maatregelen ter bevordering van de *werkgelegenheid* in de regio welkom zijn. Veel van hen noemen daarbij dat opdrachten voor schadeherstel en versterking aan lokale ondernemers gegund zouden moeten worden.

“Het promoten van arbeidsplaatsen.”

“Zoveel mogelijk bedrijven uit de regio werkzaamheden laten uitvoeren. Subsidies hiervoor.”

“Lokale bedrijven gebruiken bij projecten. Nu zijn het grote, buiten de regio gevestigde bedrijven.”

“Consequentere lijn t.a.v. inschakelen lokale bedrijven in de gaswinnigsgewesten m.b.t. herstel schade gaswinning.”

Uit de reactie van veel ondernemers op de vraag naar suggesties voor maatregelen en regelingen spreekt een duidelijke *wens voor erkenning van de problematiek*.

“Mijn gevoel is dat er op dit moment wel veel aandacht is voor schade aan woningen, maar dat schade aan bedrijfsgebouwen minder aandacht krijgt. Niet zozeer een maatregel, meer aandacht aan schade aan bedrijfsgebouwen, en ondergrondse (mest)kelders zou wenselijk zijn.”

“Erkenning door Den Haag en van daaruit gemaakte afspraken nakomen.”

“Meer toenadering vanuit de NCG, gemeentes en provincie. Meer begrip en oplossingen aandragen voor lokale ondernemers.”

“Begrip en steun en geen lakse besluiteloosheid”

“Duidelijkheid. Een overheid (landelijk, provinciaal, gemeentelijk) die stopt met traineren en haar afspraken nakomt.”

Zoals blijkt uit de laatste twee citaten, geven ondernemers tevens aan behoefte te hebben aan duidelijkheid, zowel voor ondernemers als bewoners/consumenten. Eén van hen zegt hierover het volgende:

“Veiligheid en zekerheid bieden aan bewoners in het getroffen gebied. Wanneer mensen vertrouwen krijgen en weer meer perspectief, wordt er ook weer meer besteed, denk ik.”

We concluderen dat ondernemers verschillende maatregelen zouden verwelkomen om hun situatie te verbeteren. Een groot deel heeft betrekking op de vergoeding van schade, zowel schade aan gebouwen: het bedrijfspand is duidelijk een zorg voor ondernemers waar zij zich onvoldoende in gesteund voelen. Maar ook compensatie van andere vormen van (bedrijfs)schade komen aan bod (bijvoorbeeld waardedaling bij verkoop). Bovendien noemen enkele ondernemers andere steunmaatregelen of bevordering van werkgelegenheid. Onze indruk is dat velen zich in de steek gelaten voelen: zij willen dat er aandacht is voor deze groep en hun complexe problematiek.

Referenties

- Aldrich, D. P. (2012). *Building resilience: Social capital in post-disaster recovery*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Drury, J. (2011). Collective resilience in mass emergencies and disasters: A social identity model. In J. Jetten, C. Haslam, & S. A. Haslam (Eds.), *The social cure: Identity, health and well-being*, 195–216. Hove, England: Psychology Press.
- Drury, J., Brown, R., González, R., & Miranda, D. (2016). Emergent social identity and observing social support predict social support provided by survivors in a disaster: Solidarity in the 2010 Chile earthquake. *European Journal of Social Psychology*, 46, 209–223. doi:10.1002/ejsp.2146
- Lutig P.J., E. ter Mors en J.G Bethlehem (2017). Het meten van de gevolgen van aardbevingen op de leefbaarheid in Groningen: Een methodologische review naar leefbaarheidsonderzoeken. Nationaal Coordinator Groningen.
- Nes, L.S. en S.C. Segerstrom (2006). Dispositional Optimism and Coping: A Meta-Analytic Review. *Personality and Social Psychology Review* 10(3), 235-251.
- Norris, F.H., S.P. Stevens, B. Pfefferbaum, K.F. Wyche en R.L. Pfefferbaum (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology* 41, 127–150.
- Postmes T., M. de Jong, A.M.M. Schoutens, W.J. Adams, C.N. van Delden, M.M. Boendermaker, B. Kanis en K. Stroebe (2020). *Door schade wijzer: Het proces van schademeldingen en haar geschiedenis*. Heymans Institute, Rijksuniversiteit Groningen. Downloadbaar via: <https://www.groningsperspectief.nl>
- Stroebe, K., T. Postmes, L. Schoutens, M. Boendermaker, B. Kanis, J. Richardson, M. Bovenhoff, J. Broer en F. Greven (2019c). *De maatschappelijke impact van de beving van Westerwijtwerd*. Heymans Institute, Rijksuniversiteit Groningen. Downloadbaar via: <https://www.groningsperspectief.nl>

Stroebe, K., T. Postmes, M. Boendermaker, B. Kanis, J. Richardson, M. Bovenhoff, J. Broer en F. Greven (2019b). *Gaswinning en versterking, de sociale impact voor Groningers*. Heymans Institute, Rijksuniversiteit Groningen. Downloadbaar via: <https://www.groningsperspectief.nl>

Stroebe, K., T. Postmes, M. Boendermaker, J. Richardson, M. Bovenhoff en B. Kanis (2019a). *Sociale samenhang, samenwerking en veerkracht in het Groningse gaswinningsgebied*. Heymans Institute, Rijksuniversiteit Groningen. <https://www.groningsperspectief.nl>

Taylor, S. E., & Stanton, A. L. (2007). Coping resources, coping processes, and mental health. *Annual Review of Clinical Psychology*, 3, 377-401.